

LIBERTAS®

JUDGIVET AF LIBERTAS SELSKABET

ISSN 0107-8046

NR. 11 - 1990 NR. 11 - 1990

Indholdsfortegnelse

Perestroikaens institutionelle problemer, af cand. polit. Nicolai Tved Foss	5
Liberalistiske traditioner, af professor, dr. phil. Mogens Blegvad	7
Når falskmætneren bliver privat, af professor Walter Block	11
Rævestaten, af forfatter Steen Steensen	15
Alexis de Tocqueville: Frihedsens Tænkere (9), af cand. mag. art. Henrik Gade Jensen	19
Teorien bag den britiske liberalisme og dens politiske udvikling i praksis op til 1846 af stud. polit. Karina Bjerregaard Madsen	27
Boganmeldelser	33

LIBERTAS PRINCIPDEKLARATION

Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe af individer, bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi samt troen på hvert enkelt menneskes værdighed og integritet som absolutte værdier.

Vi anser følgende rettigheder som værende ukrenkelige og fundamentale for opretholdelsen af et frit og menneskeværdigt samfund, og dermed også i opposition til enhver statsautoritær holdning, såvel til »højres« som til »venstres« i det politiske spektrum.

Libertas tror på hvert enkelt menneskes ret til:

- Liv, frihed og retmæssigt erhvervet ejendom.
- Frit at udveksle tanker, varer og tjenester af enhver art og på enhver måde på det frie marked.
- At danne frivillige forsamlinger for at tilfredsstille individuelle menneskelige behov for venskab, tryghed, velfærd og kultur.
- Alene eller gennem disse forsamlinger at efterstræbe ethvert livsmål og sæt af værdier og at fremme disse gennem fredelig overbevisning af andre individer.

LIBERTAS SELSKABET

»Tidsskrift Libertas« er et uafhængigt nyliberalt tidsskrift til fremme af studier af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

ISSN 0103-8546

Udgiver

»Tidsskrift Libertas« udgives af Libertas Selskabet. Tidsskriftet udkommer 3-4 gange årligt.

Redaktion

Niels E. Borges (ansv)

Mørkf. Trollebrogade 7 III. tv

1052 København K

Tlf. 33 91 45 99

Pov Øhrns-Hansen

Tag Sverdrup Jensen

Henrik Gade Jensen

Rasmus D. Nielsen, dE 88-15 71 51, Århus

Michael O. Appel

Ole Kvist

Gunnar Jacobsen

Peter Kurrild-Kügaard

Artikler - sigende og uigede - udtrykker ikke nødvendigvis redaktionsens, udgivernes eller medlemmernes holdninger. For indholdet bælter alene forfatterne/redaktionen.

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art, men påtager sig intet ansvar for materialer, der er tilhændt uspolerede.

- Copyright Tidsskrift Libertas. Tilladelser til aftryk gives gerns dog kun efter forudgående tilladelse fra redaktionen og med tydelig kildeangivelse.

Medlemskab/abonnement koster 250,- kr. og dækker 3-4 numre af tidsskriftet, 4-6 uhydelsesfree, adgang til konferencer, seminarer, møder m.v.

Glosser: 8 98 65 77

Forstørrelse

Jarl Kunz,
Magnusgade 16 n., DK-2100 København Ø.
Tlf. 33 42 86 42 (privat) & 31 92 11 42 (arbejde).

Sekretær

Karen Karberg
Myndegade 111 tv, 1668 København V.

Glosser: 8 98 03 77

Rådgivende kollegium

Amerikanske Nobelpræmier Præfessor Friedrich August von Hayek, Storbrit. Præfessor Norman P. Barry, University of Buckingham, Storbritannien, Præfessor Walter Block, Finsen Institute, Canada, Ing. Hubert Jaegar, Libertas Club Centrum, Belgien, Præfessor Leonard P. Liggio, Institute for Human Studies, USA, og Dr. Malouche Pirie, The Adam Smith Institute, Storbritannien.

Præsidium

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arremoni, Michael Bondi-Nielsen, Niels Erik Borges, Otto Braae-Petersen, Henrik Carlsen, Vilhelm Dell, Flemming Frøsø-Jensen, Torben W. Grøn, Jens Frøderup Hansen, Morten Hølets, Gunnar Jacobsen, Arne Steen Jensen, Palle Storm Jensen, Tag Sverdrup Jensen, Jarl Kunz, Peter Kurrild-Kügaard, Ole Kvist, Kristian Kyndt, Per-Olof Larsson, Sten Stensson, Dan Torkildsen, Anette Thomsen, Pov Øhrns-Hansen og Finn Ziegler.

Kære Læser!

Individens rettigheder og kollektive godter.

Så lange samfundene har været tvangsoorganiserede i politisk form, også kaldet statsform, har et hærende argument for den tvangne tilbuddning til de offentlige ydeler været, at de såkaldte "kollektive godter" ikke kan opretholdes i frie statsløse samfund, hvor det er markedsforholdene, der afgør hvilke ydeler, der vil eksistere og hvilke, der ikke vil eksistere.

Oprindeligt har den politiske organisering været gældende inden for følgende områder: Politi, militær og retsvæsen. Senere er de områder, hvor det hævdes, at det frie marked ikke kan leve et tilsigende ydeler blevet udvidet. En af liberalismens grundlæggere, Adam Smith er ikke uden skyld heri. Adam Smith talte i "The Wealth of Nations", 1776 om, at politi, retsvæsen, militær, voldansættelse, vejen og en vis social sikring skulle varetages af staten.

Herved er det glet slag i slag med at udvide omfanget af de såkaldte kollektive godter. Således skal man i dag have en virkelig god fantasi for at finde et område, der i dag ikke i en eller anden form varetages af det offentlige. Som et enkelt på hvor grotesk et omfang udbygningen af de kollektive godter har antaget kan nævnes, at man i en amskoensmæssige overensstemmelse med den almindelige opfatning af de politiske beslutningers godkommelighed - har antat "naturvejledere", idet det antages at private ikke selv kan overkomme at varetage deres forbund til naturen.

I antologien "The Theory of Market Failure - A Critical Examination", red. af Tyler Cowen, 1988 tilbagevises eksempelvis det traditionelle argument for at lade det offentlige varetage de kollektive godter. Fyrtårnet har i økonomin historie traditionelt været brugt som et eksempel på et gode, der ikke ville kunne varetages privat uden at "Freerider" vil hænge sig på og drage gratis fordel af et privat udbygget gode. Det påvises i antologien, at fyrtårne faktisk har været privat udbygget i Storbritannien, finansieret gennem et gebyr i de ligstørde private havne.

Argumentationen for at lade staten overtage flere og flere ydeler, der tidligere blev udført til gengæld tilfredshed mellem private efterspærgere og private udbydere, er naturligvis anstrengt. Det er jo logisk set ikke muligt at anvende argumentet om, at det frie marked ikke kunne udbyde de pågældende ydeler, da staten jo netop har overtaget udbydelsen af ydelerne fra det frie marked. Argumentationen går snarere på, at det offentlige bedre og mere sikkert kan udføre de samme ydeler.

Denne argumentation virker imidlertid som om den er udloftet på et, eller evt. flere sammenhængende sindstygghospitaler! Den eksisterer i dag intet hverken teoretisk eller praktisk belag for den slags argumentation. Efter socialismens sammenbrud i Østeuropa og det økonomske sammenbrud i vestlige socialist/velfærdsstater, herunder Sverige og Danmark virker det nærmest grotesk, at det er usædigt at udtales idéer om den offentlige sektors overlegenhed på hvilket som helst område. Når det virker grotesk udtales den slags idéer, virker det forrykt at præsentere dem, og skingrende skers at gennemføre dem politisk. Men ikke desto mindre fortæller udbygningen af den politiske dominans i vores samfund.

Det seneste stik på stammen er, at der ikke blot for nationale offentlige godter, men at der også ligefrem er behov for inter-statslige offentlige godter. Således er man ved at udbygge argumentationen for "et verdenspoliti", der foreløbig har slået til mod personer fra andre lande uden for det pågældende verdenspolitis jurisdiktion. Argumentet har været "ulovlig" handel med narkotika. Hvilket område bliver det næste? Aborter? Handel med alkohol? Handel med cigaretter? Eller bliver det i virkeligheden ikke bare hvad som helst i modstrid med "Moral Majoritys" eller denne "verdenspolitis" arbitrære moral?

Individens rettigheder kan ikke forenes med denne statlige udbygning af det politiske råderum, hverken nationalt eller internationalt. Derfor må der aktiv modstand til for at sikre individenes rettigheder!

Citater fra anmeldelser:

»De ny-liberales kompromisløse holdning til personlig frihed og menneskets eget ansvar for sit liv ophæver traditionelle højre/venstre synspunkter,« skrev Michael Kristiansen i Weekendavisen.

»Tidsskriftet ligger på et højt niveau og består hovedsakelig af lengre oversettelser av klassiske og moderne liberalister samt originale danske arbeider,« skrev det norske tidsskrift *Laissez Faire*.

»Libertas er faktisk temmelig interessant læsning,« skrev Jesper Ib i *Unge Liberale*.

»Libertas vil af med Schlüter og trænge staten tilbage og bane vejen for fuldstændig fri udfoldelse,« skrev *Ekstra Bladet*.

»Sammenbruddet af den socialistiske ideologi i Østeuropa har givet rystelser langt ind i intellektuelle danske kredse og giver god grobund for liberale og liberalistiske synspunkter som i det ultraliberale tidsskrift *Libertas*,« sagde Kim Behnke fra Folketingets talerstol.

»I *Libertas* hyldes Reagan-økonomen Milton Friedman side om side med anarkisten Emma Goldman,« skrev Jens Glebe-Møller i *Berlingske Tidende*.

I hvert nummer er der fyldig omtale af frihedsorienterede emner, som gør *Libertas* til et meget vigtigt tidsskrift for enhver, der ønsker at følge med i, hvad der sker på dette område,« skrev Rasmus D. Nielsen i *Fremskridt*.

»I wish you every success in your venture. It's certainly very needed,« skrev nobelprismodtager Milton Friedman.

»I'm glad that you have succeeded and wish you much more luck,« skrev ærespræsident for *LIBERTAS* og nobelprismodtager F.A. Hayek.

»Jeg betragter det som et historisk sundhedstegn, at frihedens filosoffer omsider har fået ørenlyd i Danmark, og at den overhåndtagende kollektivismus og statsfiksering bliver trængt tilbage af et kvalificeret modspil,« skrev Nina Bjørneboe i »Danmark i spejlet«

»Der er, som helhed betragtet, tale om et skrift, der behandler politiske og filosofiske problemstillinger på et højt, intellektuelt niveau,« skrev Svend B. Nielsen i *Vestkysten*.

»... en tiltrængt introduktion til lidet kendte liberale filosoffer ...« skrev Flemming Chr. Nielsen i *Morgenavisen Jyllands-Posten*.

»... et par interessante introduktioner til højretænkere ...« skrev Thomas Bredsdorff i *Politiken*.

»... *Libertas* er det eneste skrift i dag, som konsekvent forsvarer en frihedsorienteret økonomi,« skrev Steen Steensen i *Information*.

Perestroikaens institutionelle problemer

Af Cand. Polit. Nicolai Juul Foss

Det er i dag næsten en platitude at konstatere, at sociale systemer, der baserer sig på marxistisk-leninistisk ideologi, konfronterer en dybtgående legitimationskrise. Mest synlig er krisen naturligvis i Sovjetunionen: Hvis glasnost afslører Hitler-Stalin pagten som umoral og illegitim, hvad betyder da dette for de baltiske republikkens status? Og hvis glasnost ligeledes tillader alvorlige angreb på Lenin eller fundamental skepsis over for sundheden af Marx' analyse, er det selve det ideologiske indhold bag marxismens »store emancipatoriske projekt«, der betvivles.

I foråret 1989 mødtes kendte marxistiske filosoffer i Dubrovnik for at draffe, hvad der var tilbage af marxismens kapitalismekritik og korrespondente socialismevision (konferencens navn var »Philosophy and Social Science: The End of Utopia?«). På trods af dybtgående meningforskelle formodede dog et tema at etablere konсенus: Villigheden til at indromme, at markedsprocessernes »anarkie« implicerer såvel økonomisk rationalitet som politisk frihed. Den tyske filosof Karl-Otto Apel var mest explicit i denne henseende. Apel argumenterede, at Lenin et al.'s politiske visioner var karakteriseret ved, hvad han kaldte »Den store Prætension«. Markedsystemet, fastholdt han, er som kontrast en af menneskehedens store uplanlagte produkter, uendelig meget mere komplekt end utopisterne eller Marx forestillede sig. Albrecht Wellmer, leder af Apels session, smilede, nikkede billigende og symboliserede konsenus.

De tider er således forladt, hvor man kunne finde en Bertrand Russell proklamerende, at »statet samfund kan betragtes som virkelig videnskabeligt, medmindre det er velovervejet planlagt med en bestemt struktur for opfyldelsen af bestemte mål«. (»The Scientific Outlook« (1931), p.203). Planlegningsprojektet er bestemt ikke helt forkastet; men den moderne »post-modernistiske«, »post-strukturalistiske« etc. venstrefløj har i tiltagende grad indset, at generelle programmer for social transformation er trusler mod pluralistisk orden, stimuli for bureaukratisk samfundsorden og fatale skridt mod autoritarianisme. Lovens Saverenitet, fundamentale rettigheder og dialogisk demokrati indtager igen scenen i f.eks. Jürgen Habermans forsøg på at genoplive marxistisk rationalisme. I en vis betydningssfuld foestand er vi i dag alle liberale.

Friedrich von Hayek, østrigsk filosof og økonom, Nobel-pristager i økonomisk teori 1974, fortjener megen kredit for denne intellektuelle desillusionering over socialismens muligheder og væsen. De Hayekiske undertoner i fx Apels nyerlivsværdede indsigter er slående. Som Apel i dag har Hayek siden de tidlige 30'ere vedholdende argumenteret, at den vestlige eksceptionalisme - samtidig betydelig velstandsudvikling og demokrati - skylder det uplanlagte markedsystem sin raison d'être. Hayeks sammenlignende vurderinger af markedsystemet og socialismen overskridor velkendte incitaments- og motivationsproblemløsninger. Sådanne eksisterer og er interessante; men mere fundamensalt er hele socialismeprojektet funderet på en stor fejltagelse. Denne fejl-

tagelse består i en forkert opfattelse af, hvordan viden er fordelt og anvendt i samfundet. Den viden, som er nødvendig for koordineringen af aktiviteter i et komplekt samfund, lader sig ikke give i sin totale og objektive form for eksempelvis et planlegningsministerium. Data om produktionsteknologier etc. kan selvfølgelig i et vist omfang indhentes af plasthåndsmændigheder; men sådanne data er kun en del af den viden, som underligger økonomisk beslutningstagning. Socialismens (epistemologiske) fejltagelse er præcis dens negligeret af, at økonomisk relevant viden, ofte af uartikuleret karakter (færdigheder, know how), er spredt mellem millioner af markedsdeltagere. Planleggere er iboende ute af stand til at indhente denne socialet fordelt videnmængde i dens totalitet. Markedsinstitutioner, f.eks. prissystemet, er som kontrast spontant opstået som et uplanlagt svar på det koordinationsbehov, som samfundets vidensdeling medfører. Økonomisk rationalitet er uadskilleligt forbundet med priser, ejendomsrettigheder og markedsprofit/tabtest.

Hvilket bringer os til de seneste reformproklamationer i Sovjetunionen: Ministerpræsident Rysjkovs forslag om Sovjetunionens gradvise overgang til markedsøkonomi, kulminerende i 1995, og medførende bl.a aktie-eje af op mod 60% af de nuværende statsvirksomheder. Hvis dette forslag passerer den foreslæde folkeafstemning, hvad er da prospekterne for en succesfuld introduktion af markedsinstitutioner i Sovjetunionen?

Det konkrete sovjetiske systems legitimationskrise opstod ikke som et resultat af intellektuelle debatter eller den kolde krig. Den er primært resultatet af den politiske og økonomiske elendighed, der karakteriserer den enkelte sovjet-borgers hverdag. Siden slutningen af 1950'erne begyndte grundlæggende sociale og økonomiske betingelser for alvor at forringes. Og den sociale kontext var karakteriseret ved voksende kynisme, efterhånden som Brejnev-æraens korruption blev for grotesk til at kunne ignoreres. Økonomisk stagnation og social kynisme producerede en korrupt situation, der sacrificerer Sovjetunionens regerende apparat fra bund til top og har igrediert sig til »alle livs-sfærer« (K. Simis: »The Corrupt Society«, (Simon & Schuster, 1982), p.299). Dette er grunden til, at Gorbatjov forklarede (i 1987), at han »ikke har nogen tid at spilde« (»Perestroika« (Harper & Row)), og i dag insisterer på, at de projekterede reformer er af samme betydning som oktoberrevolutionen.

Ikke alene må Gorbacjov da bekæmpe Breznevets kulturelle moralske arv, men tilige et bureaukrati, der produceret for sig selv - Sovjet-regimet økonomiske arv. Og dette er hans mest alvorlige udfordring. Gennem glasnost har Gorbacjov formet at sikre sig de intellektuelle støtte, men modsigelser og paradoxer i perestroika synes allerede nu at erodere denne støtte. Hovedproblemet i perestroika er, at Gorbacjov forsøger at mobilisere stærk central kontrol for at kunne gennemføre et -skant decentralisering af økonomien. Men hvis han har held hertil, vil han miste centraliseret kontrol til kreativer, der kan truske hans politiske autoritet. Inkonsistenserne og paradoxerne i perestroika, der i nogen grad afspejles i uenigheder mellem Gorbacjovs centrale økonomiske tilhængere (Abalkin og Aganbegyan), er klar i f. loven om Statsvirksomheder af 1/1 1988. Intentionen med loven er at omdanne statsvirksomheder til selvfinsansierende og -styrrende enheder. Men som lovens paragraf 9 og 10 viser, er virksomheder stadig gesatstand for statskontrol i deres pris- og produktionsbeslutninger. Ligeledes er det ikkeklart, hvad der overhovedet menes med prisreform i perestroika. Økonomen Aganbegyan »The Economic Challenges of Perestroika«, Indiana University Press, 1988) f.eks. omfatter ikke prisreform som frit fluktuierende prisen's styring af forbrugs- og produktionsbeslutninger, men sovn bedre administrerede priser.

Men omend det sådtes er vanskeligt peacist at klargøre intentionerne bag og det ideologiske indhold i perestroika, ser vi allerede begyndende sabotage af reformerne fra sivel venstre som højre side, med højre

som den mest markante trussel. Det primære problem, der konfronterer liberalisering i Sovjetunionen, er vanskelighederne ved at få apparatchicks til at bevæge sig mod et system, som de er de forst til at ryde fordel af. Økonomerne J.M. Buchanan, G. Tullock og andre bidragydere til des såkaldte rent-seeking litteratur har behandlet lignende problemer teoretisk i kontekst af demokratiske styrereformer. Gorbacjovs problem, indikerer denne litteratur, er ikke et spørgsmål om udskifte personer, men om strukturelle ændringer i de regler, der underligger konstitution og økonomi. Men sådanne strukturelle ændringer er præcis, hvad statuerne frygter allernest. En (foreslægt) løsning i den nuværende situation kunne være at kaste bureaukratiet ud med passende pensioner. Problemet er imidlertid ikke blot et spørgsmål om monetære incitamenter, men om etableringen af fundationale sociale institutioner, der kan kultivere økonomisk udvikling; en egentlig genforhandling af den grundlæggende sociale kontrakt. Etableringen af et system af grundlæggende sociale regler, der kan fungere som ramme om en spontan udvikling af markedsinstitutioner, entreprenant initiativ og kreativitet er af fundamental betydning for muligheden for sand liberalisering. Vestlige sovjetologer har rutinemæssigt forklaaret den nuværende modstand mod økonomiske ændringer med Sovjetunionens historiske mangel på en egentlig kapitalistklasse. Men entreprenant initiativ og udviklingen af markedsinstitutioner generelt er primært et spørgsmål om karakteren af de regler, under hvilke individer interagerer. Den sovjetiske undergrundsekonomi antyder da heller ikke, at sovjetborgerne mangler entreprenant indstilling, men snarere, at perestroika, som den eksisterer i dag, rummer incitamenter, der medfører kanaliseringen af ressourcer »under jordens» snarere end til legal økonomisk aktivitet. Mens Hayeks socialisme-kritik implicerer, at markedets spontane processer ikke kan kontrolleres i detaljen, kan de guides af generelle regler, under hvilke de arbejder. Regler, der etablerer og beskytter ejendomsrettigheder f.eks., vil naturligt fremme omsorgen for ejendom, hermed bl.a. reducere forureningsproblemet og medvirke til en effektiv allokering af ressourcer.

For at perestroikaens økonomiske reformer skal have nogen succes, må sådanne regler etableres og håndhæves; entreprenører må have lov til at sætte priser og producere, som de vil, og de må være individuelt ansvarlige for værds og tab; subsidiær og privilegier må eliminieres. Men forudsætningerne for alt dette er ekstremt omfattende: fra definitionen af helt grundlæggende ejendomsrettigheder til rublens konvertibilitet. Og chanceerne for en fuld adoption af markedsprincipper i Sovjetunionen er mældet alt ikke gode, fuldstændig i modsætning til den regerende elites inaktivitet, som de er.

Det sidste års begivenheder repræsenterer ikke en positiv sejr som sådan for klassisk liberalisme. Men den socialistiske økonomiske model's kollaps er den største kritiske sejr, som klassisk liberalisme har oplevet - Østeuropa-udviklingen er en stor adgang til Hayeks indsigter i social-socios muligheder og visen. Og i denne kritiske sejr er der måske noget iblandt positivt; for på trods af de monumentale problemer, der konfronterer Gorbacjovs perestroika, er de østeuropæiske samfund mere åbne end nogens andre for liberale ideer. Og ideer gav en forskel.

Liberalistiske traditioner

Af professor, Dr. phil. Mogens Haakonsen.

Oftest forantlediges liberale af i dag til at opfatte »den klassiske liberalism« som et næsten énentydigt begreb. Dette er langt fra tilfældet, da de problemsat, som Locke, Smith og Mill tæmpled med på hver deres måde indbyrdes, er forskellige. Endvidere er der uenighed i dag i fortolkningerne af de store klassiske liberalister.

Knod Haakonsen stedrede filosofi ved Københavns Universitet og tog magisterkonferens i 1972. Derefter drog han til Edinburgh for at arbejde videre med de store skotske filosoffer fra 1700-tallet og erhvervede 1980 doktorgraden på en afhandling om David Hume, Adam Smith og John Mill. På grundlag af denne udarbejdelse har han »The Science of a Legislator: The Natural Jurisprudence of David Hume & Adam Smith« (Cambridge Univ. Press 1981), som har været genstand for stor opmærksomhed og debat. Haakonsen har siden publiceret en række artikler om naturretstraditionen og om skotsk filosofi. Det er også værd at nævne her, at han sammen med N. Chr. Stephanus i 1971 besørgede det udvalg af Karl Poppers værker i dansk oversættelse, som under titlen »Kritisk rationalisme« har spillet så stor en rolle for at introducere Poppers videnskabsfilosofi og samfundsopfattelse her i landet.

Traditions of Liberalism!

I mange år har Haakonsen nu været virksom ved universiteter i Australien og New Zealand, siden 1982 som medlem af »The History of Ideas Unit« ved Australian National University. I 1987 organiserede han i Sydney for det australske »Center for Independent Studies« en konference om liberalism, og sidste år udkom på centrets forlag med ham som redaktør og bidragyder bogen »Traditions of Liberalism. Essays on John Locke, Adam Smith and John Stuart Mill«, som indeholder de vigtigste bidrag til konferencen. Som undertitlen angiver, koncentrerede man sig om de tre filosoffer, som almindeligvis regnes for liberalismens hovedrepræsentanter i henholdsvis det 17., det 18. og det 19. århundrede. Det viser sig dog snart ved læsningen af bogen, at det for alle tres vedkommende er ret så kompliceret, i hvilken forstand de egentlig har været liberalister. Tre af bogens kapitler er helligt hver af dem; dertil kommer en inledning fra Haakonsens hånd og et slutkapitel af Kenneth Minogue.

Bogen er et velegnet udgangspunkt for overvejelser over, hvad man i det hele taget skal forstå ved liberalism, ikke mindst fordi de fokussede bidragydere er forskere, der ikke blot er eksperter med hensyn til den af de tre skikkeler, de behandler, men som også har beskæftiget sig med liberalism i bredere sammenhæng.

John Locke

Hvad nu først Locke angår, har Alan Ryan¹, som er forfatter til det øste essay i den afdeling, ret i, at idéhistorikere i de sidste 30 år har haft »second thoughts« vedrørende den traditionelle opfattelse af ham som »the founding father« af liberalismen (s. 33). Og Shirley Letwin² går i sit bidrag om Lockes rets-teori meget langt i retning af at fremhæve træk hos ham, der ikke stemmer med denne opfattelse. Ganske

vist kan han jo ikke nægge, at han har skrevet, at der i naturtilstanden gælder en naturrett, som forbinder hver af os at skade andre på deres liv, helse, frihed eller ejendom (Two Treatises II, §6), men han advarer mod hen at se en hævdelse af, at hver af os har umistelige rettigheder. Og det er jo faktisk sådan, at vi ifølge Locke mistet en del af disse, når vi afsætter samfunds-pagten; det er blot uklart hvor mange³. Og Shirley Letwin hævder i overensstemmelse med John Dunn⁴, at vi kun har rettigheder, fordi de er nødvendige, for at vi kan opfylde vores pligter, som er os pålagte af Gud. Hun understreger, at vi som hans skabeninger ifølge Locke er forpligtede til at virke for hans formål.

John Locke

som indebærer menneskeslægts formering og vel-færd. Locke bruger ofte udtrykket »the public goods« som en korrig betegnelse for, hvad vi bør virke for. Samfundsret er ikke som hos Hobbes en blot kontraktualistisk sammenslutning af individer, der på den måde gavner sine egne formål; allerede i naturtilstanden udgør menneskeheden en »natural community« (Two Treatises II, §178), og Lockes betegnelse »body politic« skal tages alvorligt som udtryk for en kollektivitisk opfattelse.

Letwin fremhæver de steder, hvor Locke benægter, at frihed blot er at kunne gøre, hvad der passer én, og hævder, at hverken naturrettens eller den borgerlige ret i en velordnet stat begrænser friheden. Der er her et lighedsprincip med Hayek, kan man tilføje, for også Locke legger vægt på, at det kun er, når man er underlagt en andens vilkårlige vilje, at man er ulri. Det skinner frem et par steder i Letwins fremstilling, at der er vanskeligheder med at forlige hendes fortolkning med nogle af Lockes egen udtaleser, og at hun

svener den klare redegørelse for forholdet mellem naturen og den borgerlige ret, som helst skulle findes hos ham, hvis hendes opfattelse skulle dække hans egentlige mening. Sagen er nok den, at »Two Treatises« er et ret så uklart værk, som tillader forskellige fortolkninger, hvorfra ingen passer helt med alt, hvad Locke har skrevet. Selv om der kan rettes indvendinger mod Shirley Letwins fortolkning, må det nok indremmes, at hun har peget på træk i Lockes lære, som har været overset i den traditionelle opfattelse, der gør ham til bannerafører for en individualistisk liberalisme.

Alan Ryan er delvis enig med hende, men synes, han går for langt i retning af at underkende Lockes interesse i, at individernes rettigheder respekteres (s. 36). Han beskæftiger sig i øvrigt mest med Lockes lære om ejendom, hvor han med rette kritiserer Macpherson⁶, men støtter den opfattelse, fremsat af Richard Ashcraft, at indførelsen af penge for Locke betyder en væsentlig ændring af forholdene i naturen tilstanden. Med en pengeøkonomi åbner der sig nemlig mulighed for, at den enkelte kan legge beslag på mere, end han selv kan forbruge, uden at det betyder, at noget går til spilde, eller at han forhindrer andre i at få nok - de to betingelser, som Locke opstiller, for at erhvervelse af ejendom ved appropriation kan være berettiget. Specielt kan man betale andre for at dyrke jord, som man ejer, og derved ophæves den begrænsning i, hvor meget jord man må have, som består i, at man ikke må lade den usdyttet. Ryan følger her Nozick⁷ i at opfatte Locke som hevdende, at den, der har mere jord, end han selv kan dyrke, har pligt til at sørge for, at de, der ikke ejer jord, kan leve af at arbejde for andre. På den anden side afgiver han MacPhersons marxistisk-inspirerede Locke-fortolkning.

I sluttningen af sit bidrag kommer Ryan ind på spørgsmålet om Lockes forhold til, hvad man har kaldt »civic humanism« eller »classical republicanism«, en tradition, som navnlig J.G.A. Pocock har fremdraget⁸. Den stammer fra antikken, hvor ideallet af en stat dannet af selvstændige, jordejende husfædre, der samarbejder om at fremme det fælles gode, idet de deltager i den politiske proces og er parate til med våben i hånd at forsvarer fællesskabet, opstod. Pocock har sporet denne tradition fra Antikken, via Machiavelli til England, Skotland og U.S.A., men synes på flere punkter at have overvurderet dens betydning i forhold til andre traditioner som Leks. den naturrige⁹. Ryan indremmer, at Locke står denne republikanisme nærmere, end man ved førstes øjekast skulle tro (s. 47), men at hans opfattelse af livets yderste værdier ikke stemmer overens med dem; Locke er for meget præget af sin protestantisme, og derfor for individualistisk.

Det tredje bidrag om Locke - af Australieren professor Lauchlan Chipman - er en kort kommentar til de to andre. Den fremhæver naturligvis vanskeligheder ved at forstå betydningen af Lockes »Christian fundamentalism« for hans retslære.

Adam Smith

Af de tre bidrag vedrørende Adam Smith skyldes det første William Letwin¹⁰. Det er nærmest et forsvar for at betragte Smith som liberalist, men med fremhævelse af de økonomiske funktioner, denne dog tillegger det offentlige. Det er en klar og koncis oversigt over Smiths opfattelse. Det andet bidrag leveres af Donald Winch¹¹, hvis bog om Adam Smith's Politics fra 1978

er noget af en klassiker. Winch behandler i sit bidrag forskellige indvendinger mod det, han har hevdet i dette værk, og indrammer, at der kan være noget i en del af dem, men fastholder sit hovedsynspunkt, at A.S.s skrifter ikke forsøgs bedt ved at blive placeret i det ortodokse liberal-kapitalistiske perspektiv, som har domineret både marxistiske og liberalistiske fortolkninger (s. 83). I bogen havde han sat dem i forhold til andre udviklingslinjer, dels den sceptical Whiggism, som havde sit udspring i David Hume, dels den af Pocock fremhævede republikanisme. Han påpeger dog nu, at han allerede da understregede, hvor meget hos A.S., som ikke passer i det sidstnævnte perspektiv. A.S.s politik er i højere grad et spørgsmål om forlænningsmæssige og andre midler til at holde de aktiviteter nede, som strider mod »the public interest« (s. 83).

Et hovedpunkt i diskussionen er benægtelsen - over for Edward Harpham¹² - af, at republikanisme og liberalisme i det 18. årh. var gentidigt udelukkende og udtømmende alternativer (s. 88-92). At en tenker som A.S. gik ind for individuel frihed, udelakkede ham ikke fra at appellere til »public spiritidness«. Og der var andre tendenser som naturrettslæren og de skeptiske »Whiggism«, som ikke må glæmmes. I denne forbindelse anklager Winch Harpham for at slutte fra, at A.S. var økonomisk liberalist, til, at han så også må være politisk liberalist. Der er ikke et sådant én-én tydigt forhold mellem A.S.' økonomiske teori og hans politik, hvis man medregner hans moralfilosofi og hans retslære til den sidste (s. 93). Denne diskussion er et eksempel på, at en udpræget idéhistorisk diskussion som den, Winch fører, med hans egne ord kan give adgang til nogle af de mere omfattende spørgsmål vedrørende liberalismen som politisk filosofi eller ideologi (s. 83). Winch vender sig endelig mod at anvende A.S.s konstitutionalisme til at regne ham som forlæber for James Buchanan (s. 94-95). Han slumer med at diskutere farens for historiefortolkning, når man vil wrekrutternes fortidens store som forløbere for sin egen opfattelse - et gennemgående tema i hele bogen, der fører til, at der settes spørgsmålstegn ved begrebet »den liberale tradition«.

Haakonssen indvender i det tredje bidrag til dette afsnit mod, som forlæmperne af de to første synes at gøre, at drofle A.S.s forhold til liberalismen som et spørgsmål om den indbyrdes proportion mellem hans politik og hans økonomi. Vi bliver nødt til, skriver han, at sætte begge i forhold til noget tredje, retslæren, som igen må ses på baggrund af moralfilosofien (s. 107). Han giver derefter en forstinklig oversigt over naturrettslæren i det 18. årh. og gør i denne forbindelse rede for den vigtige forskel på Hume og A.S., at den første næsten ikke anvender rettighedsbegrebet. Den forklaring, han giver herpå, kaster udmarket lys over forskellene mellem de to venners moralfilosofi og virker meget overbevisende (s. 111-112).

John Stuart Mill

John Stuart Mills adkomst til at blive betragtet som det 19. årh.s førende liberalist er jo først og fremmest knyttet til skriften »On Liberty«, som han udgav i 1859, året efter sin kones død. I den form, det havde fået gennem hendes medvirken. Det princip, som i dette skrift hevdes at angive grænsen for, hvad samfundet har ret til at gøre over for den enkelte, har været betragtet som det klarest mulige udtryk for en liberalistisk opfattelse. Det går som bekendt ud på, at

det eneste formål, der kan berette mennesker, enkelte individer eller en samling af sådanne, til at blande sig i andres handelighed, er selvforvar, at den eneste grund til, at man med rette kan bruge magt mod et hvilket som helst medlem af et civiliseret samfund imod vokommendes vilje, er, at man derved kan forebygge, at andre lidet skade. Omsorg for ham egen vel ... er ingen tilstrækkelig grund dertil». Men allerede på Mills egen ud blev det påvist skærheder i dette princip, og det synes bare at passe til en naturretlig tankeslag af den art, hans hervænner Bentham spottede, ved at kalde idéen om naturlige rettigheder for «nonsense på stykket» end til den stiftarstine, som var Mills officielle moralfilosofi, og som han søgte at begrunde det ud fra. Hvis det altså gælder om at frembringe så meget lykke som muligt med det, man foretager sig, synes det meget muligt, at det i visse tilfælde må føre til, at andre, der bedre fornær et menneskes tør, tvinger dette mod dets vilje til noget, der vil forøge dets lykke eller velfærd.

I 1983 udsendte John Gray en bog med titlen »Mill on Liberty. A Defence«, hvori han hevdede, at man har tillagt Mill en alt for enkel utilitarisme¹², og at der kan leveres et forvar for det liberalistiske princip på grundlag af den moralfilosofi, han faktisk hyldede. I sit bidrag til Haakonssens bog (»Mill and Other Liberalism«), som inddeler afsnittet om Mill, fastholder han sin fortolkning af Mills moralfilosofi som, hvad han kalder en indirekte utilitarisme, men har stort set opgivet sit forvar for ham og hans liberalisme. Han anklager ham oven i kabet for at være ophavsmand til den udvandede, revisionistiske form, der har domineret de sidste hundrede år. Gray fremhæver for det første, at Mills princip kun angiver den nødvendige betingelse for, at indgreb over for en person kan være berettiget (at indgreb ikke foretages af hensyn til personen selv), men ikke en tilstrækkelig betingelse. For at få at vide, hvornår et indgreb faktisk er berettiget, må vi da gå til det utilitaristiske lykkehæmperingsprincip, men dette forudsætter sammenlignelighed mellem forskellige personers lykke og forskellige arter af lykke hos den enkelte, som er uforeneligt med Mills lykkebegreb. Mill er nemlig ifølge Gray ikke hedonist, sætter ikke som Bentham lykke lig »pleasures minus pains«.

(I parentes bemærkes: Mill siger udtrykkeligt (»Utilitarianism«, Ch. 21) »ly happiness is intended pleasure, and the absence of pain; by unhappiness, pain, and the privation of pleasure«, og selv om Gray kan påstå sig, at Mill i samme skrift har der, at forskellige arter af lyst har forskellig værdi, er denne udtalelse svær at komme uden om.) Og selv om han havde været hedonist, ville den interpersonelle sammenlignelighed nok også have været et problem. Gray konkluderer derfor (s. 125), at Mills frihedsprincip falder i og med, at hans utilitarisme bryder sammen.

At denne utilitarisme er indirekt, vil ifølge Gray sige, at dens grundprincip ikke angiver en rettelser for, hvordan vi skal handle, men kun en målestok for resultaternes værdi. Mill advarer udtrykkeligt mod direktiv at sage at forme lykken, og forskellige regler for, hvad man bør gøre, som ikke går ud på i det konkrete at skaffe mere lykke, kan derfor begrundes. Til disse regler kunne så frihedsprincippet have. Man har længe ment, at Mill er, hvad man kalder regelutilitarist, hvilket indebærer, at man bør fulge regler, der er sådan beskaffet, at det giver mere lykke, hvis de folges, end hvis alternative regler følges¹³, men Gray

John Stuart Mill

går et skridt videre, når han taler om en indirekte utilitarisme. Og han mener, at for Mill er det at kunne handle frit en del af selve lykken, som stort set består i selv at vælge at udvikle sin egenartede personlighed mest muligt.

Når Gray ser Mill som ophavsmann til den revisionistiske liberalisme, er det navnlig, fordi han i sin økonomiske teori skelner mellem lovene for frembringelse af goder, som er en slags naturloge, og lovene for deres fordeling, som er sa matter of human intuition solely. Derved åbnes for alle mulige omfordelingstiltag af den art, velfærdstaten foretager. Mill mangler forståelsen for, hvilken indflydelse fordelingen har på, hvor meget der produceres, og for den økonomiske friheds betydning for landsfriheden. Hans frihedsbegreb har mere at gøre med folks dyrkelse af deres excentricitet end med deres beskyttelse mod statsindgreb, der krammer deres rettigheder.

Det andet bidrag til afsnittet om Mill skyldes C.L. Ten, som er lærer i filosofi ved Monash University, Australien. Han har bla. skrevet bogen »Mill on Liberty« (1980). Og da han ser et problem i at forene Mills utilitarisme med hans frihedsprincip. Man kunne tanke sig, at Mill mener, at hvis man udbalancerer den nytte, indgreb i friheden kan give, mod nytten ved ikke at indgripe, kan det vises, at den sidste altid tæller stærkest. Men det kan Mill af flere grunde ikke mene. Bl.a. anser han den skade, der tilføjes et menneske ved at skulle se andre gøre noget, han anser for umoralisk, for stor¹⁴. Ten kritiserer det forsvar for Mill, Gray forsøger i sin bog, men som han nu også selv synes utilbeds med. Han inddrager her også Hayes form for indirekte utilitarisme og leverer en god kritik af Dworkin, Williams og Rees. På tilsvarende vis tager Gray i slutningen af sit afsnit fat på Rawls.

Heller ikke den tredje bidrager til Mill-afsnittet, Philip Pettit¹⁵, holder sig til Mill. Ja, han bruger ham egentlig kun som udgangspunkt for generelle overvejelser over, hvordan en liberalisme overhovedet kan forsvares. Han skelner mellem »normative defences«, som udelukkende bygger på kognitive præmisser (hertil regner han Hayek Ch. 1), og »evaluative defences«: de der bygger på en deontisk etik, de der bygger på en teleologisk etik og de der bygger på en samfundsøgtstank. Alle har de efter hans mening svagheder, men den anden er den mest

lovene. Han skriver dog (s. 177), at den slags formål, som er nødvendige for at begrunde, at liberale rettigheder må respekteres, nok også vil være tilstrækkelige til forsvar for den slags statsindgrib, som mange liberale ikke vil acceptere. Og så er vi jo lige vidt.

Kenneth Minogue¹¹, der som nævnt har skrevet et afslutningskapitel - han kalder det »Theorizing Liberalism and Liberalizing Theory« - tager udgangspunkt i, at vi ifølge de foregående bidrag ikke kan finde svar

liberalisme, lære meget af. Det går bare ikke at tale om »den klassiske liberalismen« i den tro, at de stort set har været enige, og at vi bare kan overtake deres opfattelse.

Noter

1) Alan Ryan har forladt Oxford, hvor han længe har virket til bane for et professorat ved Princeton University i »Politik«. Han er kendt for sin *The Philosophy of the Social Sciences* (1970) og som redaktør af bindene om *The Philosophy of Social Explanation* (1973).

antologien *Oxford Readings in Philosophy*. Foruden med samfundsvidenkernes filosofi har han beskæftiget sig med politiske idéhistorie: *The Idea of Freedom* (1979) og *Property and Political Theory* (1984), mens hans monografi om John Stuart Mill (1970) forbinder de to interesser.

2) Shirley Robin Letwin har skrevet om litteratur, idéhistorie og filosofi, specielt den praktiske filosofis forskellige grunde. Hun er en central skikkelse i den konservative intellektuelle renæssance i højtidens England.

3) Se Mogens Blekgård: *Menneskerettigheder og demokrati*, side 9-13 i *Filosofiske studier* 10, 1989, side 10-12.

4) Se John Dunn: *The Political Thought of John Locke*. Camb. Univ. Press 1968, side 121.

5) Se C.B. Macpherson: *The Political Theory of Possessive Individualism*. Clarendon Press, Oxford 1962.

6) Se Robert Nozick: *Anarchy, State and Utopia* 1974, side 177.

7) Se nævntig F.G.A. Pocock: *The Machiavellian Moment*. Princeton Univ. Press 1975.

8) Med henvis til 1800-tallets skotske filosoffer har han f.eks. indnævnt, at »the civic humanist paradigm« kan være et vigtigt udgangspunkt for forståelsen af staten. Se blandt andet Michael Ignatieff, red.: *Wealth and Virtue: The Shaping of Political Economy in the Scottish Enlightenment*. Camb. Univ. Press 1983.

9) William Letwin er professor i politologi ved London School of Economics. Han er nævntig kendt for sin fortrolige *The Origins of Scientific Economics*. Camb. Univ. Press 1981.

10) Donald Winch er professor i historie ved University of Sussex. Han er en af de tre forfattere til des fremragende værk *The Noble Science of Politics* (Camb. Univ. Press 1987), som jeg har omtalt uddeligt i *Økonomi og Politik* 29, 1988, side 153-59.

11) Se E. Harpham: *Liberals, civic humanism and the case of Adam Smith*, *American Political Science Review*, 78, 1984, 764-74.

12) John Gray underviser i politologi ved Oxford University. Han er kendt for sin bog om Hayek (»Hayek on Liberty«, 1984) og har desuden skrevet *Liberals* (1986). Hans sidste bog er en essaysamling *Liberals* (1989), hvori han i forordet erklærer, at de artikler, der er samlet i den, indgår i et mangfoldigt projekt, hvis formål har været at give liberalismen et solidt grundlag. Nu insister han, at det ikke kan lade sig gøre. Bogen indeholder artikler både om Hayek og Mill.

13) Se f.eks. min artikel om Mill s. 54-103 i M. Blekgård m.fl. *Sovjetens i mytten* (Rhodes 1982, nævntig s. 89-102).

14) For enkelte liberalisme adskiller den slags »morality-dependent distress« et problem.

15) Peter Van I 1982 til The Australian National University fra University of Bradford. Han har bl.a. skrevet *The Good Policy: Essays on the Normative Analysis of the State* sammen med Alan Hamlin, 1988.

16) Professor ved London School of Economics and Social Science siden 1956. Kendt forvarer af liberale synspunkter.

på, hvad liberalisme er, ved at gå til »orfiedrenes«. Det synes han er i orden. Men hans eget forsøg på at besvare spørgsmålet er ikke alt for klart. Han hævder, at det ikke kan besvares med en formel, at liberalismen ikke ligger på samme niveau som sine to konkurrenter som politisk doktrin, konservatismen og socialismen, men heller ikke er en filosofi. Nærmest til at give et rimeligt svar er han eller min mening, hvor han peger på den bag samfundsfilosofien liggende tankegang, at staten er en frivillig sammenslutning, og at dens love derfor må begrænses til, hvad der er nødvendigt for at erstatte magt med ret. Det, det drejer sig om, er at sætte politisk autoritet i stedet for den undertrykkelse af de svage, som ellers - i »statstilstandene« - ville finde sted.

Alt i alt er »Traditions of Liberalism« en spændende og tankevekkende bog. At det ikke er så ligetil at angive, hvad den liberalistiske tradition gør ud på, og at man måske som i titlen må forestække at tale om liberalistiske traditioner, bør måske ikke undre. Det betyder imidlertid ikke, at vi skal holde op med at læse Locke, Smith eller Mill. Netop det at se, hvilke problemer de har tumlet med, og hvilke fejl, de har gjort, kan de, der går ind for en eller anden form for libera-

Når falskmønsteren bliver privat.

Af Walter Block

Professor Walter Block er Senior Economist på det canadiske Fraser Institute. Walter Block er anarkokapitalist. Han har i flere bøger og i stofflige artikler påvist, at statens indgriben i økonomiske og private affærer aldrig fører andet end ulykker med sig. Staten kan ikke tilbyde løsninger på problemer, som det frie marked ikke kan udfore langt mere økonomisk, effektivt og mere humanitært. Statens eksisteres bygger på tvang og vold, hvorimod det frie marked - kapitalismen - bygger på gennemsigtighed og frivillighed. I et anarkokapitalistisk samfund vil man ikke tvinge nogen til at bidrage til ydelser og projekter, sådan som staten altid gør det. Walter Block har heller ikke tiltro til det statslige penge-system. I denne artikel beskriver han på humoristisk vis, hvordan det statslige penge-system er opstillet - og eksisterer - gennem svindel og tyveri.

Ordbogens definition af *svindel* er: »Eherligse, forfalske; fabrikere uden rettighed; lave en imitatie af noget med henblik på svindel, ved at videreføre kopien som værende ægte og oprindelig«. Således er efterligning en speciel form for bedragen. Til gengæld udføres almindeligt bedragen ved, at en vare leveres videre til gengæld for enes en anden vare eller for betaling i rede penge. Ved falskmønster er det ikke en genstand eller en vare, der leveres som værende ægte, men penge selv. Denne specielle form for bedragen er tyveri, ligesom som ansiende svindel er det. Dog er det ved falskmønster et komplikationer.

Effekten af falskmønster er aldeles afhængig af, hvorvidt de falske penge afdøres eller ej. Hvis de afdøres, foregår tyveriet på en nemmelig ligefrem måde. Bliver falskmønster opdaget, før falskmønsteren selv kan leverer varen til den første modtager, er han taget på fersk gerning, og der er ikke opnået nogen effekt. Opdaget falskmønster efter, at varen er blevet leveret til den første modtager, men før han har brugt den videre, er der begået et tyveri mod den første modtager. Denne person, der har leveret en ægte vare eller tjener stedydelse, har modtaget et stykke papir, som afdøres som værende falskt og værdiløst. Dette afdøges, og den første modtager står tilbage med ingenting.

Hvis afdelingen konstatrerer, efter at den første modtager uden at vide det har leveret sedlen videre til en anden, og for denne har han en chance for at leverer den videre til en anden, så er det den anden modtager, som må bære tabet.

Den anden modtager taber, fordi han har givet den første noget af værdi og modtaget noget værdiløst til

gengæld. Han har også opnået den første modtager, vi tilfældet blive kompliceret pga. den kendtgæring, at den første modtager ikke er skyldig i nogen ulovlighed. Det vil muligvis blive nødvendigt at dele tabet mellem de to modtagere. Selvfølgelig vil ingen have lidt noget tab, hvis den oprindelige leverandør af de falske penge kan findes og føres til at betale. Men hvis ingen af de tidligere mellemløbende kan findes, efter at opdagelsen er gjort, er det den nuværende indehaver af den falske seddel, som må bære det fulle tab, uanset hvor mange gange den allerede er blevet leveret videre.

Er de falske penge derimod aldrig blevet afdøres, er situationen en ganske anden. Tabet pådraget ved falskmønster betales ikke af nogen enkeltperson, men af hele samfundet på en temmelig kompliceret måde. Tabet er ikke umiddelbart synligt, da ingen enkelt modtager mistet hele værdien af den vare, han har leveret ved modtagelsen af de falske penge. Dog det indlysende, at der er et tab - falskmønsteren har jo modtaget en værdi uden at tilløre noget af værdi som modydelse. Da der på et givet tidspunkt kun er en givne mængde varer i samfundet, og falskmønsteren har modtaget noget af dette gennem svindel, må andre have mistet noget.

Den måde, hvorpå tabet er spredt ud over samfundet, afhænger af stigningen i priserne forårsaget af de ekstra (falske) penge, som nu er i cirkulation. At priserne vil stige som følge af falskmønsterens aktivitet, er givet, idet falskmønsteren øger mængden af penge i omloeb, mens mængden af varer og serviceydelser forbliver uændret. Ikke alle priser vil stige på én gang, de vil heller ikke stige glidende og regelmæssigt. Prisstigningerne vil snarere brede sig som bolger, som vand i en pool, hvis ligevægt forstyrres af en sten. Først vil de stige i den industri eller det område, hvor den forste modtager befinner sig. De denne modtager oplever en ekstra efterspørgsel, vil priserne stige, og den forste modtager vil herved tjene mere, end den normale efterspørgsel ville have muliggjort. Han er nu i stand til at bruge disse ekstra penge, som altså har deres oprindelse i falskmønsteri, på områder, som endnu ikke er påvirket af denne aktivitet. Han tjener således denne tilvækst. Selv om den kan være betydelig, kan den på ingen måde sammenlignes med falskmønsterens fortjeneste.

Den anden modtager tjener også, ligesom alle andre modtagere i begyndelsen af denne evige bolgeeffekt. Det skyldes, at de modtager pengene, inden hele markedet har nået at tilpasse sig den ekstra pengemængde. Falskmønsteren har sat i omloeb. Under alle omstændigheder vil der på et tidspunkt være en modtager, som kun lige får det til at balancere. Han vil modtage

pengene på et tidspunkt, hvor det stadig er muligt at bruge en del heraf på et område, som endnu ikke har været udset for en penstigning udvirket af de falske penge. Såfremt han bruger pengene på et område, som endnu ikke er påvirket, vil han tjene en anelse på inflationen, hvis ikke vil han tabe. Gennemsnitligt vil folk i denne fase af pengemængdeudvidelsen stå i set hverken tjene eller tabe som følge af falskneriet.

Efter denne fase vil de mennesker, som modtager de falske penge, bare tabet ved pengemængdeudvidelsen. For de modtager ekstra penge, vil priserne være steget. Når de falske penge endelig når frem til dem, vil de være netto tabere. Nogle grupper, herunder pensionister og bistandsumodtagere, vil altid være tabere ved inflation forløbet af falskmonetærer, da deres indkomster er uændrede under forløbet.

Hvis alt dette er sandt, hvordan kan falskmonetærer betragtes som en helt? Når det nu forholder sig således, at hovedresultatet af falskmonetærer, der opdages, er at smye den person, som netop står med sedlen, eller hvis det ikke opdages, og resultatet er inflation, som i den sidste ende rammer de fleste af os, kan det godt virke underligt at kalde falskmonetærer en helt.

Det, der retfærdiggør at kalde den almindelige private falskmonetær helmodig, er, at en anden langt vigtigere falskmonetær allerede er i aktion, og at de penge, som den private falskmonetær forløber, i virkeligheden ikke er legitime penge; tværtimod er de selv falske. Det er en sag at sige, at forfalskning er ensbetydende med tyveri; det er noget helt andet at sige, at forfalskning af falske penge er ensbetydende med tyveri.

Muligvis vil en analogi klarlegge dette punkt. At tage en persons retmæssigt erhvervet ejendom er tyveri og derfor uretfærdigt. Derimod er der intet holdbart forbud mod at tage uretmæssigt (stjålende) ejendom fra tyven. I virkeligheden behøver en sådan aktivitet end ikke at kaldes tyveri. Med andre ord, en gerning, som umiddelbart synes at være identisk med tyveri, er ikke ulovlig, hvis soffret ikke har nogen lovlig adkomst til de stjålne effekter. Hvis B stjæler noget fra A, og C siden tager det fra B, kan vi ikke beskyldte C for tyveri (for enkelbedens skyld kan vi antage, at den oprindelige ejer A ikke kan identificeres af C). En overførsel af varer er kun ulovlig, hvis den oprindelige ejer er den retmæssige ejer; hvis ikke, er der intet upassende ved overførselen.

På lignende vis kan vi se, at fordi det er ulovligt at forfalske ægte penge, følger det ikke logisk, at forfalskning af falske penge er ulovlig. Hvis det påstand, at forfalskning af falske penge ikke i sig selv er ulovligt, kan understyges, og at de »oprindelige« penge virkelig er falske, så vil det være godt gjort, at den private falskmonetær ikke er skyldig i nogen kriminel gerning og måske endda er at betragte som en helt.

Den påstand, at forfalskning af falske penge ikke i sig selv er kriminel, baseres på vores forståelse af, at en sådan aktivitet i sin form er identisk med at stjæle fra en tyv. Den oprindelige definition af forfalskning i ordbogen lad som følger: »Fabrikation uden tilladelser og levering af den falske kopi som værende ægte og oprindeligt. Men hvis det, som kopieres, selv er fabrik, leverer falskmonetær ikke den falske kopi som ægte. Han leverer blot endnu en falsk kopi. Og hvis man med fabrikation uden tilladelser menet levering af falsk som værende ægte, er vores falskmonetær ikke i den situation, idet han i virkeligheden ikke pro-

ver at leverer noget som værende ægte - han prøver blot at afsætte sit værk som en kopi af en forfalskning.

De penge, som vores falskmonetær kopierer, er selv falske. De er lavet af en ikke-privat falskmonetær.

Dette er en alvorlig anklage, og der er legige grunde herfor. Hvor uappetitligt det end lyder, er det en kendgerning, at stater alle som én forfalsker ægte penge - guld og sølv. Derefter forbinder de brugen af ægte penge og accepterer kun anvendelse af de efterligner, de selv producerer.

Det vil svare til, at hvilken som helst privat falskmonetær ikke blot kopierer de cirkulerende penge, men også forhindrer og forbinder anvendelsen af de ægte penge.

Betrægt det monetære system, før statene blev dybt involveret heri. Guld og sølv (og papirordninger herpå) var det cirkulerende medium. Staten kunne ikke blot bryde ind og påtvinge dette system en anden monetaritet (basevet på kejserens, kongens eller præsidentens tvang og ikke på folkets frivillige beslutninger). Folket ville ikke acceptere denne som gangbar mønt og ville oppgive deres hårdt tjente ejendele for sådanne spillemonetærer. I stedet blev staten nødt til gradvist at arbejde sig frem mod den faldende kontrol over pengesystemet.

Under guldstandarden lavede private monaprægere penge af barer. De prægede også moneternes guldindhold og garanterede herfor med deres omdomme, uden hvilket de ville miste deres hver.

Magtens første skridt var at få kontrol over monetprægningen ved at påstå, at udmarkning var et naturligt område for herskeren, og at en så vigtig opgave ikke kunne overlades til private. Derfor blev monetprægningens nationaliseret.

Andet trin var værdiforringelse. Efter at have forsvigt monarkens kontrakt på moneten som forsikring af vægt og kvalitet blev moneternes »skrumpet« (prætrykt en højere guldvægt end de faktisk indeholdt). På denne måde begyndte den statslige forfalskning. Tredje trin var vedtagelsen af lovene om gyldigt betalingsmiddel. Disse krevede, at pengene blev handlet og regnet ved den officielle prætrykte værdi og ikke ved noget andet, f.eks. den indeholdte guldvegtværdi. Således blev det lovligt at betale en værdi til en værdi af 10 ounces guld med en mønt indeholdende 8 ounces guld, men med en prætrykt værdi på 10 ounces guld. Sielgerens protest blev affærdiget af herskerens domstole med lovene om gyldigt betalingsmiddel. Formålet med sådanne lovere var naturligvis at etablere en accept af statslige forfalskede penge.

Statsmagten fandt snart, at dette var en ubetydelig operation. Det var grænser for »skrumpingen« af mønter. Selv ved langtiden at ombytte de fuldgylde mønter (mønter, hvis guldindhold svare til den prætrykte værdi) med »spillemonetærer«, ville det ikke være tilstrækkeligt. Selv hvis statsmagten beslaglagde alle mønternes fulde værdi, ville værdien af alle mønter være begrenset. Et tiltag med meget større mulighedsfor falskmonetær blev taget. Skridt nr 4 blev nu introdiceret. Statsmagten ephørte ganske enkelt med at bytte guldmonetær ud med mønter af lavt indhold og begyndte at fremstille mønter, som repræsenterede en langt større guldværdi end man i det hele taget besad. Hverken guldværdien af mønter eller af barer, for den sags skyld ikke en gang værdien af det guld der var i undergrunden, var længere en begrænsning for statsmagterns pengeproduktion.

Denne fornyelsebanede vejen vejen for femte skridt:

i statens pengefalskning - det første selvstændige trin. Pengesedler kunne nu tilhørende producen uden nogen begrænsning. Seddelpresserne blev sat hurtigt i omleb, og inflation forkyrset af statumagternes pengepolitik, holdt sit sædtag i den moderne verden. Med det sjette skridt fik de statslige udgifter endnu et skub opad. Vandløse papirpenge, indført i femte skridt, havde varet en forbedring i forhold til de vandløse monter, men overtagelsen af banker og checkudstedselen var en endnu større forbedring. Med sikkerhed i beskedne reserver kunne banksystemet ved gearing skabe en utrolig monetær ekspansion. I alle ekspanderende økonomier distancerede seddelpengene monter, og checks på bankindstakende distancerede seddelpenge. Overtagelsen af bankerne (sammen med pengesedelselben) gav staten flere muligheder for svindel med pengopolitiske midler.

Igen, under dække af, at det frie marked var upåliteligt, gennemførte staten en lovgivning, som dannede fundament for Central Bank og senere Federal Reserve System (Fed). Central Bank fik monopol på pengesedelselben og de økonomiske styrelementer (åbne markeds operationer, fastsættelse af diskontoen og udlån til banker) således, at hele banksystemet blev holdt i en konstant tilstand af forfalskning.

Statens hovedargument var, at de såkaldte alibi eller autonome banker, hovedsageligt placeret i uforenligelige områder i Midtvesten, var effektivt i opbakningen af deres pengesedler. Denne anklage var i hovedtræk sand. Men årsagerne hertil, som stammer tilbage fra krigen i 1812, er betegnende. Under den krig var bankerne i New England de sundeste i landet. Men New England var også den del af landet, som var mest imod krigen. Centralregeringen var derfor nødsaget til fortrossvis at høre fra bankerne i Midtvesten, hvis seddelpproduktion derfor langt måtte overskride deres guldreserver (staten dispenserede fra pligten til at oprettholde den finansielle banksoliditet). Staten brugte de fleste penge (i form af sedler) i New England. Da disse banker ville indløse sedlerne fra Midtvesten, erklarede staten sbanking holiday i en videre flugt fra sine selvbestaltede pligter og tilbad de selvstændige banker at se bort fra deres forpligtelser i

flere år. Denne konsekvente overflodspolitik, som disse banker herved opfordredes til at følge, gav et dårligt navn til de små banker og staten et påskud til at overtage bankcaesaret. Disse frie banker blev af staten selv tilskyndet til forfalskning af penge.

På dette udviklingstrin var der kun et skub i glæden, hvilket ledte staten til det syvende skridt. Nogle lande var dybere involveret i denne forfalskning og havde dermed en større inflation end andre. Men når et land har en større pengemængdetilvækst end andre, bliver det viklet ind i betalingsbalanceproblemer. Når staten i land A dækningsløst udvider pengemængden med en større hastighed end i land B, stiger priserne hurtigere i land A end i B. A vil nu komme købe billigere ind i B, men får problemer med afsætningen til B. Derfor overskrides A's import den nu mulige eksport. Det umiddelbare resultat af dette handelsunderskud vil være en satsning af guld fra A til B som betaling for denne udvidelse af efterspørgslen. Da mængden af guld inmidletid er begrænset, kan det ikke fortsætte på den måde i det uendelige.

Der er herefter flere handlingsmuligheder. Staten A kan legge afgifter på import, eller B kan beskytte eksport. Man kan aftale kvoter fra begge lande, som forbinder handel ud over en vis mængde. A kan devaluere sin valuta og derved gøre det billigere at eksportere og dyrere at importere. Eller B kan revaluere sin valuta mod det modsatte resultat til følge. Inmidletid er disse muligheder hver især behæftet med problemer. Afgifter og kvotefordelingen påvirker handelen, speculeringen og den internationale arbejdsdeling. Devaluering og revaluering er meget ødelæggende og forstyrer det internationale handelsystem, som verden nærmest muligt har opbygget gennem mange år. Endelig løser det i virkeligheden ikke handelsbalanceproblemerne, og valutakriser må vendte tilbage, hver gang der opstår ændringer i den relative værdi af verdens forskellige valutaer.

Verden genosegår nu det syvende trin, hvorfor det er vanskeligt at spore det til den endelige konklusion. Det synes inmidletid at være to mænster. Det ene er fremkomsten af en monetær verdenskonference i stil med Bretton Woods. Ved sådanne konferencer mødes de ledende falskmønter-inflationister for at diskutere mulige aktionsmidler (såd. om de schæffeligt ikke

selv ser sådan på det). Sædvanligvis diskuterer de tilpassing af en form for centralt bankssystem i amerikansk stil til brug for hele verden. Det er blevet foretalt at etablere en international pendant til Federal Reserve System. En stærk sværdensbank af denne type ville stort set have samme magt over hele verden, som en nationalbank har det over den pågældende nation. Den ville have magt til at tvinge alle banker til en forenet inflation og til at dirigere inflationen således, at ingen anden magt er i stand til at fremstille falske penge. Da hvært af de nationale forfalskningscentre hidtil i jalouzi har vogtet deres magt, er en sådan central-verdensbank endnu ikke blevet etableret.

Et alternativt system, populariseret af Milton Friedman fra Chicago University, bygger på «flexible exchange rates». Dette system arbejder på den måde, at når prisen eller værdien af to landes valutaer kommer ud af trit, tilpasses de automatisk. Det betyder, at valutakurser i forskellige lande tillades at variere i forhold til hinanden. Dette er en signifikant kontrast til aftaler, der er indgået ved tidligere monetære verdenskonferencer, hvor kurserne blev fastlagt i forhold til hinanden. Såfremt land A's inflation er større end land B's, vil der med et fleksibelt system være et relativt større udbud af A's valuta, som vil pressse dels prisen ned, nedbringe importen og gøre eksport mere attraktiv. Den store fordel ved dette fleksible system fremfor det efter aftale fastlagte system er, at det virker helt igennem automatisk. Således undgås kriserne, som vil opstå under et fastlagt system, hver gang kurserne ændrer værdi i forhold til hinanden.

Da begge disse systemer imidlertid kun er overfladiske forsøg på at holde de dårlige virkninger af statens pengepolitiske planer nede, kan ingen af dem foretrækkes. Paradoksalet nok er disse dårlige virkninger gode. Precis som en smerte i kroppen kan være en advarsel om en langt værre tilstand, og derfor nyttig, kan et betalingsbalanceproblem være et signal om, at international inflation truer. Forsøg på at dække over disse vanskeligheder med fleksible kurser lader verdenekonomin åben for inflationens skadevirkninger. Det ville være langt bedre for verdensekonomin, og for hvert enkelt land, hvis alle stater i stedet for at udtauke metoder til at understøtte falskneriet og den resulterende inflation også havde denne politik.

I den forbindelse kan man ikke gøre for, hvis man dagdrømmende kommer til at forestille sig, at agenter fra Finansministeriet beller sig opgaven at eliminere falskmontern. Klaed ud som moderne FBI-agenter repræsenterer de den ubestikkelige (ha, ha) håndcadenhåndhaver. På film begynder deres eventyr ofte med, at man ser dem gå ned af Finansministeriets trappe. Hvis de her ville dreje om på halen og gå tilbage op ad trappen, tilbage til deres overordnede kontorer og arrestere dem, ville de sandsynligvis have fåget den største hænde falskmentnere, historien nogensinde har kendt.

Hvis påstanden om, at den private falskmontern er en helt, skal holde, må tre hættelidhukriterier opfylles. Gerningen må ikke krenke uskyldige menneskers rettigheder; gerningen skal være til stor nytte for et anselig antal mennesker; og den skal udføres under en stor personlig risiko.

Vedrørrende punkt nr. kan der ikke herske nogen tvivl. Ikke-statlige falskmentnere opererer under stor risiko for sig selv. Staten har erklæret denne aktivitet for ulovlig. Finansministeriet bruger store summer til pågribelse af disse private pengeproducenter. Staten

er villig til at retsligt fulgte alle anklagede og bare dem, der bliver domt skyldige, inde. Der hersker ingen tvivl om, at risikokriteriet mere end rigtigt er opfyldt.

Yderligere er det indlysende, at den private pengeproducenters aktiviteter er til gavn for samfundet. Hvis det var tilladt, at private fremstillede penge, ville det betyde orden på det statslige falskmonternesystem. Den udstrækning, hvor de ikke-statlige pengeproducenter er aktive, øsæjler effektivitetsføringen af statens eget pengeafskærnning. Den faktor, at statens pengeproduktion er skadelig, konstituerer i sig selv et stærkt primært facie incitament til privat pengeproduktion (Selvfølgelig er det ulovligt, at private fremstiller falske penge, og derfor kan det ikke anbefales. Men det er interessant at læse forvirringerne i økonomisk teori).

Det kan indgås, at hvis private falskmonternere fik magt og afløste staten, ville folk ikke være bedre stillet. Det er selvfølgelig sandt. Men det er nu sådan, at private producenter af falske penge opererer i lille målestok, og det vil de nok blive ved med. De ville aldrig blive meget større problem. De udgør ingen trussel for befolkningen; de er ikke og har ikke tendens til at blive større nok til det. Deres funktion er at redusere og modvirke de værste virkninger af statens pengepolitik. Det er gavnligt for et stort antal mennesker. Selv om enkelte mennesker må lide et tab pga. denne aktivitet, er den gavnlige effekt større end dette. Og deres aktivitet er ikke bedragersk og umeralsk, da de ikke prøver at udgive falske penge som værende ægte.

Oversat af Tage Sværke Jessen

Artiklen originalt er fra (Non-Government) Counterfeiter fra bogen *Defending the Unlawful*, NY 1976.

Rævestaten

En fabel af seminarieadjunkt Steen Steensen

Blandt gæssene var betegnelsen Rævestaten ved at vinde indpas. Uofficielt naturligvis. Rævene havde udsteds forbud mod 'rugen af dette navn, og indtil videre vovede kun få at udtales ordet højt. Rævene mente, at udtrykket tilslørede de virkelige magtforhold. Det ville blot give yderligere grobund for jægerernes hærgen. Vi lever stadigvæk i jægerismens tid, råbte de, glem ikke trompeternes skrajd og hundenes glammen!

Mange gæs var enige mod rævene. De huskede endnu jægertidens trængsler. Dengang rådede jagtretten ubegrænset, og jægerne efterstræbte både ræv og gæs.

Selv om rævenes og gæssenes interesser ikke umiddelbart synes forelægge, så havde den sædvanligvis gjort for en tid foranlediget en solidarisk alliance. Rævene talte irrigt for dette forbund. Og samarbejdet gav nede for så vidt begge parter. I hvert fald blev jægerne trængt stærkt tilbage.

Til dels var jægerfolket selv skyld i denne udvikling. Det havde nemlig proklameret den fri og lige udfoldelse for alle. Flyt frit, jag frit, tal frit og lev frit, bedyrede ledelsen, og det stod i alle officielle dokumenter. Blandt andet af den grund erhvervede gæssene en vis indflydelse på tingenes tilstand. Flest i tal var de nemtvistelig. Ganske vist udmarkede de fjerklædte sig ikke i veltalenhedens kunst endnu i skrillingskabeni; men ved rævenes mellemkomst lykkedes det at omdanneværet jægerfolket. Rævene udrettede et dygtigt stykke arbejde. De forte an i kampen mod jægerismen. Dog var de fålle nok til at skæske gæssene hele åren for de sociale eoobringer.

Du jægerne satte friheden over alt andet, bort de sig ikke om disciplin og adfærdskontrol. Således undlod de at opbygge en stærk stat. Lov og orden, forvaltning og tilsyn kostede desuden penge, og dem ville de helst beholde i deres egen lommer. Dér befinder de sig bedst, yndede skilbende holjægermestersat at sige.

Ikke desto mindre havde kampen mod jægerne været hård, selv om den arbejdede sig værre i andre dele af verden. Nu var jægerfolketets magt brudt. Selv blandt nævene mente nogle, at der ikke længere udgik trusler

fra den kant. Denne tanke fik varberietne til at vibrere i de ledende rævefamilier. Ingen tale forekom mere ilde anbragt end den.

De højbenedes utilpassede berøede på det forhold, at nævene under kampen mod jægerne opnæede en ledersposition. Heri var der intet unaturligt. Det var overlegne viden og snabhed gjorde forståelsen nærliggende. Da jægerne lå slagne på lossepladsen, befandt rævene sig helt oppe i madtræuet. Øjnene lodrette pupiller brandte som lanterner i en taget drom. Tænderne løb i vand.

Endnu højere råbte nævene til gæssene: Kampen er ikke slut. Nu som før lever vi i jægerismens epoke. Vi må være solidariske. Hæld sammen frem for alt. Jo mere fuchsene bestemte, des mere talte de om solidaritet. Men gæssene kunne i stadig mindre omfang få øje på trusler fra jægernes side. Nogle få skræppede endda op om, at nævepælene var ved at indtage jægernes position. En vrantet gæs fabrikerede ved slumprum et slagord, der slog som hagl i snuden. Noget er næveruskende galt, sagde den. Gode til at formulere sig var gæssene ikke.

Al den burhambøj bekom nævene yderst ubehageligt. Egoismen er i anmarch, skreg de. Det er sort reaktion og jægerisme. De gakkende gæs var. Disknakkede huskede de bort.

*
På Rugholmen residerede en mægtig ræv. Imponerende i størrelse forekom den uregelmæssig. Men den kendte også betydningen af lojnefaldende fremrunden. Halen bruste som fjerene på en oppusset kalkun. Og dog gjorde den sig især gældende ved sin systematiske sporsams. Den lange spidsne snude vejrede den mindste uro. De opretstående øren registrerede enhver ændring i omgivelserne. Det forlod, at den var i stand til at forfolge en honningbi tværs igennem det nærmeste buskade i skoven.

Rugholmen udgjorde Rævestaten betydeligste anstalt for uddannelse af fremtidige forerørne. I jægertiden fandtes den slags skoler ikke. Jægerne udmarkede sig som praktiske folk, der satte deres lid til selvhjælpshed og personlig dommekraft. Selvtankning er bedre end støtteturkning, sagde jægermestrene altid. Sådanne ord klingede ikke i Rævestaten. Selvhjælpshed gjaldt for den ørste egoisme. Asociale slagord kunne selvsagt ikke tillades. At klare sig selv, stod på listen over forbudte ytringer. At være sin egen herre og være herre over sit eget, borte ligeledes til strafsatningerne. Udsagn af den art skrev sig til det underste i jægerismens ideologi. Vildledere og falske profeter kunne trods alt ikke tales. Falskhed måtte fordømmes i høje vendinger og blev det.

I Rævestaten talte skoling og granskning som eneste dommyndighed. Intet uden uddannelse, alt med uddannelse og frem for alt intet imod uddannelse. Rævestaten grundede al orden på rapporter, der var udarbejdet efter videnskabelige principper. Studier udgjorde det hængsel, hvorom alt drejede sig. Forskning er samfundets kraftkilde, de svages hjælper i neden. Og alle har ret til uddannelse, bjaflede rævene, hvis samme stod til den beskæftigelse. Faktisk var det heller ikke forbudt gessene at granske natur og samfund videnskabeligt. Kun få gav sig dog af dermed. Før øvrigt kom studerende gæs hurtigt på nævntekter. Al eksamination foregik på nævespørg.

Den førstnævnte ræv indtog lederposten på Rugholmen. Dens flammende pels lyste lilla mellem stablerne af rapporter. Bestandig var den omgivet af ferme magister, som genugte førstnevnes politiske sætninger med forbløffende korrekthed. Rævenes ledende mission i staten lod sig ikke betvivle endslige debatter. Men ellers tædede magistrene med hver deres organ. Fortrinsvis arbejdede de med optræning af kandidater til overordnede stillinger i Rævestaten. Legesyghe hvalpe trængte til afretning. Øvelse i videnskabelig rapportskrivning virkede fremmøende på ret bevidsthed og stimulerede til disciplineret adfærd. Men først af alt læste de unge ræve veltalenhedens kunst. Ord er Magt, stod der over porten til Rugholmen.

*

Tiden kom, da et nyt kold ræveunger indskrev sig på anstalten. Ungdommelige elementer fra hele landet strømmede til. Videnskabelige studier gav magt og prestige, og staten bekostede det hele. Den første mødedag oprændt. Festalen summmede. Big Fox gik på talerstolen. Gården af magister lejrede sig med betydningsfulde mister om podiet, hvor alle kunne se dem. Lærerne var klædt i lange gæsefjerskapper. Det kostume hørte sig til i de finere kredse. Man kunne dog godt se, at de berde ræve ikke var gæs. Big Fox lod blikket løbe ned over rækkerne. Foran sad de gamle kandidater i gænde. Storundet liggede de ned på de nyankomne.

Nu begyndte en vis mero at gøre sig gældende. Har du set den næveunge dermede ved domen? Den har ikke ingen fjær på! Big Fox fik øje på afvigeren. Og ganske rigtigt. Den bar ikke så meget som en enkelt fjær i hatten. Viderst forlegen lapte den sig ind under den bugeste hunk. Åh ja, tænkte førstnevnen, den har endnu meget at lære.

Big Fox ringede med klokken: Velkommen til Rugholmen. Jægerismen er over os. Overalt sætter jægerne saks i spænd. Gessene har det ikke let. Men vor holdning er klar. Vi står solidariske med de undertrykte. Granskning for gessene lyder kravet til os. Således er der sterkt brug for uddannelse i tiden. Vi må producere og skole endnu flere ræve til at vogte gæs. Resten af talen kredsede om dette emne. Til slut sagde førstnevnen: Tred ikke på jeres egen hale. Jægerne sørger ikke over død ræv. Men så længe vi har tænder, går vi ikke i kloster. Længe leve gessene!

Big Fox steg ned fra podiet. Hurraråbene guldede i salen. Talen udtrykte rævenes indreste følelser. Magistrene nikede tænksomt. Big Fox forestod at dyppe brodden i honning. Tiden passer til den, der passer til tiden, sagde en af lærerne. Ja, den er stor, som prediket med strømmen, gav en anden til kende. Den flod kommer vidt, som finder de bløde punkter. En tredje i magisterflokkens udbred: Mund uden tænder er som kvæm uden stene. Kandidaterne på de forreste benke lyttede med spidsne øren. Hos flere var nosesblokken fremme. Sådanne ord skulle nødig gå tabt for eftertidens. At vide tænder er ikke altid det samme som at smile, deklamerede en fjerde i staben. Nu lo alle magistrene. Lærdommen var stillet til skue og det på vigtigste vis.

*
Men lige meget hjalp det. Utilfredsheden med rævenes regimenter gæredede uden for Rugholmens mure. Operet ulmede. Jægerismen eksisterer ikke længere, kaglede stadig flere gæs. En vildgæs sagde til de tamme: Vi skal vogte os for ræve. De passer på os, så fjærene flosser af huden. Går vi end med bojet hals, har vi dog øjne i hovedet. Troe vi på ræve, er vores liv i fare. Til buntmagteren med alle rævet Horn, horn, lod det fra alle sider. Rævestaten er værre end Jæger-samfundet!

Rævene kunne umuligt tolerere denne tone. Vi lever i senjægerismens tid, råbte de. Men heller ikke denne forhen så magifulde slagord fungede. Da blev rævene vrede. Skældsbondene fug i laffen. Dum som en gæs, rangerede i kategorien over de mindre. Ordforenne blandt gessene blev jævnligt med de værste skurke i historien. Jægertidens ondeste eksemplarer fremtrædte nærmest som hædersværd i en sammenligning. Denne metode var ikke uden virkning. Ikke desto mindre fortsatte skunklerne mod Rævestaten.

Om alt dette og mere til hørte Big Fox. Stablen af rapporter voksede. Gæsgranskningen lagde efterhånden beslag på al grubben. Bliver det ved på den måde, tænkte førstnevnen ved sig selv, ender det mod, at gæs bider ræve. Og det er trods alt ubart. Men fjær kan vel bojes, så de ikke af sig selv retter sig ud.

Der afholdtes et hemmeligt møde på Rugholmen. Big Fox kaldte magistergarden til samling. Emnet for denne konference er af en sådan vigtighed, indledte førstnevnen, at drøftelsen udelukkende kan finde sted i en slumret kreds. Et tyngende ansvar hviler på vores

skudte. Den solidariske stats eksistens står på spil. Situationen kræver af os den yderste atspændelse.

Magistrerne var bekendt med tilstandenes alvor. Hde til mode lyttede de til stortøvenes redegørelse. Gás og gæsning er gale, fortalte Big Fox, rapporterne melder énstemmigt om protester og fjendtlighed overalt, og der er tilfælde til oprør afskillige steder. Ned med Rævestaten. Set ikke næve til at vogte gas, skralder og skralder asociale individer på den mest primitive facit. Selv gumpetunge tømmer lader hånt om solidaritet og tryghed. Regulære jægeristiske frihedsfraser og slagord om ræve og rænker skræpper mellem anden hørstabel gækken.

Rævene om bordet blinkede nervøst. Ingen af dem har fjerkapper. Gæsemækket ophidbede måske gællingene yderligere. Imidlertid forstod enhver, at tejkomedien måtte indstilles for en stund. Ej heller slagordene om senjagerismen syntes rådelige at anvende. Provode metoder prællede af som vand. Det er en ringere ræv, som kun ejer én udgang af sin hule, begyndte den ældste magister i tjenesten. Vi må opfinde nye slagvætninger. Herom var der almindelig enighed. Panderne næsten knirkede, men intet brugbart forslag kom for dagen.

Vi under hos garveren, brummede Big Fox, hvis ikke effektive tricks udpekaleres. Med det gode kommer vi ingen vegne. Det står nu klart, at et solidarisk samfund forudsætter hænhed. mere og mere ræveagtigt lod forceren nærmere. Mundvægten lod tænderne blinke friskt i rummet. Snædes dimede en anelse. Øerne trak bagud. Nakkehærene strittede. Og magistrerne skiftede udtryk. Strøberne udsendte snærende lyde. Hulerne peskede mod stolesædet. Kloerne kradrede i bordpladen.

Det er vildgæssene, der villeder trænen, pob den rodeste af rævete vred. Vildges lagter aldrig tanme ag. Big Fox råbte. Den gás gækker ikke, som hovedet er af! Raden rundt hylede rævere trænde. Forengets ytring kom fra dybet og ramte dybet. Igang glæmmede den rede. Hvor vildges er, flyder skift i fuldt!

Big Fox fik op fra stolen. Jeg har det, jeg har det, skreg den øllevid. Hvor der er gás, er der snæv. Den stemning bliver vor redning. Var jeg blot kommet på den noget for. Forengeten gæde, hospede, datsede og slog fejende svig med svansen. Pludselig blev den sin adlærd bevidst. Roligt satte Big Fox sig til rette i sædet. Folderne faldt på plads. Ansigtstrækkene antog civiliserede former. Den var trods alt lerd. En lignende reform gennemløb de øvrige i gruppen. De følede sig nu forvasket om, at Big Fox sad inde med lovtingen. Det syntes altid muligt at genoprette solidariteten i staten. Rævene forvandlede sig på ny til magistrer. Kulturen sankede sig over bordet.

Hvor der er gás, er der snæv. Big Fox genoptog sentensen behersket og fastet. Snævet breder sig over det hele. Gæsene ødelægger naturen. Samfundet er ved at gå til i stank, støj og smog. Smudskastrøjen tikkede som en tidsindstillet bombe under vores fodder.

Magistrerne stirrede på Big Fox. Hvilken uforlignelig rævækage! Angsten, ja selvfolgeligt, angst matic klardes en ny skikkelse. Gæsene frygtede ikke længere jægerne. En ny fare måtte tilvejebringes. Rævene kendte betydningen af angst. Uden den var det umuligt at regere. Frygten for jægerne skulle omhyggeligt med angst for skæm og skridt. Hvor der er gás, er der snæv. Den skyld kunne de ikke løbe fra. Smudsset fulgte i gæsens gang som en skygge. Perspektivet i forengetens påfund trælte stedse klarere frem. Fra kilden til den målne angsten springe. Aldrig kunne den da torne ud.

Big Fox sagde: Angst er vigtig, skyld ligeså. Rædsel gör rævdild. Ræd gás ryster. Skyldsfolke hammer. Skyldig gás styrner. Forengeten havde fuldt ud getvandet sin sproglige sikkerhed. Beregnende og dunklereven fremlagde den en strategi for genoprettelse af lov og orden. Vi må, gav den roligt til kende, skitsere en plan for en bæredygtig udvikling. Gæssterne stinker som ådler i fremskreden forrådnelse. Snævet trenger nød i grundvandet. Dæmme og afloft fyldes med ekskremmemer. Alger af den giftige slags formærer sig hæmmningsløst. Fiskene kvailes. Næbdyretes umådeholdede æden ribber mæker og enge for liv. Vildges forpester høften. Ræstepladser efterlades øde og golde. Og hvordan står det til med skovene? Øksen ligger allerede ved trægets nød. Når kilden er muddret, bøver hele floden grumset. Kolossale granskruinger i gæs og snævs ventet forude. Det gælder ikke om at gøre verden god; det drejer sig om at gøre den ren.

Rugholmes summede af travlhed. Forskningen i solstaben skabde aktivitetsniveauet imponerende i vejret. Undersøgelsene afslørede uhhyggelige tilstande. Rapportsmængden slog alle rekorder. Resultaterne af travlhedens efterlod ingen årsag til vaklen. Uenigheden truede samfundets fortsatte beståen. Blev der ikke omgående grebet ind, stod alt liv til uadrettelæb. Ploseplagens omfang pegede direkte mod dommedag.

Rævestaten oplevede store dage. En sådan højkonjunktur var ikke tidligere observeret i den lande-

verden. Utallige planer hørte fra skrivebordene. Det hastede med opstilling af programmer for vand, jord, hav og luft. Og oplysningsarbejdet måtte for alt i verden ikke forsones.

*

Effekten af den iverksatte rechtingsaktion oversteg de dristigste forventninger. Uhumskeden voksede med rapporternes antal, og protesterne mod nævestaten forstørrede. End ikke et svagt føresvar formidled gæssene at grunde. Den komplekte overrumppling skabte panik i rækkerne. Frygten fik dem til at tro det verste. Spærrelæderne fra den voldsomme propaganda virkede som en dodelig gift i blodet. Med bogbrændens lidenskab fordøde nævesten de fjerbærendes nedarvede livsmonster. Forbudene bagløb ned over misdederne.

Frustret til marven erkendte gæssene deres brude. Angst og skam bed som tænder i struben. Forbrydere var de. Intet gjorde de rigtigt. Undersøgelserne talte for sig selv. Fuld af anger lovløde gæssene bod og bedring. Følelsen af skyld gjorde dem små. Endelig forstod de værdien af solidaritet. Uden vogtere gik det ikke.

*

Big Fox solede sig i omgivelsernes beundring. På Rugholmen indtog den urenighedens position. For alle træde forenede frem som den solidariske stats invader. Nu da farens var overværet, begyndte kiv og strand igen at vinde indpas på nævestalten. Stræbsomheden avlede meget fumsk retkespil. Men Big Fox svagvede over den slags smidighed. Ingen betvivlede, at den til enhver tid evnede at hinne på nyr fremsende problemer, om situationen krevede det. Agtningen for dems unahed antog næsten kultagtige dimensioner. Storrevens nærvirkende sentens prydde samtlige katedre på Rugholmen. Hvor der er gas, er der snau. Ingen anden landom næde denne maxime i dybde. Snart erhvervede den status som statens bærende sokkel.

Til alle tider havde næven næret et lidenskabeligt ønske om at vakte gæs. Arhundreders stræben fik nu et legalt grundlag. Den attråede vogtergerning blev anordnet i faste, løvskevne rammer. Og gæssene

anerkendie overvigningenes nødvendighed. Solidariteten var i sandhed genrejt.

**

Forenaven holdt stabsmøde med sin faste eskort. Magistergarden aflagde situationsberetning fra de forskellige frontafsnit. Der var kun gode nyheder at rapportere. Den økologiske krigsførelse forløb overvejeligt strålende. Iutter sejrsmeddeler fra slagmarken. Ingen obstruksionshæd var at spore. Med vinalskatatskolen stod det verre til end nogensinde. Ekstra bevillinger til nye undersøgelser måtte under disse omstændigheder betragtes som en forudsag, ligesom ansegninger om flere embeder ikke kunne afslas.

Allt syntes så godt. Hvor var videnskaben dog vildunderlig. Big Fox lagttog tekken af magistre om bordet. Højt præsenterede de resultaterne for hinanden. Entusiasmen kendte ingen måde. Forenaven nod seancen. Foresköttingen havde forvandlet den store logn til virkelighed. Magistrene troede fuldt og fast på deres egne iscenesættelser. Åh ja, ingen idé er så magtfald som den, hvis rid er inde.

Højt sagde Big Fox: Det gælder om at gøre verden ren; det drejer sig ikke om at gøre den morsommere. På den anden side, en god dag fortjener en glad aften. Bor vi ikke fejre genoprettelsen af solidariteten med et gilde?

Forslaget valgte jubel i magisterforsamlingen. Ved 1. fortsatte den store røv, at det er mortenaffen i aften! Hvad skal vi så have til middag? Gæsdeg, skreg magistrene i kor. Savlende råbte Big Fox: Hvor der er gas, er der frads! Da lo næven så hældende, at den var faldet ud af rollen som samfundslys.

»Frihedens tænkere« 9. Alexis de Tocqueville

Af cand. mag. art. Henrik Gade Jensen

»De færdomstilte Aankuelser ... fandt jeg hos Tocqueville, hvis havde bretonske, halvt engelske Blod og nordamerikanske Studier sikrede hans nægtige Logik et virkelig overlegen Standpunkt. Også over hans Opfattelse af Frankrigs Fremtid hvilede der en dyb Melankoli. Han mente, at intet i Verden kunne hindre Demokratietts ustandelige Sejr, og at denne med fatalistisk Nødvenighed ville føre til Frihedens Undergang. Han udtalte meget, der nu baghæfter staar for min Frindring som Spaadomme.«

Således skildrer Orla Lehmann sit møde med franskmanden Alexis de Tocqueville i Paris under sin udenlandstur i 1842-43. Orla Lehmann, demokratiets effektfulde propagandist i Danmark, har her givet en præcis karakteristik af Tocquevilles person og anliggende.

Tocqueville var færdomstilte og u-ideologisk. Hvilket gav ham et klarsyn og en iagttagelsesevne, som jeg ikke kender hos andre samfundstænkere. Samtidig var Tocqueville af temperamentet flegmatisk eller melankolsk, hvilket er typisk for tilskueren til begivenheder, der synes uafvendelige. Demokratiet ville vinde frem, mente Tocqueville, og samtidig være en trussel mod friheden. Tocquevilles skarpsyn og relevans for vor tid ligger i modstillingen af begreberne »demokratie« og »friheds«. Disse begreber er i det tyvende århundrede nærmest blevet synonyme. Dette skyldes, at »demokratie« og »friheds« i dag fejst forestår normativt, som idealer, det er godt at stræbe efter, mens Tocqueville alene lader »demokratie« være beskrivende. Dette sikrer Tocqueville en distance til sienomnenet, som er grunden til hans forbavsende nogenrne analyser og forudsigelser. I vor tid er demokratiet gået i sjælenc, blevet normativt eller religiøst, og vi besidder derfor ikke evnen til at lade det være genstand for kritik. Skepsis bliver i dag til blasphem.

Det er interessant, at Orla Lehmann klart begreb Tocquevilles anliggende, uden at dette på nogen måde kan siges at have påvirket ham. Lehmann ejede slet ikke franskmandens blik for det tvetydige og dobbeltspundne i demokratietts udvikling. Ærgerligt nok, for det kunne have bidraget til en blidere overgang fra enevældige til en fri forfatning i Danmark. Lehmann førte intet af sit møde med Tocqueville. Desværre.

1. Personen

Alexis de Tocqueville er født 1805 ind i en ikke særlig fransk adelsslægt. Faderen blev kun ved en tilfeldighed reddet fra guillotinen, men en stor del af foreldrenes venner og slægtninge henrettedes under radikalregimet. Tocqueville tilhørte således af fødsel aristokratiet, der havde et positivt forhold til det enevældige kongedømme, l'ancien régime. Faderen forsvarede Ludvig den 16. inden dennes henrettelse.

Alexis de Tocquevilles uddannelse var ikke systematisk og intellektuel. Han var i tre år indskrevet ved jura-studiet ved universitetet i Paris, men brugte lige så meget tid på historiske og politiske studier, ligesom han også rejste en del. Tocqueville var ikke den boglærende og teoretiske type, men den uadadvendte og åbne iagttager.

I 1831 ansøgte Tocqueville om orlov fra sit juridiske embede for at rejse til Amerika. Formelt var for-

målet at undersøge det amerikanske fengselsvæsen, men et ekstra motiv fra Tocquevilles side var også ønsket om at studere det amerikanske demokrati i peaket. Et lille års tid tilbragte Tocqueville på rejse rundt i Sydstaterne og New England, og resultatet forelå i 1835 med bogens *Demokratiet i Amerika*. Anden del af bogens, den mere filosofiske og dristige del, udkom i 1840. Bogen gjorde med et Tocqueville berømt i Europa, og den oversettes med det samme til engelsk og tysk. Men dette værk var Tocqueville en antet samfundstænker. En rudimentær overvejelse til dansk kom allerede i 1844, forestillet på Lehmanns initiativ, da bogen oversettes af Høgh Hage, der på det tidspunkt var færdmægtig under Lehmann.

Efter udgivelsen af *Demokratiet i Amerika* var Tocqueville aktiv i fransk politik i en række år. Selv om han endte som udenrigsminister i 1849, var hans direkte deltagelse i beslutningsprocesserne ingen suc-

Tocqueville

ces. Tocqueville var ingen handlungs mand. Men hans overvejelser om den tumultuariske tid med omsvætningerne i 1848-49 har han levende og indsigtsfuldt berettet om i bogen *Krindringer om februarrevolutionen 1848*.

Tocqueville døde i 1859. De sidste år brugte han på det, der skulle blive hans andet hovedværk, *Der gamle regime og revolutionen*, som er en skildring af den franske enevæld i årene op til revolutionen og med dybsindige overvejelser over årsagerne til revolutionen.

Tocqueville er svar at sæne en fast etiket på, både fagligt og ideologisk. Han er sociolog, politisk filosof og samfundsænker, men på en måde også med metoder, som ikke er vanlige i disse discipliner. Og holdningsmessigt har han også altid været svar at tegle i en bestemt bås. »Konservative og liberales er almindelige karakteristika af Tocquevilles tænkning. Men han er i hvert fald konservativ i en hel anden forstand end Edmund Burke. Og hans pessimisme adskiller også hans liberale sindelag stærkt fra den engelske liberale eller liberalistiske tradition.

2. Analysen af demokratiet

»Blandt de ting, jeg først og fremmest blev opmærksom på under mit ophold i De forenede Stater, slog intet mig tydeligere end den lighed, der herskede mellem mennesker.«

Således starter »Demokratiet i Amerika«, og dette proemium angiver samtidig temaet for hele værket. Med demokrati mener Tocqueville »lighed«.

»Jeg opdagede hurtigt den unikkelige indflydelse, som denne (ligheden) udøver på hele samfundet. Den giver offentligheden en bestemt retning og lovene et bestemt præg; den giver regeringen visse principper og de regerede visse sadvaner.«

Jeg kunne også hurtigt iagttagte, at dette forhold breder sig langt ud over politikken og lovene i landet, og at det behersker det civile samfund i lige så høj grad som regeringen. Ligheden skaber meninger, udskaber følger, grundlægger nye vader og påvirker, hvad den ikke selv skaber.

Jo mere jeg studerede det amerikanske samfund, des mere blev jeg klar over, at ligheden mellem mennesker er det fundationale faktum, hvorfra alle andre forhold kan afledes.«

Lighed er det, der udmarker demokratiet. Og lighed er det primære gennem hvilket vi kan forstå det demokratiske samfunds mange manifestationer. Og modsætningen til demokratiet lighed er det aristokratiske samfunds fastsættede, standspædelse og religiøst begrundede uligheder.

»En stor demokratisk revolution foregår iblandt os, skrev Tocqueville, »Eller vi end vender voet blik hen, ser vi den samme revolution foregå i hele den kristelige verden. Uanset hvilken slags omvæltninger, der er sket i de forskellige lande, er den hver gang endt til demokratietets fordel. Alle mennesker har bidraget deres del, både de, der intenderede denne udvikling, og de, der ingenlunde ønskede det; både de, der har kampet for det, lige så vel som de, der erklærede sig for fjender af demokratiet. Alle har de skabt i den samme retning, alle har arbejdet hen mod det samme mål, nogen uvidende, andre svigter - men alle som blivende mennesker i Guds hånd!«

Og så sammenligner Tocquevilles demokratiet udvikling hen imod stadig mere lighed som et uafvendeligt, guddommeligt faktum, som de enkelte incenssører ikke kan modstætte sig.

»logen er skrevet under indtryk af en slags religiositet ... at forsøge at holde igen på demokratiet udvikling ville være som at kæmpe imod Guds vilje.«

Når Tocqueville således i de mest generelle ord skal beskrive demokratietets fremkomst og dominans, betyder han religiøse begreber. I de ovenfor citerede passager er det mere som analogi og illustration. Men også i en dybere forstand kan demokratiet betragtes som de demokratiske samfunds ørstamningreligion.

»Det er indlysende, at intet samfund kan bestå vedvarende uden en fælles mening, ja, faktisk findes et sådant samfund ikke! ... For at et samfund kan opstå og udvikles, må borgerne holdes sammen af visse grund-ideer. Og det er kun muligt, når den enkelte overtager sine meninger fra en fælles kilde og er villig til at antage et vist antal færdige doktriner.«

Det er en sociologisk kendingsperi, at et samfund for at være et sam-fund og et fællesskab og ikke blot en sum af løsrevte individer må bindes sammen af visse fælles holdninger. I de aristokratiske og feudale samfund var det bl.a. religionen. Og i de demokratiske samfund er demokratiet blevet religionen. Ligheden mellem mennesker er demokratiet helligste dogme. Og når vi opfatter hinanden som ligemand, er ingenens mening mere værd end andres. Vi er lige berettigede til at ytre og forsvarer vores mening. Men da et samfund må have en fælles mening for at kunne holdes sammen, bliver den offentlige mening den fællesmængde, der binder individerne sammen. Religionens funktion i det feudale samfund overtares af den offentlige mening i det demokratiske samfund.

»Hos de demokratiske folk er den offentlige mening ikke kun den eneste autoritet for den enkeltes fornuft. Den har også hos disse folk en uforholdsmæssig stor magt end nogen anden.«

»Lighedens tidsalder troer menneskene på grund af ligheden ikke på hinanden. Men samtidig giver den samme lighed menneskene en ubegrænset tiltræ til den offentlige mening. Da alle har den samme mening, bliver det usandsynligt, at sandheden ikke skulle findes på flere talens side.«

»Offentligheden har blandt demokratiske folk en enestående magt, som de aristokratiske folk overhovedet ikke kan forestille sig. Demokratiske folk har ikke deres mening ud af overbevisning, men den offentlige mening trænger ind i sindest hos hver enkelt gensem et ensomt åndeligt pres.«

Og så tilfejer Tocqueville, at i et monarki med en vis kongemagt ville den offentlige mening sandsynlig-

vis være mindre absolut. For med en monark sættes uigheden som princip, og den ellers totalitære offentlige mening afbalanceres af en helt anderledes symbolisk autoritet.

Demokratiet holdes sammen af en stærk offentlig mening. Og denne har intet med overbevisning, forsuft eller sandhed at bestille. Det er en slags sociologisk nødvendighed, at folk mener det samme. I demokratiet gør de enkelte mennesker sig små og bøjer ydmygt nakken for den offentlige mening, der som en jeggeraut trænger ind overalt.

Funktionelt betragtet virker den offentlige mening i demokratiet på samme vis som religionen i de fordemokratiske samfund. »Uanset hvad der sker, må der i den åndelige og moralske verden gives en autoritet. Hvem der udfylder autoriteten, kan veksle, men den må nødvendigvis være der.«

Og senere skriver Tocqueville, at man kan forudsætte, at troen på den offentlige mening bliver en slags religion, hvis profet hedder flertallet. Flertallet bliver sandhedsvidnet i demokratiet. Og fuldstændig uafhængigt af indholdet af flertallets afgørelser. Et rent mængdeforhold er tilstrekkeligt til at angive sandhed. Tocquevilles overvejelser om demokratiet har store ligheder med Søren Kierkegaards samtidige udfald mod det gryende flertalsvælde i København. Det er forbavsende, hvilket klarvæn Tocqueville og Kierkegaard ud fra hver deres intellektuelle traditioner og personlige erfaringer præsterer. Og så lang tid, før demokratiet ekstremiseres.

Og det er, ligesom hos Kierkegaard, ikke forsigtige udtryk. Tocqueville benytter til at beskrive demokratiet virkernæde. Flertallets uindskrænsede magt beskrives som en ny slags ondskabs- og strædommens nye ansigt. Demokratiet indfører ikke afkaffet undertrykkelse og despotisme, men blot ændret magtkilderne og forskudt autoriteten. Tyrannen er blevet flertallet, for den før var i ental og ensæveldig. Men om det er en majoritet eller en enkelt person, der hører med mig, er for Tocqueville underordnet. »Det er mig ligegyldigt at vide, hvem der undertrykker mig. Min vilighed til at boje hovedet under et øg bliver ikke større af, at det er million arme, der holder øjet.«

Da jeg i 1990 spurgte et hold forstørres jura-studerende, hvorfor vi skal adlyde lovene, var det spontane og uniforme svar: Fordi vi selv har været med til at vedtage dem. Jeg tænkte på Tocqueville. Demokratiet er glet i sjælene, og det demokratiske

menneske kan frivilligt acceptere den vieste undertrykkelse, når blot den sker ligeligt og uden forskelsbehandling. Når man selv har været med til at velge magthaverne, tolererer enhver indstrængelse i privatlivet fra statens side. Det demokratiske menneske føler sig som en del af samfundslegemet. Den mikroskopiske indflydelse, der ligger i valgretten, er nok til at garantere lydighed.

Hvor et enevældigt styre behover magtanvendelse, stærkt politi og skarpe straffe for at bevare samfundsordenen, besidder demokratiet en selvregulerende og selvdisciplinrende evne til at opretholde sig selv.

Tocqueville er fuldstændig usentimental i sine analyser af demokratiet. Tocqueville er kun beskrivende og reflekterende, men ikke moraliserende. I dag er det svært at kritisere demokratiet, fordi det er normen for alt samkvem. Men Tocqueville var forankret i en aristokratisk familie, hvor den personlige integritet og uafhængighed var vigtigere end at underordne sig et demokratisk regime. Et sted skriver Tocqueville også, at demokratiets udbredelse sandsynligvis ikke er til menneskesægtens gavn, da demokratiet indskrænker den enkeltes tillid til sin egen fornuft til fordel for troen på flertallet og den offentlige mening. Hvilket individ tor i et fuldblodet demokrati insistere på sine egne erfaringer, når den sakrale autoritet, den offentlige mening, på forhånd har bestemt, hvad der er sandhed, og hvad der bor vringes af?

Medens demokrati ikke har nogen normativ værdi for Tocqueville, omgåedes friheden derimod med lovprisning. »Mæg har altid betragtet friheden som det største af alle goder,« skriver han utvetydigt. Lige så negativ og neutral Tocqueville er i analysen af demokratiet, lige så varmt og svulstigt forsvarer han friheden.

Det mest udfordrende ved Tocquevilles tanker i dag er modstillingen af frihed og demokrati. Hvor vi demokratiske væsner er opdraget fra borgerhave og klassens time til at identificere frihed med demokrati, så ser Tocqueville en fare for friheden i udviklingen af demokratiske samfund.

På flere måder bliver friheden sat under pres i demokratiet. Dels bliver flertalsstyret let til flertallets tyranni og dermed en trusel mod den enkeltes frihed. Men den egentlige undertrykkelse af den enkeltes frihed kommer ikke uudefras, men fra det demokratiske menneskes selv-undertrykkelse og frivillige tilpassing til ligheden og den offentlige mening. Det er ikke fra et ydre pres, men fra en indre selvdisciplin, at frie føde væsner forvandles til foliggøtt flokdyr. Demokratiet har en formidabel evne til at skabe lydige og ensartede borgere.

I principippet om folkesuveræniet og medbestemmelse ligger ikke i sig selv nogen sindskirinerings- eller sholdningspræirkning, men reel betydning demokrati i tocqueriisk forstand en ideologi, et tankemønster, en ånd, som opsluger den enkelte. I et demokrati bliver det svært at være sig selv, fordi den offentlige mening ikke en almindenstrængende magt, som frivilligt accepteres af den enkelte.

Et af de træk, som aldrig østlige dissidenter med forhavelse, når de kommer til Vesten, er offentligbedens ensartethed. Pressets magt er stor og evner på forbløffende vis at bestemme meningsdannelsen. Politikerne er foliggøtt, og borgernes undertrykker deres sunde fornuft og personlige dommekraft af frygt for at komme til at sige noget upassende.

»Mangel på mod er et af de mest silende træk, som en udefra kommende iagttager bemærker ved Vesten i dag,« sagde Soljenitsyn efter at have tilbragt et par år i vestlige demokratier. »Den vestlige verden har tabt sin civile courage ... pressen er blevet den største magt i den vestlige lande langt overgående den lovgivende, udøvende og dæmmende.«

Hvis man har lest Tocqueville, er der intet at undre sig over i Soljenitsyns karakteristik af Vesten. Det er indfrielsen af Tocquevilles dystre profetier. Og bunder på mærkeligste vis i demokratiers virkemåde.

Men min undren og gysen ved at læse og gengive Tocquevilles mistro til demokratiet evne til at bevare friheden, bekrefter kun Tocquevilles antikuse. I de sidste 150 år har folket erstattet Gud som overste instans og højeste sandhedskilde. Den, der i dag vender sig mod demokratiet, vender sig mod folket og dermed mod den moderne Gud. Og Guds-forsangelse mødes aldrig med tolerance.

Hvis man derimod studerer den offentlige debat i Danmark i årtierne op til Grundlovens vedtagelse i 1849, møder man en udalt skepsis og modvige mod demokratiet. Dansk andelslivs førende personligheder i 1830'erne og 40'erne var nærmest modstandere af demokratiets indførelse ved en fri forfatning. Grundvig, Kierkegaard, Henrik Hertz, Steen Steensens Blicher, B.S. Ingemann, A.S. Ørsted var alle velformulerede oppositionelle til det gryende demokrati. Og grundelsen var netop frygt om, at friheden skulle gå tabt. Og ikke folkets frihed, men den enkeltes frihed, andelsfriheden.

Da demokratiet som oftest er forbundet med borgerlige frihedsrettigheder, som netop garanterer den enkeltes individuelle frihed mod statens overordnede frataget formelle rettigheder, forbliver det et paradox, hvordan demokratiet kan blive en trussel mod friheden. Eller rettere: Paradoxet forbliver hver enkelt. Hvorfor underordner jeg mig beredvilligt en offentlig mening? Hvorfor siger jeg så ofte svøs i stedet for ejeg? Hvorfor lader jeg min egen demokrati leve i eksil for i stedet at benytte den herskende kitsch? Hvorfor er der så få, der tar afsæt skæddernes kejserklæder?

Tocqueville skriver:

»Under enevælden lod tyrannen det gå ud over kroppen for dermed at undertrykke sig sjælen; men sjælen, som ikke blev næst af slægten, rejste sig igen stoltre end før. Slædene gav tyrannen ikke frem i de demokratiske republikker. Det lader knappen i fred og går direkte los på sjælen. Herskeren siger ikke længere: »Tank som jeg, eller du må dø! I dag siger han: »Det står dig fri, om du vil tørne, ligesom jeg gør. Dit liv, din ejendom, ja, alt skal du få lov til at beholde. Men fra den dag bliver du en fremmed inselens os. Du må beholde dine borgerrettigheder, men du får ikke længere nogen nytté af dem, for du vil aldrig blive valgt af dine medborgere. Hvis du prøver at opnå deres stemmer, Og om du beder om deres agelse, vil de lade, som om du ikke har den. Du må fortsætte med at leve blandt mennesker, men du mistet dine menneskerettigheder. Hvis du forsøger at nærmere dig til disse medmennesker, vil de vige bort fra dig som fra en uren, og selv om de tører på din uskyld, vil de svigte dig, for ellers vil de lide samme skæbne. Gå med fred; jeg lader dig beholde livet, men et liv, som er værre end døden.«

Offentligheden af *Demokrater i Amerika* gjorde straks Tocqueville berømt i Europa. Da hele bogen var oversat og udkommet i England, anmeldte John Stuart Mill værket i *Edinburgh Review* i 1840. Mills diskussion af Tocquevilles hovedsynspunkter er uhyre interessant. Mill er enig i beskrivelserne af demokratiets fremtrædelsesformer, men finder desagrene andetsteds end Tocqueville. Tocqueville skelner ikke mellem det økonomiske og politiske system, ifølge Mill, og tillegger demokratiet et ansvar for problemer, der i virkeligheden skyldes økonomien og det frie marked. Mill skriver:

»Mr. de Tocqueville ... sammenblander konsekvenserne af demokratiet med konsekvenserne af civilisationen. Han har i én abstrakt idé sammenføjet alle tendenserne i det moderne kommersielle samfund og så givet det ét navn: Demokrati. ... Han forstår ligigheden som drag til vise af de virkninger, som naturligt hidrører fra udviklingen af verstanden.«

Mill er enig i symptomerne: Individets forsvinden i massen, fighedens udbredeelse og friheden fare; men diagnosen er forskellig. For Mill er årsagen til disse fenomener at finde i kapitalismens udbredeelse (*the commercial society*) frem for i lysmanstre og andelige strømminger (*the democratic society*). »Den største fare for menneskesædegens fremtid ligger i den kapitalistiske ånds (*The commercial spirit*) ubalanceerde virkninger,« menar Mill.

I debatten mellem Mill og Tocqueville, som i øvrigt blev venner for livet, har vi to modviste synspunkter på årsagerne til det moderne samfunds problemer repræsenteret. Er markedet genstridigt nedbevov for politisk styring? Eller stammer gevoldighederne fra politiseringen af civilsamfundet? Hvor kommer de totalitære tendenser fra: Markedet eller politikken? Skyldes ligehedens dominans for meget privat marked eller for megen stat? Tocquevilles format som tænker består i at have set langt klareste på disse spørgsmål end John Stuart Mill. Men Mill generelt stårte ty og berømmelse viser også, hvilket synspunkt der har været dominerende de sidste 150 år.

3. Analysen af den franske revolution

Tocquevilles andet hovedværk er *Det gråle regime og revolutionen*, som han arbejdede på inden døden i

1859. Værket er ikke fuldendt efter hensigten, men tilstrækkeligt til at give et klart billede af Tocquevilles opfattelse af den franske revolution.

Tocquevilles format som seer fremgår også tydeligt af dette værk. Få tænker formile som Tocqueville at sammenknytte detaljen med generelle synspunkter. Som læser får man aldrig fornemmelsen af pindhuggeri, som ellers mange historiske værker viser af. Men Tocqueville er mere historiefilosof end historieforsker. Der er et klart sige med brugen af kilderne, som skal bruges til at sige noget om tendenser og almene principper. Uden at Tocqueville dog nogensinde forfælder til at mekanisere samfundets virkemåder eller historiens forløb.

»Det er ikke nogen overdrivelse at sige, at en menneskes beundring af totalitære styrereformer er proportional med hans foragt for de mennesker, som omgiver ham.« - Således skriver Tocqueville i forordet til analysen af den franske revolution, som i efterbiden netop er berømt for at ofre medmennesket på menneskehedens aher.

Tocquevilles beskrivelse af den franske revolution har store ligheder med englænderen Edmund Burkes opgør med revolutionen. Også for Tocqueville var den franske revolution en forskudt religiøs革命: »...skønt angivelig politisk i sin oprindelse, forlod den på samme vis som en religiøs革命 ... som alle store religiøse bevægelser benyttede den propaganda til at forkynde et evangelium.«

Den franske revolution »skabte et nyt intellektuelt fædreland, hvis medlemskab var åbent for enhver nationalitet«, skriver Tocqueville. »Den franske revolutionens forståelse af menneskets eksistens her på jorden var fuldstændig identisk med religiøse revolutioners tolkning af menneskelivet med muligheden for et liv efter dette. Den så på 'borgeren' fra en abstrakt synsvinkel, dvs. som et væsen totalt uafhængigt af nogen given social orden, ligesom et religiøst syn på individet er uafhængigt af samtid og nationalitet. Den franske revolution stræbte ikke kun efter at definere rettighederne for franske borgere, men såge også at bestemme menneskets rettigheder og pligter til hinanden helt generelt og som medlemmer på samfundslegemet.«

Og senere skriver Tocqueville, at »idelet i den franske revolution var ikke kun en forandring i det franske samfund, men istet mindre end en genfødsel af hele den menneskelige slægt. Den skabte en atmosfære af mission i vise og var selv en ny slags religion«, skriver Tocqueville. »Dense mærkelige religion har, ligesom Islam, overvældt hele jordkloden med sine missionærer, mælber og martyrer.«

Selv om resorikken og fordommelsen af den franske revolution hos Tocqueville følger i sporene af Burke, som Tocqueville kendte og kommenterede, så er *Der sociale regime og revolutionen* dog først og fremmest en original sociologisk undersøgelse af årsagerne til udbruddet af revolutionen i 1789. Og Tocquevilles teori går her stik imod megen gengang historieskrivning, der langt har haft en tendens til at glorificere revolutionen og skremme det enevældige kongedømme. Og som kan forestå ridderskabet og guillotinerne som ubehagelige og i principippet tilfældige bivirkninger.

Revolutionen kom ikke, ifølge Tocqueville, fordi det enevældige regime var undertrykkende, men fordi det netop forsøgte at reformere sig selv. Der var en voldsom grude i det franske samfund i årene op til

1789. Og netop på grund af liberaliteten i det gamle regime skabtes store forventninger til hurtige og heldbringende reformer. Og forventninger ekspanderer altid hurtigere, end det politiske og økonomiske system er i stand til at tilfredsstille dem.

»Det var netop i de dele af Frankrig, hvor der var størst flest forbedringer, at den folkelige utilfredshed var størst. Dette synes måske ulogisk; men histories er fuld af sådanne paradoxer. For det er ikke altid, når tingene går fra det dårlige til det endnu værre, at revolutionen bryder ud. Tværtimod dør ofte det modsatte: Når et folk har leve under et undertrykkende regime i lang tid uden protest, og regimet så pludselig begynder at løse grebet om magten, begynder revolten mod det. Derfor er den sociale orden, som bliver væltet over bord, næsten altid bedre end den, der umiddelbart følger af revolutionen. Og erfaringen lærer os, at generelt er det farligste tidspunkt for et dårligt statsstyre netop, når det søger at forbedre sig.«

»En uhyrlighed kan tålmodigt tåles, så længe det synes omsortat at afhjælpe den; men så snart muligheden ejnes for at komme af med den, bliver tilstanden uutholdelig. For lige så snart visse mangler er blevet afhjælpel, resses opmærksomheden straks mod andre ontmæle steder. Selv om folk måske lidet mindre, bliver deres falsomhed mere udtalt. På højden af sin magt var feudalismen ikke genstand for nær det had, som den led under nær sin afslutning. Under Ludvig den XVI kunne de mest trivielle skrammer forårsaget af tilfældig magisudøvelse afstedkomme mere harne og forargelse end den tilbundsgående despotisme under Ludvig den XIV.«

Tocquevilles revolutions-teori er en teori om de stigende forventningers betydning for social utilfredshed (the revolution of rising expectations). Det er ikke absolutte milestolke for godt og ondt, frihed og undertrykkelse, der afgør, om tiden er moden for omvæltninger, men subjektive og relative sammenligninger. Mange års solid undertrykkelse kan være stabile for en diktator, men lige så snart der ejnes mulighed for reformer og ændringer i systemet, måler tilstanden aldrig med fortidens aften, men med fremtidens muligheder. Et autoritært eller totalitært regime er aldrig mere udat for omkraftning, end når det indrommer sine fejl og signalerer vilje til forandring. Den første beskedne reform udloser en snebold-effekt, der senere ikke er til at standse. Og Tocqueville er ikke i tvivl om, at det er gode intentioner, der ligget bag bestrebelsene for at forbedre tilstanden i samfundet. Men historien forvandler hensigter på mærkværdige vis.

Tocquevilles synspunkter er der ofte blevet refereret til i forbindelse med andre revolutioner, eksempelvis den russiske revolution i 1917. Det var ikke, fordi zar-styret var undertrykkende, at revolutionen kom i 1917, men fordi det var for reformivrigt og ville for meget på én gang. Nekrich og Heller refererer direkte til Tocqueville i deres læseværdige sovjet-historie *Utopia in Power*. Tocqueville har med sin analyse af den franske revolution udkastet et paradigm, som således frugtbart kan anvendes på adskillige af historiens revolutioner. Shahens fald i Iran kan ses som en instans af teorien: med sin svide revolution reformerede Shahen det itanske samfund alt for voldsomt, alt for hurtigt. Og resultatet blev et totalitært styre langt mere undertrykkende end det foregående.

Hvad morsalen er for en reform-ivrig diktator, skriver Tocqueville ikke noget om. Man fornoder, at Goebaches eller gernem ville være interesseret i et par gode råd.

4. Tocquevilles metode: Uintenderede konsekvenser

Tocqueville er der ofte blevet refereret til som opfavsmanden til slaven om utilighedede konsekvenser; men faktisk har Tocqueville kun steget kuriorisk gjort rent teoretiske eller metodiske betragtninger.

Når Tocqueville beskriver demokratien fremmarch, fortæller han det som et »spontantelt faktum og aforsynens uafvendelige veje«. Og dette peger direkte hen til overindividuelt intenderede mekanismer. Og revolutioner tolker Tocqueville heller ikke som viljes-handlinger, men resultater af handlinger foretaget med helt andre formål for øje. Den såkaldte »usæbold-effekt« forvandler én slags hensigter til helt anderledes og ikke-tilsigtede konsekvenser.

Tocqueville var selv gennem 12 år aktiv i fransk politik og endte sågar som udenrigsminister få måneder i 1849. Om begivenhederne i den turbulente periode i 1848-49 skrev Tocqueville *Evidenser om februarrevolutionen 1848*. Og i dette værk er der mange eksempler på intenderede konsekvenser.

»Man skal have tilbragt lang tid i partipolitikkens hvirvelvind for at forstå, hvor meget menneskene driver hinanden væk fra deres intentioner. Og hvordan verdens skæbne formes af virkninger, der ofte er stuk modsat af de ønsker og bermigter, der lå bag handlingerne, ligesom papirsdragen, der holdes oppe af vindens og urens modstrettede drift.«

Viljen omførnes i politikkens turbulens, så resultatet stedse havner langt fra hensigten. Tiltandet i samfundet sammenligner Tocqueville med en drage, hvis position netop er en konsekvens af modstrettede »skræftes.«

Tocquevilles indsig i samfundet som en sum af utilighedede konsekvenser viser sig også i hans afvisning af konspirations-teoriet. »Det er spild af tid at lode efter en hemmelig sammensværgelse, der afled kom begivenhederne,« skriver Tocqueville i erindringerne. Revolutioner skal ikke forklares som dirigerede handlingsrekker og planlagte omvæltninger, ifølge Tocquevilles revolution-teori, men som opskruede forventninger og ekspanderende krav, der så snart tilfældigt udloses i melodramatiske begivenheder.

»Den, der praler af at have planlagt revolutioner, har kun taget dem til indtagt. De opstår spontant af en almindelig sygdom i genrytterne, der så pludselig slår over i en krisestilstand ved en tilfældig anledning, som ingen kunne forudsætte. Og hvad angår de foregivne ophavsmænd eller ledere af disse revolutioner, så er de ikke ophav til noget som helst.«

Tocqueville er i sin afvisning af konspirations-teorier usædvanlig for sin tid. Det kræver intellektuel modenhed og ringe tiltro til menneskets formulis evne til at skabe samfundet, ikke at forfælde til at ville finde sviljere bag de nuværende samfundstilstande. Og så knækker af-vistningen af konspirations-teorier en alternativ teori om, hvordan historiske forløb og økonomiske forhold kan forklares som intenderede konsekvenser af individernes handlinger.

5. Filosofi og menneskesyn

»Er det muligt at undgå fatale konsekvenser af et godt princip?« spurte Tocqueville i et foredrag om

pauperisme i 1835. Pauperisme er problemet om fattigdom, og Tocquevilles afgørelse var et besøg i England to år forinden. Netop i de år, i begyndelsen af 1830'erne, var fattiglovene et voldsomt debatteret emne i den engelske offentlighed. I 1834 gennemførtes nye fattiglove, der betød en stramning af mislighederne for at få offentlig understøttelse. For da gjaldt den såkaldte Speenhamland-loft fra 1795, der garanterede alle en minimumsløn. Resultatet af 1795-lovgivningen var katastrofalt, da lønningerne derved faldt til under det fastsatte ekstremumsløn. Arbejdsgiverne behøvede ikke at betale så meget, da også alligevel supplerede lønne indtil den vedtagne minimumsløn. De intenderede konsekvenser af Speenhamland-lovene betød, at over en fjerdedel af den engelske befolkning i begyndelsen af 1800-tallet levede af fattigloep. Dér kommer så Tocquevilles relevante spørgsmål: Har gode principper altid fatale konsekvenser?

På age tocquevilklik vis indleder han sit foredrag med følgende betragtning: »Når man passerer gennem forskellige lande i Europa, såles man af et usædvanligt og tilsyneladende usikkerligt syn. De lande, som synes at være mest fattige, er de, som faktisk har fierrest fattige mennesker, mens blandt de folk, som mest besundres for deres velstand, er en stor del af befolkningen tvunget til at bero på gaver fra andre for at kunne leve.«

Og så skildrer Tocqueville, hvordan han i England, »den moderne civilisations paradise«, er blevet forbævet over at se solide veje, store nye huse, blomstrende landbrug, sterke og sunde bønder og generelt større velstand end i noget andet land på jordkoden samtidig med, at en sjælden del af befolkningen levede af offentlig understøttelse.

Hvis man derimod tager til Spanien eller Portugal, siger Tocqueville, så vil man opleve en uvidende og grov befolkning, dirligt ernesret, ilde klæde og i ekstremt boliger. Men der er højst én fattig pr. 25 indbyggere i disse lande, påstår Tocqueville. Hvordan kan det være, spørger han. Hvorfor vokser velstanden og antallet af de, der er afhængige af offentlige midler, proportionalt?

Tocquevilles overvejelser er mangfoldige og traditionelle, men også i diskussionen af fattiglovs konsekvenser har tilbage til sit grundprincip. At handlinger kan have virkninger langt fra hensigten. Gode intentioner kan have fatale konsekvenser som i tilfældet med sociale forsorg.

»Enhver politik, som etablerer offentlig godgivning som et permanent princip og giver det en administrativ form, skaber dermed en passiv og doven klasse, som lever på bekostning af den aktive og arbejdende klasse. Dette synes, i det mindste, at være en nødvendig konsekvens, selv om det ikke var det direkte ønskede resultat.«

Hvad er baggrunden for Tocquevilles tilsyneladende kyntiske betragtninger over et »ahumanitærs problem«? Hvor kommer Tocquevilles adfærdighed og usentimentaliseret fra? Hvilket menneskesyn ligger til grund? Hvorfor findes det - som en Tocqueville-fortolkning underer sig over - ikke antydning af barnhjertighed hos ham?

Tocqueville skriver ind i en fransk religiøs tradition, som har sit udgang i den såkaldte jansenisme, og som især er kendt gennem Blaise Pascal's skrifter. Selv om Tocqueville af fødejæt var katolik, er hans tankesmæning stærkt påvirket af reformatoriske tanke-

gange, som netop udmerker sig ved fuldtændigt at kuldkaste enhver tillid til menneskets gode hensigter. Al ædel vilje er kun hovmod og fariseisme. Mennesket evner ikke i kraft af sin vilje at skabe det gode. At smykke sig med gode hensigter er lumpen gerningsretlærdighed.

Mistilliden til menneskets hensigter og frihedsprincippet af de uintenderede konsekvensers betydning hænger systematisk sammen. En sammenhæng, som går igen hos Bernard Mandeville, der også var stærkt inspireret af jansenistiske filosoffer. Og så selvfølgelig hos Adam Smith.

Et praktisk anvendeligt kriterium på en stor tænker er graden af konsekvens og sammenhæng i dennes anskuelser. Og her er det med Tocquevilles bemærkelsesværdigt, hvilken tydelig grundanskueelse der præger hele forfatterskabet.

Det officielle formål med Amerikarejsen i 1831-32 var at undersøge fængselsvesenet i Staterne, hvorefter Tocqueville skrev en rapport straks efter hjemkomsten. Også i dette værk kommer hans nogen analyser frem præget af skepsis og mistro til menneskets vilje og motiver. Således ytrer Tocqueville ingen tiltro til, at fængselsvesenet kan have en resocialiserende og filantropisk funktion. »Fængslet er ikke skabt for fangerne, men for samfundets sikkerhed,« skriver Tocqueville, der som vigtigste forbedrende element i strafafsoningen anbefalede hyppig anvendelse af isolations-fængsling. Netop for at undgå kriminalitetens fortsættelse i fængslet. Tocqueville polemiserede irrigt mod filantropier, der havde videregående opdragende projekter i forbindelse med straf og sotning.

Tocquevilles anti-filantropiske og anti-humanistiske synspunkter er klare konsekvenser af hans bagvedliggende, reformatorisk prægede antropologi. Menneskets gode vilje har ingen værdi for Tocqueville.

6. Konklusion

Tocqueville har præget udtrykket »demokratisk despotisme«. Demokratiet bærer i sit væsen »despotiske« eller »totalitære« træk. Drevet mod lighed fører med sig en oplossning af det gamle samfunds mangfoldige og hierarkiske institutioner. Lighedens udbredelse medfører en egoisme og individualisme. Solidaritet og nabo-følelse forsvinder, skriver Tocqueville helt romantisk, med demokratietets fremtrængning. Og i de profetiske slut-afsnit af *Demokrati i Amerika* skildrer Tocqueville dystert et sådant fremtids-demokratisk samfund, der klart leder tanken hen på denne århundredres negative utopier.

Demokratiet formår lettere end nogen tidligere styreform at samle al magt i sine hænder og trænge dybt ind i privatlivet. Og det sker ikke med grove, men med milde midler. Demokratiet som formynder et betruenkomm, venlig og velmenende. Borgerne underordner sig pligt skyldigt den nye tyran, da de selv har været med til at vælge den. »Vi har den regering, vi selv har valgt,« hører til demokratietets usdrykdelige floskler. Og det demokratiske menneske lader sig godvilligt styre af en totalitær statsmagt, når det blot selv har fået lov at stemme på den. Og denne form for »fredelig trældom« kan bedst lade sig gøre, ifølge Tocqueville, når den smyter på friheden. Den demokratiske despotisme opstår i skyggen af principippet om folkesouverænetet.

Men demokratiet føles ikke undertrykkende af borgeren. »Borgeren er ikke nedværdiget, fordi enhver borger kan bille sig ind, mens han undertrykkes og dommes til afmøgt, at han kan underkastes sig selv, når han adlyder. Og at han blot ofret sin egen vilje til fællesskabets.«

Hvilket middel findes mod det totalitære skråplan, der tilsyneladende er indbygget i demokratiet? Ifølge Tocqueville verner kun én ting mod despotiet: Frihed.

Det er friheden principielle fastholdelse, forankret særligt i den private ejendomsejet, der har sikret demokratiet imod at blive helt totalitært. I de lande, hvor også erhvervslivet blev demokratiseret, oplevede vi i det 20. århundrede den fuldklodede totalitære overvægningstat. Det lykkedes aldrig at få indført økonominisk demokrati i Danmark. Det er kapitalismen, den frihed, der ligger i privat ejendomsmæret, der har sikret friheden overlevelse i Danmark.

John Stuart Mill fik uret i sin indsigelse mod Tocqueville. Ligheden, ensretningen og truslen mod friheden kommer ikke fra det frie marked, men netop fra demokratiet selv. Og friheden har vist sig at overleve parasitisk på det frie marked. Kun i lande med kapitalisme kan friheden trives. Dette betyder ikke, at kapitalisme granterer borgerlig frihed, men at et frit marked med privat ejendomsmæret er en nødvendig og ikke en tilstrækkelig betingelse for frihed. Konklusionen er den paradoxale, men ægte tocquevillske: Friheden har overvinstret på trods af demokratiet.

Men når demokratiet bliver totalitært, så var det aldrig i ond mening eller et resultat af bestemte personers undertrykkelse af andre. Despotiet kan opstå langsomt og uintendert, uden sammensværgelser eller statskup. Det onde kan undfange sig selv. Men det onde behøver på den anden side altid en god vilje at virke igennem. Og i tanken om folkets selvbestemmelse eller menneskesægtens frigørelse er megen despoti udstrømmet. Høje idealer fedder ofte monstrer.

Tocqueville så dybere ned i demokratiet væsen end nogen anden samfundsærker. Og hans analyser og profetier har vist sig ikke at tåbe interesse med tiden.

Litteraturliste

- Tocquevilles samlede værk inklusive breve og opgaver har siden 1961 været under udgivelse i Frankrig. *Glares Comptoir* 1961 ff.
På dansk oversætter *Demokrati i Amerika* i to meget fuldumente oversættelser:
Demokrati i Amerika, oversat af Helle Hage, København 1844.
Lighed og frihed, udgivet fra *Demokrati i Amerika*, oversat af Poul Jørgensen, Hørby 1978.
På dansk findes desuden:
Erlæringen om jættespræstations 1848. Oversat af Robert L. Hansen, København 1971. I Hasselbachs Kulturbibliotek, Bd. 202. Sidstes brudstykker af Tocqueville, oversat og uhdælt af Ingeborg Bund.
Af sekunder litteratur på dansk findes: Staffan Zeinerholm (ed.), *Hans de Tocqueville. Seks samtaler med en klassiker*, København 1988. Begiven indeholder referencer til den internationale Tocqueville-litteratur.
C.H. Koch: »Hvad ville Tocqueville?« *Filosofiske studier*, Bd. 9, 1987, pp. 101-24.

Teorien bag den britiske liberalisme og dens politiske udvikling i praksis op til 1846.

Af stud. polit Karina Bjerregaard Madsen

Liberalismen er en tradition af ideologiske værker. Dens ideologiske karakter skelnes i flere individuelle værker, som er kendt for deres grundlæggende og systematiske argumentation til fordel for destruktion, bevarelse eller reform af en eller anden institution eller praksis. Liberale værker er intellektuelle tanker baseret på en holdning om menneskets evolution og omfang. Skal man forstå politisk liberalism i praksis, er det nødvendigt at forstå de bagvedliggende teorier.

Første del af denne oplæg vil derfor prøve at redegøre for nogle af de individuelle og generelle bidrag til liberal ideologi, der lå til grund for den liberalistiske politiske udvikling i England op til 1846, som beskrives i anden del af oplægget. Det bemærkes dog, at en anerkendt politisk tankegang ikke besidder sammenhængen af et systematisk styrke teori, selv om et sådant styrke teori er bedst forstået i konteksten af den tradition, den tilhører; og at:

»The soul of Liberalism is not linked exclusively or even directly to the historical Liberal Party. (John Locke).

Liberalismens teori

Lige siden liberalismens fremkomst som en bestemt tankegang (17. århundrede), og dens udførelse i det tidlige moderne Europa, har liberalismen været stærkt optaget af en undersøgelse af dens egen grundlæggelse. Alle de store liberale teoretikere søger et fundament for deres engagement i individuel frihed, som ikke bare var lokal i dens rækkevidde, men også universal. Liberale krav var set af liberalister som krav - ikke af en speciel sekte eller kulturel cirkel, men af hele menneskeheden. Af denne grund bør liberalismens retfærdiggørelse være almoejdlig for alle, og ikke kun for de få, der allerede bor i et individualistisk samfund.

Selv om mange liberale skribenter appellerer til mere end et sæt argumenter til at støtte deres principper om frihed for alle og begrænset stat under retsikkerheden, er det nødvendigt at differentiere mellem tre forskellige grunde til retfærdiggørelse af liberal tankegang inden for den liberale intellektuelle tradition. Den første af disse er doktrinen om *natural rights*, der klassisk er fremstillet af John Locke. Ifølge denne teori er det en fundamental moralisk sandhed, at mennesker godt må have velbegrundede og betydningsfulde fordringer på hinanden, samfundet og staten gennem retsikkerheden. Mennesker har disse moralske rettigheder, i kraft af deres fordringer på retsikkerheden, ikke som medlemmer af en specifik moralisk samfundsgruppe eller som medlem af en legal samfundsorden, men i kraft af deres dannelse som den type væsenes, de er. De *natural rights*, der er tilhørende mennesker i denne teori, er naturlige i

den forstand, at de er præ-konventionelle, moralisk før nogen social institution eller kontraktlig ordning, og de er naturlige i den relativiserede forstand, at de er dybt forankrede i de menneskers natur som behersker dem. I Locke's arbejde beskrives eksplicit (og implicit hos alle andre natural rights teoretikere), at plæstanden om natural rights forudsætter det dybere krav om *natural law*. (Med *natural law* menes teorien om, at der er visse moralske nødvendigheder, visse principper for adfærd, som alstodkommes direkte fra en uafhængig, identificerbart menneskes gode). Grundmåssen, der beskriver natural rights teorien, er dermed en redegørelse for den naturlige lov. Hos Locke er den naturlige lov opretholdt af en goddommelig vilje, fra hvilken den udleder sit moralske indhold. (Dette er i modsætning til Aristoteles, der støttet sin moralteori på ontologi, som i sidste ende afhænger af at, naturen tenderer mod et system af perfektion).

En alternativ indfaldsvinkel til retfærdiggørelsen af liberale rettigheder er Kants filosofi, som, i modsætning til ovenstående, forsøger at undgå menneskets natur og, vel - han sagde, at vores handlings moraliske karakter afhænger af den gode vilje, som lader sig bestemme af pligten, og ikke af andre grunde. Kant argumenterer derfor, at enhver forestilling om, at mennesker overbevirger friheds rettigheder og retfærdighed, forudsætter vor opfattelse af mennesker som værende mål i sig selv og aldrig kan værende midlet til andres mål. Dette er en transcendental argumentation, som ressonerer ud fra, at trok i vor moraliske tanker og praksis går tilbage til principperne eller forudsætningerne, for hvilken kraften af det moraliske liv er mulig. Kant argumenterer også, at kun et princip, der overdrager det maksimale; ens fordel frihed til mennesket, (et klassisk princip inden for liberalismen) vil tilfredsstille etterspørgslen efter universaliteten, som er pålagt af den rationelle nødvendighed. Et liberalt samfund var i realiteten, ifølge Kant, den eneste sociale orden, der kunne accepteres af personer, der så sig selv som værende selvstyrende, rationelle agenter og afgørende i dem selv.

Det tredje forsøg på at retfærdiggøre liberale principper kommer fra John Stuart Mill i *On Liberty*. Han forsøger at begrunde *natural rights* ud fra en utilitaristisk teori. (Den moraliske kraft bag *natural rights*

teorier ved deres begyndelse i det i 17. århundrede, var at gøre modstand mod doktriner om monarkiets enevældige og patriarkalske styrke. Det lykkes Mill at påvise aktivitetsens og valgmulighedens plads i menneskets lykke, (og dermed undvære ledet mellem lykke og frihed, der i den utilitaristiske etik af Bentham⁴ og James Mill⁵ var foresen eller kun tilfældig). Ved at forsøgne den klassiske utilitaristiske opfattelse af lykke blegde Mill spændingen mellem den moralske individualisme af liberal vdisigt og de kollektive implikationer af klassisk-utilitaristiske mål af generel velværdi. Mill viser, hvor vigtig individualitet er som en nødvendig ingrediens i menneskets vel, men det lykkes ham ikke at udvikle en tilfredsstillende beskrivelse af liberal retfærdighed i utilitaristiske termmer. Dette skyldes tilsætningen af ikke-tilfredsstillende princip om frihed, som han søger at forsvare. Dette princip - at den individuelle frihed ikke må begrænses (på nær, hvis den forhindrer skade af andre) - kan ikke opfylde den liberale rolle. Mill ønsker, at den skal, på grund af den gensejede kontroversielle karakter af ordet skade, som den inkorporerer, og fods, selv om den opfattelse af skade, den inkorporerer, er tilstrækkeligt specificeret, så vil principippet forlade en utilstrækkelig vejledning til, hvad man skal gøre.

Sættes alle de forskellige grunde af retfærdiggørelse for liberalismens sammen, kan de liberale principper findes. Det er dermed de klassisk-liberales tro, at den individuelle frihed forudsætter retmæssig beskyttelse af kontraktlig frihed og rettigheder til privat ejendom. Høje alle klassisk-liberales tænkere er en overgang til individuel frihed en godkendelse af privat ejendomsret, det frie marked og deres kræfter. (Privat ejendomsret er optagelsen af individuel frihed i dens mest oprindelige form, og frie markeder er sammenhængende komponenter af den grundlæggende frihed for den enkelte person).

Liberalister er af den opfattelse, at alle bør have rettigheden til deres egen person; dvs. at man skal have fuld disposition over sine talenter, evner og arbejdskraft. Hvis ikke dette krav om selv-ejerskab er tilfredsstillet, er mennesker formuegenstande - andres ejendom, som det kendes fra slaveri - eller en ressource for samfundet, ligesom i en socialistisk stat⁶. Dette skyldes, at de opgiver deres liv og gerninger til en anden eller til kravene af en kollektiv beslutningsprocedure. Retten til at eje sin egen person medfører kontraktlig frihed, frihed til beskæftigelse, bevægelse osv., og denne ret må indgå i (uenskede) kompromiser, når disse friheder er berørt.

Det centrale argument, der sammenkæder privat ejendom med egen ejendomsret, appellerer til privat ejendomsrets karakteristika som et institutionelt midlertidigt forslag til decentralisering af beslutninger. I ethvert samfund vil mennesker have forskellige mål og værdier, som vil medføre konkurrence om ressourcerne. Endvidere vil hver enkelt have sin egen beholdning af viden - ofte strategisk og praktisk viden, som er utilgængelig for ham i teoretisk sammenhæng - som der trækkes på, når der handles. Viden indeholder egne præferencer, deres rangordning og struktur, samt visse specifikke situationer og omgivelser. Decentralisering af beslutningerne på individets niveau i et system med fuld liberal ejendomsret tillader individer at reagere på deres egne værdier og deres viden, berort af minimal tvang fra andre individer.

Det sidste punkt, der skal indgå i sættet af liberale principper, et genevelet et, hvis forgrening strækker ud til individets værdier og mål. Her er indsigten, at selv om individet befinner sig i et system af fuld liberal ejendomsret, er det uundgåeligt begrænset af rækkevidden af dets egne talenter og ressourcer. Individet er ikke begrænset af værdier eller mening, som dets naboer måtte have. Idet individet kan er betinget af landets økonomi, kan individet bruge dets ejendom til, hvad som helst det vilger, det skal ikke sage tilsladelse fra nogen. I modsætning til privat ejendomsret knæver institutioner og kollektiv ejendomsret, at hvilket individets projekter nogen sindes skal realiseres i praksis, så skal de være i overensstemmelse med den dominerende mening blandt dets samfundsmedlemmer, eller i det mindste blandt de andre medlemmer af individets kooperativ. Følsomt for privat ejendomsret er en, der sammenkæder den private ejendomsret med individets selvstyre - dets evner til effektivt at implementere sit livs planer. Man kan sige, at hvor den konstitutionelle ramme af en liberal samfundsorden beskytter de grundlæggende friheder i deres formelle form, er det den private ejendomsret, der indbygger de grundlæggende friheder i deres materielle form.

Det ses, bl.a. af ovenstående, at liberalismen hverken er en specifik doktrin eller beskrivelse af politisk adfærd, men mere en måde at udtrykke forholdet mellem store ideer og individers og institutioners forsøg på at realisere dem. Mens de liberale vietker/ideologier vil af deres natur medføre en påvirkning af den politik fort i de lande, hvor deres teorier er velfærd. Da de fleste liberale skribenter i nyere tid var britiske, var det ikke overraskende, at denne påvirkning af fort politik fort skete bemerkelsesværdigt i England fra det 17. århundrede. Den liberale politiske ideologi var til dels sigtet via handling til at etablere identifikationen af en bevaring af mennesker, som herhjemme skulle forstås at være beskyttet med hinanden på en given måde. Næste del af opdraget vil derfor prøve at beskrive udviklingen af denne gruppe tidlige zige liberale mennesker, og hvordan de påvirkede britisk politik op til 1846.

Britisk politisk liberalisme i praksis før 1846

Selv om historikere har afdækket elementer af liberalt livsven i den gamle verden og især i antikkens Grækenland og Røm, er deres opfattelse af frihed radikalt forskellig fra det syn, man havde i det i det 18. og 19. århundrede. For det moderne menneske signifiserer frihed et beskyttet område af ikke-inblanding eller uafhængighed under retssikkerheden, hvorimod det for oldtidens folk betød tilladelse til at afgive sin mening i den kollektive beslutning.

Som en intellektuel tradition og identificerbart tankeslag er liberalismen derfor ikke ældre end det 17. århundrede (fra John Locke's tid), mens dens betydning for politisk økonomi kom først med nationaløkonomen Adam Smith (1723-1790), der kaldes »faderen« til liberalismens politiske økonomi. Det var under den skotske oplysningstid, at Smith refererede til den »Liberale plan af lighed, frihed og retfærdighed.« Ordet liberal var dog stadig på dette tidspunkt blandt mange opfattet som affædt af klassisk dyd, af

humanitet, generositet og *the open mind*. Titlen *liberal* blev først brugt af en politisk bevægelse i det 19. århundrede, da den i 1812 blev anvendt i det spanske parti af *Liberoles*.

Liberalismens politiske ideologi kunne først genkendes i England blandt de 17. århundredes Whigs⁷ - navnet Whig var givet til engelske politikere, som viste sig at have en tendens til at være imod høfet (idet kongen ikke bor være den, der bestemmer den fæste økonomiske politik), og at behandle medlemmer af et andet kirkesamfund end statskirken med overbareshed (Whiggene var dog hovedsagelig protestanter), dvs. individet skulle have lov til at bestemme over sig selv, og kongen skulle ikke have lov at begrænse denne frihed - kun retsukkerheden burde kunne gøre dette. Dette var i modværtning til Tories (senere kaldt de Conservative) englændere (aristokrati), der på dette tidspunkt var føle arvelige kongedømme og ikke syntes, at den romersk-katolske prins burde ekskluderes fra tronen (Tories var hovedsagelig katolikker). Whigs troede - i overensstemmelse med den liberale ånd, at alle, og dermed også kongen (på dette tidspunkt James II: 1685-1688), burde være kontrolleret af loven og parlamentet. James II var derfor upopuler blandt liberalisterne på grund af den magt, han havde, og fordi han forsøgte at bruge den - han prøvede at få parlamentet til at opheve *The Test Act*⁸. Hade James II kunnet gennemføre dette, ville der ikke være nogen mening i at have et parlament, der lavede love, idet disse umiddelbart kunne ændres af konger; dvs. et individ, der ikke var valgt af folket. (Dette var naturligvis mod liberal ideologi). Uufriedelighed med James II og hans regering henledte over hele England, idet han truede religion, friheden og ejendomsmættet, og den resulterende gloriosa revolution, der kom i 1688, meddarte, at James II måtte flygte til Frankrig og dermed opgive sin trose.

The gloriosa revolutions ideologiske forfatter John Locke (liberalist) udgav i 1689 *The Two Treatises of Government*, der blev den nye regeringens aledesjermes. Locke fremhævede magtopdelingens betydning mellem de lovgivende magtorganer: konge, over- og underhuset. Ifølge sin egen natural rights-teori var Locke selvfølgelig for, at kun de lovgivende magtorganer og parlamentet burde være besluttende. Dette, og fordi monarken ikke længere kunne klare forvaltningen uden ekstra bevillinger fra parlamentet, styrkede parlamentets magtstilling - liberalisering havde lagt fundamentet til den moderne parlamentarisme. Revolutionen havde etableret befolkningens ret til at regere sig selv gennem repræsentanter i parlamentet.

Efter revolutionen blev linjen mellem Whigs og Tories trukket op - Whiggernes slagord var friheds og ejendomsretts, mens Toryernes var religion og ejendomsretts. Whiggene, som var sterkt bundet til det hannoverianske kongehus, begyndte en lang regeringsperiode i 1714, da George I. kom til tronen - han var den første hannoverianske konge. (Toryerne havde mere sympati for Stuart-familien, hvilket herskertid lige var slut i 1714). Det lange Whig-herredømme varede 47 år, og modsatningerne i det engelske partisystem blev mindre. Den eneste større politiske forskel, der var for partierne, lå i, at præsterne var mere tilbøjelige til at stemme på Toryerne, mens folk inden for handel og de frie erhverv stemte på Whiggene.⁹ I

perioden 1721-42 stod Robert Walpole, en Whig, i spidsen for regeringen, og han fungerede som landets første virkelige premierminister. Walpoles hovedhåb var Englands økonomiske blomstring, som skulle frekomme ved liberalisering - jordkattene blev sat ned, hvilket gavnedde landadelens, og i god handelspolitiske ånd blev eksporten begyndt, dog blev konkurrerende importører belagt med told. Reeksporten, som var særlig vigtig for England, blev lettet ved oprettelse af særlige frihandelslagre for de varesorter, der skulle sælges videre til udlandet. Et stort trin mod øpenlig frihandel, og dermed liberalisering, blev taget, idet den langsomme toldbehandling i forbindelse med reeksport herved blev overfladigget. Det var Walpoles opfattelse, at en vigtig forudsætning for at fremme økonomien var at undgå krig, der dels forsyner handelen, og dels kræver skattestigninger, der umuliske begrænsninger pålagt befolkningen.

I perioden, der efterfulgte Walpoles fredelige regering, var det stadig Whiggen, der sad ved magten, og i 1757 startede den meget betydningsfulde Whig-administration. Den ledende skikkelse i regeringen i 1757 var William Pitt den ældre¹⁰, og hans nærmeste ministerkollega var Jarlen af Newcastle, skatkammerkong. Selv om Pitt havde håbet og forstået Newcastle (Whig), var han nødvendig for at håndtere parlamentet, og deres regering blev en af de mest velkendte og vellykede i Englands historie - magten lå dog fra start til slut hos Pitt, som, selv om han sad i en Whig-regering, ikke altid var enig med dem. Pitt, også kendt som the great commoner, fik sin styrke fra folket; han havde ikke kun magt over parlamentet, men også over nationen - en politisk revolution var resultatet, der til dels skyldtes, at han var den første til at se, at folket var begyndt at tanke politisk, og at fremskridt inden for handel og industri havde medført en middelklassé, som ikke længere var repræsenteret i lovgivningsmagten. Næsten alt, hvad Pitt kæmpede for, er blevet godkendt med tiden. Liberalismens første ham - han forsvarede individets frihed mod arbitrar fængsling under the general warrant, presæfrihed mod Lord Mansfield, valgernes rettigheder mod underhuset; Amerikas forlæsning mod selve England. Pitt var den første til at genkende den engelske kirkes liberale karakter, han var også den første til at tale om parlamentarreform. Pitt den ældre var for alle individens frihed, selv om dette var smods Englands umiddelbare interesse. Pitt regerede indtil 1761, gik af, og kom igen i 1766-68, men det blev en katastrofe for den syge og psykisk nedbrudte Earl of Chatham, som han havde heddet siden 1765.

Pitt den ældres son, Pitt den yngre, blev dog minister som 25-årig i 1784 - han viste sig også at være en stor statuand. Pitt den yngre (fremover Pitt d.y.) var ligesom sin far i overkenhet Whig eller Tory, men i modværtning til sin far var det hovedsagelig Tories, der mistede ham og ikke Whigs. C.J. Fox¹¹ var premierminister og leder af the Whigs, da Pitt d.y. blev minister for første gang. (Pitt d.y. mente, at individets lykke kan kunne sikres af samfundets generelle lykke, på samme måde som individuelle nationers velstånd kan kan sikres gennem verdens generelle velstånd). Han var kun lige blevet minister, da han begyndte at bruge principperne fra Adam Smiths *«Wealth of Nations»* 1776 som grundlag for sin politik. Han var ikke kun en minister, der var for fred og havde god finansiell

sans ligesom Walpole, men han var en statsmand, der så, at den bedste måde at sikre verdensfreden var at sikre frihandelen mellem nationerne; finansiering var ikke kun en måde at skaffe indtægter på, men en magtfuld motor til politisk og social forbedring. Toryerne var dog stadig overbeviste om, at kongen havde retten til at regere frit - i moduetning til C.J. Fox og hans Whigs, som selvstændig synes, at kongens magt bunde afskaffes. Tory partiet syntes, at det var de jord ejende aristokrater/godsejere, og selvstændig dermed dem selv, der var bedst egnede til at hjælpe kongen med at regere - igen i moduetning til C.J. Fox og the Whigs, som mente, at den rigere handlende klasse også skulle have lov at være med i regeringssystemet. (At walles burde kunne regere, givet de havde befolkningens opbakning, kom dog først senere - de første trin heri blev taget i 1832). Pitt havde svært ved at fuldføre disse teorier i praksis. Dette skyldes til dels uvidenheden og fordommene blandt masserne, plus at hans planer blev afbrudt af den franske revolution. Fra det tidspunkt, Frankrig erklærede krig mod England i februar 1793, var Pitt d.y.'s magt slut.

The Tories, som blev jugtet ud af regeringen i 1714, havde igen i 1814 sikret sig magten - og de forblev ved magten indtil 1830. De stod ved slutningen af Napoleonskrigen og måtte konfrontere det »sociale problem«, som ville forme engelsk politik i det næste århundrede. De startede dog uafhængigt af denne med at gennemføre, hvad der siden hen er blevet kaldt for det første eksempel på »whingen« klasse-lovgivning, da de indførte *The Corn Laws*¹² (kornloven) i 1815. Kornloven blev indført for at garantere godsejernes indkomster, dvs. en specifik social gruppe blev tilgodeset, ikke alle varers pris blev sikret. Dette var den sidste triumf for det gamle Tory-despoti. Det var i 1815 og derefter, at de, der var mod social klasse-diskrimination, og de, der håbede på social og økonomisk reform, bl.a. Whigs, forsøgte at blive hørt. Deres position blev hjulpet en del i 1822, efter at udenrigsminister Castlereagh døde (selvmord), og anti-reformisten Lord Liverpool (en Tory) tilhøred posten til Canning, en Tory, der dog havde en tendens til liberal tankegang. Dette irriterede nogle af Castlereagh's venner, og Lord Eldon og Sidmouth sagde op i protest, som resulterende i, at Lord Liverpool blev tvunget til at bringe Peel, Huskisson og Goderich - også liberale Tories - ind i regeringen. Canning dominerede underhuset i de 5 år før sin død (1822-27), og han dannede en gruppe af nogle Whigs og Tories, der havde det til fælles, at de var for reform. Peel skulle stå foran England i de næste 30 år som transitionens periodens tragiske figur. Han var »leder af de engelske gentlemen«, men han følte sig nødt til at ofre tradition for folkets vilje - og mere end én gang bragte han sin magt over overhuset til at få gennemført liberaliserende lovforslag. Han førte dermed liberalistisk politik ud i praksis, selv om han ikke kan siges at have været en klassisk/traditionel liberalist.

Selv om Liberalismen klart havde eksisteret før 1822, så kan betydningen af de få måneder i efteråret 1822 for denne politiske ideologi ikke understreges nok; »ny politik var nu et stort faktum«. Peel og Huskisson satte import- og eksporttold ned som et skridt mod frihandel - en af liberalismens kæmpeste. De hjalp også til at få fagforeningerne legaliseret i 1824 og var tilhængere af Canning's politik for katolsk emancipation (som Whigene havde kæmpet

for), dvs. han var for, at man medlem af den katolske kirke, så skulle man også kunne nyde den civile frihed nydt af anglikanere, hvis man ville. Katolikker ville så kunne holde civile eller politiske stillinger, fx blive medlem af parlamentet. (Dette er i liberalismens ideologi, idet individets frihed ikke bør begrænses - en stor sejr for friheden var vundet - som jo er en nødvendig betingelse, for at friheden kan forekomme).

Da Liverpool døde i 1827, blev Canning premierminister, men desværre døde han inden for et år, og da den stok-konservative Wellington blev premierminister i 1828, blev Canning's liberale tilhængerguppe, nu ledet af Lord Palmerstone, ekskluderet fra regeringen. I 1830 blev Wellington stemt ud af sit embede, og dette tilfod Grey (Fox's efterkommer og en reformator) og dermed Whigs at komme tilbage i regering. I afstemningen i 1830 fik Whigs flertal i Underhuset. Palmerstone slog sig sammen med dem, og så var vejen fri for en meget eftertragtet og ønsket liberal parlamentsreform. Det var store demonstranter for reformen i Norwich, Nottingham, Bristol, Derby, London og Birmingham¹³. Som reaktion på dette introducerede Lord John Russel¹⁴ den første Reform Bill til Underhuset (1830); den foreslog afskaffelse af et antal »widdne« valgkredse, og at disse plads i parlamentet i stedet skulle gøres til nye vigtige industrielle områder/byer, der op til da ikke har været repræsenteret i parlamentet. Forslaget blev dog forkastet, men megen urolighed i parlamentet (det medførte til dels, at Grey sagde op, og at den upopulære Wellington blev premierminister igen) opstod blandt befolkningen. Dette medførte, at kongen blev tvunget til at (i) bede Grey om at være Premierminister igen, (ii) lave et skabe 30 nye pladser i Overhuset, hvis det blev nødvendigt, og (iii) bruge sin indflydelse i Overhuset til at få dem til at tillade, at Reform Bill gik igennem. (Et forslag, der først er accepteret i Underhuset, skal derimod accepteres i Overhuset). I juni 1832 blev den 3. Reform Bill (se bilag 1) endelig vedtaget (106 lords for, 22 imod); og det var, som Disraeli (senere Konservativ premierminister) noterede:

»This was the beginning of the end of the power of the Lords [Overhuset]«

Vedtagelsen af Reform Bill var en indrommelse af Whigs og industrialisternes stigende magt og en handlingdygtig anerkendelse af liberal ideologi. Både venner og fjender af reformen erkendte revolutionens triumf.

Benthams utilitaristiske princip havde erstattet den regerende klassens goddommelighed, og da han døde i 1832, var han på højden af sin succes - magtbalancen havde ændret sig. Akten medførte, at Underhuset blev »the ruling and choosing House«.

De i 10 år, der efterfulgte reformen, så foran Whig partiet og var fuld af liberaliserende forandringer, bl.a. emancipation af slaverne i alle britiske kolonier. London universitet fik lov at give »grad« titlen til alle trosbekendelser (1853), ikke-konformister fik lov at fejre bryllupper i deres egne kirker for første gang siden 1753, det forsøges at give alle i Commonwealth ens rettigheder og beskyttelse, af loven (1833). Liberalismens hjul drejede nu hurtigt - frihed og retfærdighed var økonomiske politiske mål.

Tidens Toryer var også for reform - social reform, fx fik Lord Shaftesbury parlamentet til at vedtage den mest effektive og mest velkendte Factory Act i 1833

(bilag 2). Denne akt blev dog også kendt for at åbne den strid, der ville være resten af århundredet. De fleste økonomer på dette tidspunkt var af den overbevisning, at enhver englander skulle drive forretning uden indblanding eller begrænsning. Dette indebar, at arbejdere skulle udføre deres transaktioner som frie mænd og skulle bruge sig selv, og ikke på lamentelet, som vejen til succes. Dette er i overensstemmelse med liberal ideologi. - staten bør ikke blande sig i nationens økonomiske og sociale liv - og medførte, at socialpolitik ikke var noget, sædvanlig liberalister forte. Derimod var Toryerne for socialpolitik, idet de mente, at staten skulle beskytte dem, som ikke kunne beskytte sig selv. Lord Shaftesbury's Factory Acts markerede dermed starten på en kamp mellem individualisterne/liberalisterne, heraf bl.a. Bentham, og statsocialisterne (hver borger havde retten til at kieve beskyttelse af nationens gennem parlamentet). Liberalisterne kunne ikke have undtagelser fra deres doktrin om, at økonomisk succes afhæng af den personlige frihed til handling og egen kapacitet. På basis af disse principper var det skadeligt at give fattighjælp, på mærke med sparsommelighed i situationer med træende hungernød. Den resulterende Poor Law (bilag 3) i 1834 medførte derfor en dårlig stemning blandt den arbejdende klasse, statsocialisterne og Toryerne.

Impulsen og inspirationen til reform havde indtil da vedholdt Whigs. Men deres afværtelse mod den arbejdende mand (gennem the Poor Law) havde en konsekvens - deres gode navn i landet var foreløbig ødelagt. På to år, 1832 til 1834, faldt den liberale majoritet fra 314 til 107. Imens varledede Sir Robert Peel de, der først havde modtes under Canning, og senere i Whig regeringen af 1830, under et nyt navn, *The Conservatives*, og de overtog regeringsmagten i 1834. I de efterfølgende svage regeringer var det dog svært at se forskel på Whigs og Conservatives: begge var bl.a. ikke tilhengere af the Factory Acts og var bange for uro blandt befolkningen. Men enigheden mellem partierne varede kun nogle få år. Det var uro, og arbejdernes grupperede sig selv i forskellige regimenter, bl.a. *Anti-Corn Law Leagues*, fabriksreformister, under en stor hær, der kævede yderligere emancipation (frihedsret) for folket.

The Anti-Corn Law League, der blev etableret i 1838 af handelsmænd og fabrikant (liberalister), fra de industrielle områder med hovedkvarter i Manchester - og dermed fik navnet Manchester School of Liberals - var imod den kornlov, der blev vedtaget i 1815 af Toryerne. England kunne ikke længere producere nok brød til de overbefolkede befolkningen, vokse med 2 millioner hvert 10 år) og udhugrede byer. Flere dårige sesoner fra 1837 medførte generel ravin - lønnen faldt, men priserne på mad steg, og værdien af eksporten i 1830-34 var mindre end i 1816-20. Kornloven fik skylden for arbejde uden løn og kapital uden profit. Richard Cobden¹³ og John Bright¹⁴, anti-kornlov bevirgelsens sterke ledere, var store tilhengere af *Free Trade* og mod begrænsning, de var radikale liberalister - de blev indvalgt i parlamentet i henholdsvis 1841 og 1843. De argumenterede, at hvis industrialister ikke skulle beskyttes, var der ingen logisk grund til, at man beskyttede godsejere - skulle bomuld udsettes for udenlandsk konkurrence, så skulle korn også; frihandel skulle omfatte alle varer. De var, som alle liberalister, mod statens indblanding i nationens økonomiske og sociale liv -

de var dermed mod kornloven, afgifter, fabriks-reform og fagforeninger, som de så som værende tyrantiske monopolier.

Gennem perioden 1842-45 måtte Peel beskynde sig mod disse angreb fra Cobden og hans tilhængere, som tilhørte Whig-oppositionen. Men krallen af argumenterne (arbejdernes løn ændres ikke med prisen på korn, og utroligheder efterfølger hungersnød), plus at den irske hungersnød satte ind, fik Peel til at andre sin mening om kornloven (igesom han havde gjort med frigørelsen af katolikkerne - katolsk emancipation) i 1849. Kornloven blev til sidst ophevet kl. 4 en lørdag morgen i 1846 - frihandel havde træffet. Dette medførte en østdrift i Englands produktionsmæsser. Landbruget nedprioriteredes - kornproduktionen kunne nedsettes, idet korn nu kunne importeres frit - og industrien kunne dermed intensiveres.

I 1832 vandt den nye liberale middelklasse politisk (også reform aktion), og i 1846 kom store økonomiske seje - Lord John Russell blev premierminister, og the Whigs/Liberals havde igen regeringsmagten, og de dominerede det engelske parlament i de efterfølgende 30 år. Det så ud, som om England tilhørte dem - liberalismen var fuldt ud slæbt igennem.

Sammenfatning

Teorihistorien bag liberalismen er givet af individuelle bidrag til den liberale ideologi, der hver for sig er nye anvendelser af liberale principper, og ikke korrekctioner af falske principper eller rettelser til anvendelsen af rigtige principper. De forskellige liberale ideologier kan generelt reduceres til tre typer af praktiske fremstillinger: (i) individet har en naturlig ret til beskyttelse mod stat og andre individer via retssikkerheden, (ii) individet er fuldt ud bestemmede over dets selv tejer retten til dets egen person og ejendom, og dermed bestemmede for dets handlinger, (iii) det individet skal være frit til at vælge, skal handle den naturligtvis også være fri.

En ideologi kan ikke udforres af faktum eller rivalisende teorier. Der er derfor intet entydigt svar på, om liberalismens ideologier er »rigtige« eller »falske«, kun individet selv kan sige, om de er sande. Men rigtig eller ej har liberalismen haft stor betydning for den praktiske politiske udvikling, der er sket i England op til 1846.

Som en identificerbart tankgang og intellektuel tradition er liberalismen dog ikke ældre end det 17. århundrede, og dens betydning for den politiske økonomi slog nærmest igennem i det 18. århundrede - hovedsageligt på grund af Adam Smith. Den britiske liberalisme kæmpede fra starten for Individets frihed og ret til at bestemme over sig selv, og liberalisterne var derfor tilhengere af en magtomfordeling væk fra kongen og over mod landets love og parlamentet. Liberalisme lagde fundamensen til den moderne parlementarisme allerede i 1689 gennem Locke's *Two Treatises of Government*. Denne etablerede befolkningens ret til at regere over sig selv gennem repræsentanter i parlamentet. På den ældre videreført liberaliseringen af det engelske parlaments system, da han i midten af det 18. århundrede begyndte at tale om parlamentsreform. Dette ønske blev dog ikke realiseret før 1. juni 1832 (under Grey), men var en handlingsdygtig anerkendelse af liberal ideologi - Bentham utilitaristiske princip havde cratet den

regerende klassens magt. Liberalismen havde vundet politisk sejre.

I overensstemmelse med liberal ideologi måtte staten ikke blande sig i nationens økonomiske og sociale liv, og dette medførte, at social politik ikke var noget, sande liberalister forte (på nær i situationer med truende hungersnød). Denne ideologi medførte også, at der ikke var videre restriktioner på handelen, og derfor kæmpede liberalisterne for frihandel. En kamp, der vandt i 1846, da the Anti-Coen Law League, ledet af Cobden og Bright, fik ophevet kornloven og dermed også standset en lovgivning, der tilgodesed en specifik social gruppe - et andet af liberalismens økonomiske mål.

At liberalistisk ideologi har haft overordentlig stor effekt på England og dens ført økonomisk politik både før og efter 1846, kan der ikke være nogen tvivl om, men det må ikke glemmes, at liberalism skal ses i to konsekster: dens plads i nationen og dens betydning for individet.

Referenceliste

- Ashton, T.S.: *Tyndall's Industrial Revolution*. David & Charles Reprints, 1989.
 Bentley, Michael: *Politics Without Democracy 1815-1914*. Edward Arnold, 1984.
 Bentley, Michael: *The Claws of Liberal Politics. British Liberalism in Theory and Practice 1868-1914*. Edward Arnold, 1987.
 Clark, S.L. & Hall, D.J.: *A Social and Economic History of Britain 1790-1910*. Edward Arnold.
 Dillard, Dudley: *Economic Development of the North Atlantic Community*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1967.
 Eccleshall, Robert: *British Liberalism - Liberal Thought from the 1840's to 1980's*. Longman, 1988.
 Green, John Richard: *A short history of the English people*. MacMillan & Co, 1936.
 Grey, John: *Liberalism*. Open University Press.
 Lane, Peter: *The Conservative Party*. B.T. Batsford Ltd.
 Manning, D.J.: *Liberals*. Exeter University Press.
 Mathias, Peter: *The first industrial nation - an economic history of Britain 1700-1914*. Harper & Row Publishers Inc.
 Moseley, W.E.: *Liberal Europe. The age of Bismarckian realism 1848-1871*. Thames and Hudson.
 Mill, John Stuart: *On Liberty*. Prometheus Books.
 Norsk Konversationsleksikon, bind 5.
 Politisk Verdenshistorie: *Oplysningsstiden*, bind 13.
 - *Borgerskabets bryllupsdag*, bind 13.
 Vincent, John: *The Formation of the British Liberal Party 1857-85*. Penguin.

Bilag 1

3. Reform Bill - 1832.

(1) 56 valgkredse med en befolkning under 2000 mindede retigheden til deres normale 2 sæder i parlamentet, og 31 valgkredse midste altid 1 af deres 2 sæder. De overskydende pladser blev altså redigeret.

Følgende Ek 2 pladser: Manchester, Birmingham, Leeds, Greenwich, Sheffield, Sunderland, Devonport, Wolverhampton, Tower Hamlets, Finsbury, Mary-le-bone, Lambeth, Bradford, Brighton, Halifax, Macclesfield, Oldham, Stockport, Stoke-on-Trent, Shrewsbury.

Følgende Ek 1 plads: Ashton-under-Lyne, Bury, Chatham, Cheltenham, Dudley, Finsbury, Gateshead, Huddersfield, Kidderminster, Kendal, Ruchdale, Saltford, South Shields, Tynemouth, Wakefield, Walsall, Warrington, Whalley, Whitehaven, Merthyr, Taff.

(2) Sammenlagt blev givet til 410 borgere. Dette medførte, at ca 210.000 ikke stemmede i 1832.

Kilde: Lane, Peter: *The Conservative Party*. B.T. Batsford Ltd.

Bilag 2

The Factory Act of 1833.

Beskyttelsen af børn under 9 år blev forbudt. Beskyttelsen af børn mellem 9 og 13 blev begrænset til 9 timer om dagen og en 48 timers arbejdsuge. Uge indesteder mellem 13 og 18 måtte kun arbejde 12 timer om dagen og 69 timer om ugen. Natarbejde blev forbudt for dem under 18 år. Børn i aldersgruppen 9 til 12 skulle på

i skole. Udenforstændis inspektører fik tilladelse til at besøge fabrikkerne, når de havde lyst, således at nogen ikke blev overholdt.

Kilde: Dillard, Dudley: *Economic Development of the North Atlantic Community*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1967.

Bilag 3

The Poor Law - 1834.

Dens principper var:

- Fattigbuosene blev taget i anvendelse, og uorden hjalp til ruske arbejdere skulle gradvis afskaffes.
- Sognene skulle dannet sammenlige grupper til at fremme efficiens i økonomi, og de skulle bestyrke af et «Board of Guardians» valgt af skansydere (dermed endte de ondskundige fodsadommens representanter).
- En central «Board of Poor Law Commissioners» med meget magt opererede til at kontrollere «Boards of Guardians».
- En ny hærdtest-lov gennemgiktes.
- Mitigation of «Law of settlement».

Kilde: Ashton: *Tyndall's Industrial Revolution*. David & Charles Reprints, bind 111.

Noter

- John Locke (1632-1704) voksede op i en partansk familie i Somerset, England.
- Kant, Immanuel (1724-1804), en filosof, der har haft stor betydning for den efterfølgende filosofi.
- John Stuart Mill (1806-1873).
- Jeremy Bentham (1748-1832), grundlægger af utilitarism.
- James Mill (1773-1836) var John Stuart Mill's far og discipel af Bentham.
- En sekretær af Sovjetens totalitarisme overværende præstisk: «In a country where the sole employer is the state opposition means death by slow starvation. The old principle: who does not work shall not eat, has been replaced by a new one: who does not obey shall not eat.»
- Den 7. Jarl af Shaftesbury grundlagde Whig partiet i 1660.
- Testakten, vedtaget i 1673, mæltede, at alle, som ikke havde modtaget madverken efter den anglikanske kirkes ritual, og som ikke udtrykkeligt formagtede dem katolske kirkes bønner, var udelukket fra statslige embeder, civile såvel som militære. Testakten blev vedtaget af Parlamentet til at begrense Charles II's Charles II's storebroj magt, som han brugte til at begünstige katolikkerne.
- «Man har beregnet, at mindst en halvdelen af Underhusets medlemmer omkring midten af 1800-tallets tidske efter hande partipolitiske. Fra Politisk Venstrehistorie, bd 13 s.144.
- William Pitt den Ældre (1708-78).
- Charles James Fox (1749-1806) var premierminister flere gange mellem 1770 og 1784.
- Kornloven isolerede, at import af korn til England bare kunne ske, når engelske podsejere fik 80 shillings pr. bushel - dette skulle sikre en matomstørrelse på korn i England.
- I Birmingham var befolkningen steget fra 90.000 i 1815 til 150.000 i 1832, og byen havde ikke haft en representant i Parlamentet.
- Lord John Russell (1792-1878), en Whig, gik ind i Parlamentet i 1813, men blev først premieminister i 1846-1852 og igen i 1865-1866. Han var forsanger for parlamentsreform, selv om han ikke ind for, at kum vokse mænd skulle have stemmeret.
- Richard Cobden (1804-1865) flyttede til Manchester i 1832 som en rig mand, men politisk engagement medførte hans konkurs i 1845. Dette resulterede i en stærk indvending til ham - £120.000. Han sad i Parlamentet 1842-47, 1847-57 og i 1859.
- John Bright (1811-1880) var son af en ejer af Rochdale malefabrik og var mod kirkerat og domstol. Medlem af Underhuset i 1843 for Durham og fra 1847 til 1885 for Manchester og Birmingham.

ANMELDELSE

Henning Fonmark: *Historien om den danske utopi. Et idépolitiske essay om danskernes velfærdsdemokrati*. Gyldendals Forlag 1990. Sider 373.

«Historien om den danske utopi» handler om velfærdsstatens tilblivelse. Forfatteren betvivler ikke, at demokratiet udgjorde en forudsætning fra den stedfundne statsudvikling, men demokratiet var og er ikke identisk med den.

Kronologisk dækker bogen perioden fra 1945 til 1990. Alt for logisk virker den tidsmessige afgørelse ikke. Velfærdsstatens rødder rækker i det mindste tilbage til 1930'erne. Fra dette årti begyndte politik og embedsværdi, bedrevidenhed og formynderi at accelerere. Udviklingen mod socialstaten benyttes feoblemfri lidt af anden verdenkrig.

Henning Fonmark tager imidlertid udgangspunkt i demokratidebatens eller besættelsens ephor. Karakteristikken af denne diskussion er ganske givende. Det tonangivende debattemperanses demokratiske sindelag er til at overse. Holdningen til folket forekommer helt igennem aristokratisk. Kulturnyret er af samme art som den, enevoldskongerne gjorde gældende. Visuelt-vide mentaliteten aldrig igennem. Bæverne af den offentliggjorte mening foretrak demokrati på andenhånd. Folkestyret må forvaltes af et uddannede aristokrati, der evner at tilføre demokratiet et kvalitativt indhold. Førstehåndsdemokratiet på det frie marked forkastes. Folket skal stemme, men ikke bestemme.

Dansk demokrati udgør en miko, som folkestyret ikke har udsettes for. Demokrati skal sted og administreres af overklassen.

Fonmarks beskrivelse af denne såkaldte demokratiske debat er væsentlig. Det gøres klart, at det uddannede elite ikke bryder sig om markedsdemokrati, ligesom folket selv danner mere plæner på folkestyret. Kapitalismen må pilles ud af demokratiet. Stedfortredernes er states. Den udøves til at være en human reaktion på det frie markeds selviskhet. Folket stemmeafgivning på de, der skal bestemme, betegnes også af de veluddannede som en fare. I hvert fald må velgeren først opdragtes til demokrati. Bevidstgørende personer, opdragelse, udslutning og kulturpolitiske forståelserne har ikke undlades. Ellers besætter nærmest en moralisk forpligtelse her til.

I så måde var demokratiet en forudsætning for udviklingen af velfærdsstaten. Via det osædflivende demokratibegreb omklamrede ledelseslaget det menige folk med velfærd og formynderi. Den akademiske verden erobrede politik og stat. Ud fra denne platform sattes den produktive befolkning på plads. Alt sammen skete det i demokratiet og humanismens navn.

Det ideologiske felttop mod markedsdemokratiet fortæs til sig gennem tre tilsynsladende forskellige forestillingskredse, nemlig borgerlig-demokraterne, kommunister og kulturstrikale og velfærdsdemokraterne. Værdien af denne opdeling forekommer temmelig begrænset. Det materielle underlag i de tre grupperinger er ens. Interessefællesskabet formøger sig ikke. Hver især definerer de da også demokratiet politisk og fremmiller humanismen som identitet mod statisticitet.

Det socialistiske demokratibegreb overtages snart af de borgerlige partier. VKR-regeringen forvaltede det endog mere ekstremt end hidtil observeret. Her kan det undre, at Henning Fonsmark ikke i højere grad fordømmer det borgerlige foræderi. Han mener imidlertid ikke, at der forelå alternative muligheder. De socialistiske regeringer foreud for VKR havde socialiseret vælgerne. Stemmedagsværene sprællede i velferdsstatens tilskudsudtakninger. Som statsstatede klienter måtte klienterne støtte staten. Men de borgerlige levebrodspolitikere gjorde imod for at bremse udviklingen mod socialtaten. De kæbte sig til fred. Karrieren talte som højeste værdi. Dog er der det at føje til, at de såkaldte borgerlige politikere efterhånden udviste en del af den elitaire kraft, som nærede sig ved statsekspansionen. Aristokratiet havde forinden sendt dets agenter ind i partiapparaterne og overtaget dem indefra. Og for de borgerlige blev folket den egentlige modpart i den sociale kamp. Partierne var ikke længere eksponenter for vælgerne. Populismen udgjorde derfor et skældsord. Partimaskinerne stod alene til rådighed for staten og den herskende klasse. Forskellen mellem dem skrev sig til ren retorik. Fremskridtspartiets reaktion mod dette demokratiske foræderi måtte således bestryges med de værste skældsord. Partistilleren blev fiengælet. Aktionen mod folkeopstanden lykkedes som bekendt ganske godt.

Henning Fonsmarks beskrivelse af velferdsstatens tilblivelse og dens ideologiske retfærdiggørelse fortjener ros. Et stort og nytigt arbejde er udført. Men forfatterens forklaring på den offentlige magts drablige ekspansion er for svagt fundet. Idédebatten tillegges alt for stor vægt. Mere ideologikritik synes påkrævet. Fonsmark betoner ganske vist, at den danske utopi ikke repræsentører hatter godgørenhed. Alligevel kommer statsudviklingens materielle grundlag ikke til sin ret. Ubetinget må det siges, at velferdsstaten udgør en frugt af den intellektuelle klasses egoistiske stræben. Klaftens mellem magtens ord og magtens handlinger er uendelig dyb. Ikke mindst bogens folk kan den kunst at skjule materiel vindring i sociale og mørkhede fraser. Henning Fonsmark undervurderer savnlig de højere lærerstalters betydning for den moderne statsudvikling. Disse mastodoner profilmakserer på samme vis som private virksomheder. Virkningen er blot en hel anden. Når markedsentrepreneurerne stræber mod fortjeneste, dækker de et opstået behov. Lærerstalterne derimod opfinner problemer og postulerer behov. De afventer ikke signaler fra markedet. Uretfærdighed og social elendighed opspores alle vegne. Derefter kræver kandidaterne selv at få lov til at reparere på noden. Den politiske verden aktiveres. Forskningskouterne tilkørpes, og embeder erhverves. Velferdsstaten vokser altså parallelt med stigningen i lærerstalters kandidatproduktion. De højere skoler ejer et afsætningsproblem, som nedvendigvis må løses. Den naturlige efterspørgsel strækker slet ikke til. Kun ved at øge politiks vægt i staten klarres problemet. Det er ikke tilfældigt, at det er intellektuelle, der har opfundet socialismen. Markedsdemokratiet udgør en fjende. I ovenangivne proces spiller TV en afgørende rolle. På teleskærmene kommer de intellektuellels selvforslælse og velforståede interesser til udtryk. Billedfladen bruges som lidehæster. Ind på scenen skubbes de handicappede, børnefamilierne og enige modre. Enhver, der ikke setaks kapitalerer over for de intellektuellels krav om em-

beder, stemmes som inhumane. Heller ikke TV som springbrett for de veluddannedes sociale ambitioner og dermed for udviklingen af velferdsstaten tildeles af Fonsmark forneden opmærksomhed.

Socialiseringen af vælgerne udgør en væsentlig pointe i bogen. Men næringlivet socialiseres også, og det har forfatteren ikke blik for. På dette område ville en analyse af miljopolitikken have været på sin plads. Opfindelsen af miljøproblemer belebter sig til de intellektuellels mest geniale manøvre mod de mennesker, der skaber samfundets materielle værdier. De økonomiske frihedsretigheder undergraves effektivt. Ejendomsretten og dispositionsfriheden tilskades, og kommissærer træder ind på scenen. Politik og stat vinder igen betydningsfulde arealer i kampen om magten. Individets ret knægtes. Det er netop på sådanne falsomme områder, at Henning Fonsmark afgiver. Hvori består de intellektuellels interesser? Hvilke undertrykkelser- og udbytningsformer tages i anvendelse? Kun ved at stille sådanne spørgsmål kan den moderne statsudvikling forklares til bunds. Fra været af disse problemstillinger svækker Henning Fonsmarks bog betydeligt. Ikke desto mindre er værket verdifuldt. Det kan antefores på det værste.

Steen Steensen

The Harvest of Sorrow

Af Robert Conquest

Oxford University Press, 1986, 412 sider.

Der ukrainske Hunger-Holocaust

Udgivet og indledt af Dmytro Zlepko
Verlag Helmut Wild, 1988, 309 sider.

«Jeg accepterer den påpegnings, at 'tilintetgørelse' (Vernichtung) og ikke 'fordrivelse' af kulakkerne (Vertreibung) er den dækkende beskrivelse af det barbare, der skete.»

Ordene stammer fra den tyske filosof Jürgen Habermas og blev skrevet i en debat i Vesttyskland i 1986 om den tyske forstid. I en foregående artikel havde Habermas argumenteret for det usammenhængende i Hitlers jude-udryddelser og Stalins udryddelse af de ukrainske selvejrbønder. Men da denne modte hæftig kritik fra visse historikeres side, lod Habermas sig overtale til også at benytte udtrykket 'tilintetgørelse' om tvangskollektiviseringens utilhængede konsekvenser i 30'ernes Sovjet.

Det interessante ved Habermas' udtalelse er ikke, at han først fejlagtigt opfatter det historiske hændelsesforløb i Ukraine som en deportering og tvangsforskyttelse. Der kan sikkert argumenteres for dette synspunkt. I intentionen var der højst tale om en sådan centralt dirigeret omstrekning af landbrugsbefolkerne. Nej, det aforlørende i citatet af Habermas er den tilsyneladende problemfrie og sorgløse måde, han laper sig korrigere på. «Okay, så siger vi, det var tilintetgørelse i stedet for fordrivelse.»

Hvordan kan Habermas blande sig i en debat om sammenhængen mellem nazismens og stalinismens forbrydelser, når han selv har et så uafklaret forhold til det ukrainske folkemord? Vidner det om sund demokrati ikke at kunne skelene Vertreibung fra Vernichtung og bagefter frivolt acceptere korrektionen?

Hvordan vurderer vi offentlige personer med et tveydigt og uafklaret forhold til tilintetgørelsen af

jederne? Et halvt år efter Habermas' udtalelse fik han overrakt Sonning-prisen i København.

I to nyligt udkomne bøger redegøres der i detaljer for begivenhederne i Sovjetunionen i forbindelse med Stalins kollektivisering af landbruget fra 1929. Robt R. Conquest er for historikere med speciale i Sovjetunionen en kendt person, der i 1968 skrev standardværket om Moskva-processerne *The Great Terror*. I bogen *Sovjens Hær* med undertitlen *Sovjet-kollektiviseringen og terror-hungrisnaden* besøger Conquest sig ind på et emne, der hidtil kun er skrevet yderst sparsomt om. Og dette er ikke tilfældigt, for ifølge en anden sovjethistoriker E.H. Carr er det slet ikke muligt at give en dækkende fremstilling af 30'ernes Sovjet på grund af mangelen på kilder. Der findes simpelthen ikke pålideligt materiale til at belyse begivenhederne ved og konsekvenserne af kollektiviseringen af landbruget.

Det interessante ved Conquest's bog set fra en metodisk synsvinkel er, at han i høj grad bygger på lesevne og enkelstående øjenvidneskildringer. Og så oven i kabet inddrager skamlitteratur og dermed fiktive værker i en historisk redegørelse. Eksempelvis figurer Victor Kravchenko's bog *Jeg varfægt fælleden i litteraturlisten*. Kravchenko's bog udkom lige efter krigen og blev trykt i mange opslag i den vestlige verden. Den kan således findes i næsten enhver antikvariboghandel i København. Bogen blev enormt diskuteret ved dens fremkomst, den tids sataniske vers, og franske kommunister anlagde sag mod Kravchenko for logen og bedrageri.

Kravchenko skildrer som øjenvidne tvangskollektiviseringen således: »På en slagmark dør folk hurtigt, de slås selv, de bliver holdt oppe af kammeratskabet og pligtfællessen. Her så jeg folk do i ensomhed, grævist, do hæsigt, uden at der var den undskyldning, at de ofrede sig for en sag. De var blevet fanget i en fælle og overladet til sultedaden, hver i sit hjem, ved en politisk beslutning, der var taget i en fjern hovedstad omkring konference- og middagsborde.«

Tvangskollektiviseringen bestod i, at alle frie og selvejende bønder skulle sluttet sammen i store, fælles landbrugsbolighus. Hvis nogen gjorde modstand, blev de som regel forvist. Og hvem gør ikke modstand, når ens køn og kvæg, hus og hytte bliver konfiskeret af ungkommunister, der er ihaedige for at realisere socialismen med fællesejet til produktionsmidlerne. Og i øvrigt var udtrykket *skuldkø* en uprecis betegnelse, som let kunne benyttes om en hvilken som helst flittig bonde, der havde havet sig over gennemsnittet. En utiliget, men næppe uforudsigelig, virkning af tvangskonfiskationen af produktionsmidlerne bestod i en voldsom hungrisnød.

Conquest forsøger forsigtigt at sætte tal på ofrene for af-kulakiseringen og kollektiviseringen. Som følge af hungrisnoden i 1932/33 omkom alene i Ukraine ca. fem millioner mennesker, i Nordkaukasus en million og andre steder også omtrent en million. Ved selve afkulakiseringen vurderer Conquest antallet af døde til 6,5 million. Dertil kommer en million ofre i Kasakhstan. I alt ca. 14,5 mio. ofre for Stalins »fordrevne eller »stilistetgæstene».

Ellers bor to ting fremdrages ved Conquest's bog, som i hvert fald var helt nye for mig. Conquest betonter sterkt kontinuiteten i kommunistpartiets politik fra Lenin til Stalin og begynder bogen med en gennemgang af Lenins politik i tyverne. Kan på grund af for voldsom modstand undlod Lenin at

tvangskollektivisere landbruget, selv om han gennemførte tvangsafleverings-ordninger allerede under borgerkrigens lige efter revolutionen. Og også dette fremprovokerede tilhugtet eller utiliget en voldsom hungrisnød. Den radikale politiker Leonid Litvinov dødtes i 1921/22 i det internationale hjælpearbejde til at afbøde virkningerne af hungrisnoden. Lannungs oplevelser i Sydsibirien under hjælpearbejdet har han beskrevet i sine erindringer *Mit russiske øjne*, hvor han om årsagerne til torken og minnakoden skriver, at det skyldtes sen uheldig tvangsafleveringsordning i forbindelse med forbud mod fritandelse. Men ifølge Conquest var der ikke tale om uheld, men om en bevidst fort politik. Det var kan af opportune grunde, at Lenin anvendte og indstillede terrors til fordel for NEP-politikken, der styrkede selvejel og privatkapitalismen.

Den anden for mig nye vinkel er Conquest's påstand om, at kollektiviseringen i Ukraine ikke kun skete af ideologiske og planekonometiske grunde, men at der også var et overvejet etnisk angreb på ukrainsk nationalisme på spil. Jeg ville egentlig tro, at den vigtigste forklaring på grusomheden lå i selve tvangskollektiviseringens natur, og en oprigtig tro på, at dette ville bringe samfundet et godt stykke videre mod et socialistisk idealumfang. Kun når man handler i god tro, kan man uden samvittighedsbølder lade så mange mennesker omkomme. Men Conquest bringer det etniske og folkelige ind som forklaringsfaktorer.

Dosytno Zlepko's udgivne bog *Dew ukraiinske hungris-bolka* er en dokumentarsamling af ikke hidtil offentliggjorte akter fra det tyske udenrigsministeriums arkiver fra 1930 til 1934. Det er især indberetningerne fra konsulaterne i Kiev og Kharkov, interessent samler sig omkring. Og særlig begivenhederne omkring den tidligere franske ministre-præsident Herriot's besøg i Ukraine i august 1933. Forståeligt af rygterne i Vesten om voldsom hungrisnød og katastrofale tildrænde i Ukraine besøgte Herriot i fem dage området. Men Herriot fik kun Potemkin kulisser at se og kunne senere berolige Vesten. Alle rygter om en hungrisnød var kun den borgerlige presses lagne. »På toppen af det formodentlig højeste ligthjæng i dette århundrede erklærede Herriot Ukraine som værende et blomstrende socialistisk paradis,« kommenterer Zlepko.

Conquest's og Zlepko's bøger er vigtige udgivelser til at få nuanceret et samlede billede af det tyvende århundredes historie. Det hører til vor tids store paradox, at vores humanitære århundrede samtidig er folkemordets århundrede. Måske er det ikke tilfældigt. Genocidernes genealogi er stadig udforsket.

Henrik Gade Jensen

Bertel Hnær: *Grenser for politik*, Gyldendal 1990. Sider 125. Pris 128 kr.

I Liberalismens hovedfjende er politik. Derfor gjorde den liberale frihedsfolge i forrige århundrede op med merkantilismen og enevælden. Individet vristede sig fri af statens greb. Næringsfrihed indførtes. Menneskene begyndte at ar-

bejde. Samfundet blomstrede. En storhedstid i folkenes historie indledtes. Senere erobrede politik på ny det sociale initiativ. Staten udvidede sine grænser. Det enkelte menneskes udfoldelsesmuligheder svandt ind. Magtens mænd tog sig friheder, men det skete på andres bekostning.

Folkestyre er fravær af politik. Vokser den politiske aktivisme, falder enkeltindividets myndighed. Det gøres til en ressource i stats-agenternes hænder. Hovedopgaven i et demokratisk samfund gælder derfor grænseættningen for politik og offentlig magt. Bertel Haarder har fatnet det væsentlige i denne tale. Hans nye bog »Grænser for politik« udtrykker på mange måder den klassiske liberalismes problemstillinger. Disse kan da heller ikke forstås, så længe personlig frihed regnes for noget. Med den voldsomme vækst i den politiske aktivisme og de borgerlige politikeres uhyrlige bedrageri, træder forsvarer mod politik frem som tidens vigtigste emne. Alene af den grund er Bertel Haarders skrift betydningsfuldt.

Demokratiet øges ikke ved flere afstemninger i politiske forsamlinger. Den sandhed erkendes. Forfatteren begriber også forholdet mellem politik og stat. Politiske løsninger fremmer det offentlige apparat. Ligeledes strejfer problemet med de intellektuelle. Det siger ikke, men Haarder kan med sine træffende eksempler dærligt mene andet end dette, at de intellektuelle står i opposition til folkestyret. Mediernes betydning for accelerationen i den politiske aktivisme børres også. I det hele taget er Bertel Haarder et af vores lands fineste kendere af de sociale processers natur. Var han personlig fri, kunne han gøre umådelig gavn. Ej heller de såkaldt liberale politikeres nederdrægtige svigten lades uømtalt.

Det bedste afsnit i bogen er ubetinget kapitel 9, »Grænser for pædagogik«. Her tages der nádesløst fat om uddannelsesmagiens umættelige grædighed. Kun intellektualens opfindsomhed kommer på siden af det materielle begejstring. Ti trossætninger afslører uddannelsesmagiens gigantiske hykleri. Ingensinde før er sandheden om udbytterklassens snedighed på kort formel foemuleret så præcist. De fortjener samme virkning som Martin Luthers teser mod pavedømmet i 1517. Det sker dog ikke. Læreanstalternes urokkelighed overgår romerkirkens daværende styrke.

To forhold begrænser imidlertid fremstillingens værdi. For det første handler Bertel Haarder noget nær stik imod det talte. I praktisk politik har han intet gjort for at forsvere de liberale frihedsideal. Det er en liberal politikers opgave at demonstere staten og føholde sig politisk passiv. Kun derved ydes der rum for individuel beslutningsret og privatisme. Fra 1985 til 1989 steg antallet af love og bekendtgørelser med to procent om året. Også fra Undervisningsministeriet udgår en evig strøm af cirkulærer. Det værste er, at den borgerlige regering i hidtil ukendt grad sætter ind mod de økonomiske frihedsrettigheder. I sær-

ligt omfang udøves denne niddingstid gennem miljølovene. Påstandene om samfundets voksende forurening er logn fra ende til anden, og Bertel Haarder ved det. Indgrebene i næringslivet er mere socialiserende og dæbende for den personlige frihed, end hvad der ellers kan opregnes, og Bertel Haarder ved det. Ikke desto mindre har han udelukkende optrådt i medieberetens rolle. Ministeren vil ikke betale den pris, som forsvarer af frihedsidealene koster.

Liberalisme og politisk karriere forholder sig til hinanden som ild og vand. En liberal politiker må som sagt være passiv. Men da bliver man aldrig minister. Hertil kræves aktivisme og politiske resultater. Jo, men så er man ikke længere liberal. Den pågældende er forvandlet til handelsrejsende for staten. Politik er socialismens svar på kapitalismen. I et socialistisk samfund erstatter politiske domme den individuelle demokrati. På dette hold er Bertel Haarder at finde. Glem ikke, at den nuværende borgerlige regering er den mest socialistiske siden VKR-regeringen fra 1968 til 1971!

Da den borgerlige regering kom til i 1982, angreb miljøbevægelsen landbruget. Selvejet udsettes for kanonild af ufattelig ødelæggende virkning. I et århundrede havde bønderne trofast støttet parti Venstre. Da de for alvor trængte til assistance mod de intellektuelles overflad, var landbrugets parti kampsoldater i fjendens rækker. Venstres levebrødspolitikere betjente kanonerne i det grønne felttøg. Her var der brug for Bertel Haarders liberale ånd, men tungen forblev tøvs. Politik er en forbandelse. Den pest river selv de bedste væk fra jordens overflade.

Bogens værdi svækkes også af den omstændighed, at der ikke foreslæs effektive midler mod politisk aktivisme. Først er det at slå fast, at politiks skadefirkninger i principippet beror på to faktorer. Går der politik i noget, går der kuk i noget. Man kan ikke løse økonomiske problemer med politiske midler. Alt forkvalkes under politikernes gøren ved. Dernæst er der det at sige, at politik repræsentere det onde. Auschwitz skabtes ikke af markedsøkonomien, men af politik. Politik er magt, magt koersperer, og fuldkommen magt korrumper fuldkommen. Begge dele fører frem til den slutning, at der må bygges et værn mod politik.

Men hvorfor? Netop på dette felt er Haarder intetstigende. At foreslå rammestryring i stedet for detailstyring, er pjat. Andre bud på sagen er af lignende karakter.

Utvetydig og håndfast skal politikernes virkefelt indsættes. Økonomi og kultur bør eksempelvis fredes fuldstændig mod politiske hærtogter. Arbejdets frihed er efter liberal opfattelse helligt område. De selvregulerende krefter må overtage de embedsregulerende. Grundloven forudsætter ganske vist næringsfrihed, ejendomsretten er ukrænklig, og bestemmelserne fordrer fri og lige adgang til arbejde. Men garantierne er

ikke stærke nok. Politikerne er enige om at stille sig over forståelsen. De vil selv afgøre grænserne for deres virke. Den politiske profitmaksimering må da føre til en stadig udvidelse af det politiske territorium.

Men i særlig grad skal der etableres en grænse for politikernes levetid. Et år med den økonomiske forekommer passende. Politik må alprofessionaliseres. Amateropolitikeren skal tilbage til det tabte land. Dette krav er klokken klassisk liberalism. Politik må aldrig kunne forvandles til brod. Den professionelle topstammede politiske organisator på fuld- og livstid udgør vor tids største svæbe. Intet demokrati kan i det lange løb tale en sådan skikkelse. Alprofessionalisering af politik er vejen til afpolitisering af samfundet. Aldrig vil levebreds-politikerne arbejde for sådanne forslag. Derfor lader politik sig til syvende og sidst kun begrænse gennem et folkeopør. Stemmesedlen udretter intet.

Al den kritik bor dog dog ikke forudse, at »Grænser for politik« er den mest nyttige bog, der er skrevet af en aktiv politiker i dette århundrede. Som regel forekommer den slags bøger komplet verdilese. Rigtigt udnyttet kan denne her gavne liberalismens sag. Således er ugrænser for politik kraftigt at anbefale.

Steen Stensen

Das Menschenrecht auf Irrtum Af Bernd Guggenberger Carl Hanser Verlag 1987, 172 sider

Frygten for at feje er fejlen selv, sagde filosofen Hegel. Den egentlige fejl er ikke fejles, men forsøgt på at undgå den.

Guggenbergs bog *Menneskeretten til at feje* er en sjov og spændende udfordring til gengæle tankemåder. Dogligt hører vi i manemedierne om risici, farer, usikkerhed, fejl og utilstrækkeligheder. Og så sikker, som Ihnen kvarkker, stiller journalister med forarget stemme afleskende spørgsmål til de anvarlige myndigheder. Med skyldbetyget mine tager politikerne behøjdelserne til sig og lover forbedringer og forholdsregler, mere kontrol og flere spørgsmål til ministeren.

Guggenberger vender vore vaneforesættelinger på hovedet. Fejlen er frugtbart; den skal dyrkes og ikke frygtes. At feje er menneskeligt, og det er netop kan ved at feje, at menneskene gør fremskridt. Målheden for fejl og ulykker hører menneskelivet til. Det unaturlige og umenneskelige er bestrabelsen efter at eliminere fejtagelsen. Fejl og frihed hører sammen, siger Guggenberger. »Sikkerhed og endelig vished kan kun vindes på fribedens bekostning. Kun et termitsamfund flangerer til nærmestewis fejlfrit.«

»Kun når vi beskriver fejtagelsens realitet, kan vi undlade at forandre mennesket. De, der drømte om en idealstat og et fuldkommennet samfund, hvor der ikke findes fejl, havner i et opdragelsesdiktatur. Kun den, der indvilliger i ufuldkommenheden og forstår den som uadryddelig, kan acceptere mennesket, som det er.«

Menneskets perfektionstrang er problemet, ifølge

Guggenberger, der har givet sin bog undertitlen: Vejledning i ufuldkommenhed. - De fleste problemer i samfundet stammer fra forsøget på at virkeliggøre for høje og for abstrakte idealer.

Guggenbergs diagnosticerer admærket årsagerne til det moderne menneskes fjendtlighed over for fejtagelsen. I den filosofiske tradition siden antikken har der været en forkertighed for det fornuftige, det planlagte, det kontrollable, det bevidste, mens det spontane, det fænomenale, det indirekte, det utilsigtede har haft en klar, afdælt værdi. Med Giambattista Vico forsterkes denne tradition viderligere. Hvor det selvskabte, det af mennesket selv fremskabte, tillegges en ubegrænset grad af erkendelighed og beherskelsesmæssig sikkerhed. Åfter modet vi tankgangen: Hvad mennesket selv har skabt, kan også optimiseres og designes efter en menneskelig plan.

Fuldkommenheds-iveren udtrykker den selv-forgivende tendens i den europeiske filosofi. Eller som forfatteren lader den tyske filosof Odo Marquard sige: »Hvor den filosofiske tanke ikke har anden hensigt end at komme det tilfældige til livs, bliver programmet. At give mennesket absolut.«

Hvad bliver så konklusionen på en bog, der forberiger fejlen? Skal vi bare feje hin? Guggenberger har to pointer. For det første er målet som sagt ikke at undgå fejler, men tværtimod at stræbe efter, at samfundet er således indrettet, at ingen enkelte fejtagelser kan have katastrofale konsekvenser. Og jo mere ekstrem en fejl er, des mindre hærer er den. Hvis en fejl udrydder alt menneskeliv på Jordkloden, så bliver den klart nok didaktisk værdelos! Men de mange tusinde små fejl i hverdagen bringer menneskeheden videre. Jo mere globalt mennesket orienterer sig, des mere katastrofale bliver fejtagelserne! En regnegfejl i en planekoncern kan bevirke hungersnød. Og jo mere amaret begrænses til at være individuel og personlig, des mindre skadelige og mere frugtbare bliver fejlene.

Den anden konklusion er livsfilosofisk og sokratisk. Vi skal lære at tænke omvendt og ikke sige at vide alt. Det er en god ting ikke at vide så meget. Og det er frem for alt den vigtigste viden at vide, at man ikke ved alt. Den, der tror at vide alt, har intet lært. Den, der ved, hvordan samfundet i principippet skal indrettes, behøver ikke at lade sig korrigere af virkeligheden. Men den, der ved, at han ikke ved altting, kan lære. Og det menneske, der ved, det stadig har noget at lære, bliver aldrig tyrant. In veritas, errare humanum est.

Guggenbergs bog er original og let læselig. Engetlig er det kan, at Guggenberg her står i en tung og bagvedtlig tysk tradition fra Habermas. Hvis Guggenberger havde studeret markedsmekanismen og Hayeks kritik af konstruktivismen og planekoncerne, ville bogen være dobbelt så interessant.

Guggenbergs bog er en frugtbart provokation mod vanlige tankesbaner. Den næmner sig en tankesfrydelse. På den anden side bliver enhver menneskelig aktivitet i dag gjort til en smenneskeret, så hvorfor skulle fejleriet ikke også retliggøres? Forhåbentlig tager jeg fejl.

Henrik Gade Jensen

Laissez-Faire! Organ for Fremskrittspartiet Utrednings- institutt.

Nordmændene er som oftest foregangsmændene i Norden, når det gælder om at introducere nylibrale ideer. For ti år siden så det avancerede libertarienske akademiske tidskrift «Laissez-faire» om friheds dagens lys og kan i år fejre 10 års jubileum. «Laissez-faire» om friheds forfatter er en langt større udbredeelse, end hvad tilfældet er, men der er ingen tvivl om, at det skabte grundlaget for den nyliberale udvikling i Norge, da det skabte interesse for den frie tanke og det frie marked i unge akademiske kredse. Dette inkluderer den positive udvikling i det norske Fremskrittsparti og specielt i dets tankeselskab «Fremskrittspartiet Utrednings-Institutt» (FUI), som er ganske autonoma i forholdet til partiet. FUI minder i den grad om det engelske «Centre for Policy Studies», som ligeledes er uafhængigt i forholdet til de engelske konservative. FUI kommer ligeledes med forslag og meninger, der ikke harmonerer med partiet.

Den politiske virkelighed skabes ikke i Stortinget, men er udformet af intellektuelle og opinionsdannere lang tid, før debatten tager plads i de politiske partier. Det er så absolut redaktøren for «Laissez-faire» om friheds, Jan Sommerfelt Pettersens store og præsentative forfattere, at libertarienske ideer nu vinder så stor indpas i det velfungerende og moderne norske Fremskrittsparti. Det er en tilfredshed at erføre, at et redaktionstmedlem, Sigmund Knag, er at finde i FUUs sekretariat. Ikke mindst må FUUs succes tilskrives den norske Fremskrittspartileder Carl I. Hagen og den dynamiske og initiativrike daglige leder af FUI Jan Arild Snoen.

FUI udgiver et tidskrift ved navn «Laissez-Faire»; det er et glimrende 8-siders tidskrift og layoutmæssigt utroligt pent, foruden at det er ganske let læseligt. Det er yderst anbefalelsesværdigt for alle, der er interesseret i nyliberale ideer. Det er ikke så akademisk som Libertan-tidskriftet og kan derfor som supplement anbefales til de, som ønsker en rimelig let og spændende introduktion i det mangeartede nyliberale univers. Tidskriftet så dagens lys i vinteren 89, og hidtil er der udkommet 9 numre; det er meningen, at det inden for en rimelig tid skal udkomme hver måned! Derfor skal tilføjes, at det er gratis for abonnenterne!

Laissez-Faire 1/89 Årgang 1.

Den verdenskendte nobelprisøkonom og monetarismens fader Milton Friedmans tale på tanketanken «Cato Institute's seminar i Shanghai» gengives på forsiden. Friedman slår kraftigt til lyd for stortilslidte privatiseringer i øste Kina, men siger i samme ombærings, at alle samfund, hvad enten de er kommunistiske, socialdemokratiske eller mere markedsorienterede, gør brug af et marked. Det afgørende i denne sammenhæng er, om der er privat ejendomsret eller ikke. Desværre børger Friedman ikke det problem, at planøkonomiske lande ikke har kapital, som f.eks. England, når der skal privatiseres.

I artiklen «FUI - en norsk tankeselskab» redegøres den dynamiske leder af FUI, Jan Arild Snoen, for de målsætninger og arbejdsopgaver, tankeselskabet skal varetage. Snoen skriver, at der er foretaget meget værdifuldt arbejde i udlandet, som bare venter på at blive

præsenteret for et norsk publikum. Det skal naturligvis tilpasses norske forhold. Endvidere skal FUI publicere kontroversielle rapporter, der er allerede på halvandet år udgivet 5 rapporter: «Privatisering af kommunale tjenesteyrker», «Sett pris på miljøet», «Privat flyplads», «Kultur uten politikk» og «Fra magt pyramide til skoleselskaber». Rapporterne, som er på mellem 58 og 90 sider, er af høj kvalitet og bæberinger politiskere viderihold åndelig ammunition i demokratiseringen af velferdistatens skjulte barbarisme. Snoen skriver videre, at målgruppen er politisk, filosofisk og økonomisk interesserende mennesker i alle politiske lejre, gerne med speciel interesse for det principielle. Vigtigheden af at påvirke debatten, for den kommer over i partier og politiske institutioner, understreges. Det, politikerne mener, altså er som oftest holdninger, som lange har været almindelige i intellektuelle og opinionsdannende miljøer. Snoen understreger FUUs uafhængighed i forholdet til partiet.

FUUs første rapport om kommunale privatiseringer omstales ligeledes, ligesom det libertarienske osenderede «Cato Institute» præsenteres. Begrebet «Laissez-faire» gennemgås, foruden at en del nye liberale begreber nævnes ultra kort.

Laissez-Faire 2/89 Årgang 1.

Nobelprismodtageren i økonomi og medstifteren af «Public-Choice-skolen» James M. Buchanan går i forsidenartiklen op med den romantiske forestilling om staten. Buchanan går klokkenrænt ind hos «borgerlig» liberale og konservative, da argumenterne er så umiddelbart ligefremme. Buchanan ønsker at trække den politiske økonomi tilbage og erstatte den med markedet.

«Sett pris på miljøet» er titlen på FUI-rapport nr. 9, forfattet af Jan Arild Snoen. Udgangspunktet i denne rapport, som omstales på side 2, er, at forurening er en omkostning i produktionssfæren. Et normalt marked ville den enkelte selv sætte pris på forurenningen, men således fungerer den politiserede økonomi ikke i Norge, hvorfor staten er ansvarlig for forurenningen bør reguleres af markedsmekanismen. Dvs., at det offentlige må fastsatte priser på miljøet og dermed på forureningsbekämpelsen. Det skal ikke længere være muligt at forurenne særligt uden at betale bøder.

Jan Arild Snoen påpeger i artiklen «Hayek og konstruktionen af 'det gode samfunds'», at argumentet for at politisere økonomien er mangler på perfekt information i markedet. Precist omvendt er politikerne og statsmagternes hovedproblem! Foruden de obligatoriske superkorre boganmeldelser slutter Benedicte Brøgger af med en kort indføring i «Hva er Public Choice?»

Laissez-Faire 3/89, Årgang 1.

Professor Assar Lindbeck argumenterer i artiklen «Hvor mye politikk tilber økonomien?» for, at 80'ernes liberaliseringer er en varig trend og ikke blot en pendalsvingning. FUI rapporten «Sett pris på miljøet» fik en del mediekontrolle, hvorefter angrebene gennemgås og tilbagevises.

Jan Arild Snoen gennemgår i en artikel «Stykkpris blir ikke dyrere det »private« amerikanske sundhedsvæsens omkostningsniveau. En liberal statsreducerende løsning af Sydafrika-problemet anskueliggøres i artiklen »The Solution - løsningen for Sydafrika«, hvor teserne i Leon Louw og Frances Ken-

dalls »South Africa - the solution» (Amagi Publications 1986), naturligvis oversat til svensk; »Sydafrika efter apartheid», Timbro 1987. Kort beskrevet forelæsning om kopiering af det schweiziske system med en svag central statsmagt, som kan tage sig af udenrigspolitik, forsvar, central finanspolitik og større infrastruktur-projekter. En »Bill of rights» rettighedslov skal sikre individens rettigheder, uanset hvad konsenserne bestemmer.

Tænkertanken IEA - Institute of Economic Affairs præsenteres, og Benedicte Brøgger redigerer i »Hva er politikk?« for de 9 grundoplættelser af, hvad politik egentlig er for en størrelse; det udvidede politikbegreb og det begribsstørre politikbegreb.

Laissez-Faire 4/89, Årgang 1.

»Svart økonomi« i Peru af økonomen Hernando de Soto, som er kendt for bestsellerbogen »The other Path«, som effektivt slår til lyd for den frie markedsøkonomi til løsning af vandenes problemer. Hernando de Soto er også kendt for det i 1980 i Peru etablerede Institut for frihed og demokrati, og de Soto er også kendt for at være rådgiver for præsidentkandidaten og den internationale anerkendte Vargas Llosa, som desverre med sit privatiserings- og liberaliseringaprogram tabte valget på midsætningen.

Jan Arild Snoen diskuterer ganske originalt og interessant de »Tre typer Kina«. Hvorfor er det ressourcerige nøde-Kina blevet et af de fattigste lande i verden, mens de ressourcefattige »Kinaer« Taiwan og Hong Kong er på vej op blandt de virkelig rigtige? Til sidst redigerer Anne-Mette Thunem for tænkertanken »Timbro« - en svensk i sterk fremgang. Timbro udgiver et hav af frihedsorienterede bøger, foruden at det afholder konferencer. Thunem skriver bl.a.: »På langt sigt afgøres udformingen af de store politiske beslutninger, som berører virksomhederne og borgernes ve og vel, af den diskussion, som føres i smågrupper, og som baseres på teoretiske argumenter. Ingen er i det lange løb updækket af den tungo litteratur, som udgives. Det er kanske ikke så mange, som læser den, men de, som gør det, videreforsmider teoriene. De store beslutninger er aldrig blevet udformet af det store folkeskifte. Afgørelserne træffes lige, før de forenklede politiske argumenter kommer i almen brug og resulterer i valgprogrammer.«

Laissez-Faire 5/89, Årgang 1.

Den franske filosof og økonom Frederic Bastiat (1801-50) argumenterede skarpt i sin samtid mod udribet og protektionisme. Og det er netop kampen for frihandel, han er blevet internationalt anerkendt for, hvorfor des af Bastiat forfattede tale om »Lysproducentenes krav«, som gennemhuler de argumenter, producenter gør brug af for at undgå udenlandsk konkurrence, gengives. I 1989 udkom på dansk »States - og andre essays om politisk økonomi« af Frederic Bastiat, Værlese 1989, Forlaget Kostrast, med bl.a. støtte fra Libertas.

2 sider omhandler en libertariansk konference i Norge, hvor bl.a. sydafrikanske Leon Louw og Frances Kendall vil redegøre for en libertariansk løsning af Sydafrika, og Leonard Leggio fra tænkertanken »Human Studies« vil tale om immigration, og om Kommunismens fald vil skabe frihed eller fascism. Men specielt temaerne om Fremkritspartiet og kampen om ideerne siger noget konkret om det høje

niveau, partiet befinner sig på, i modsætning til det alt for ofte dilemantiske danske Fremkritspartiet: »Valgseier - og så?« Fremkritspartiets plan for de næste fire årene. Hvor går partiet? af næstformand for Fremkritspartiet. »Kamp for ideerne - men på hvilken måde?« Stortingset som talerstol af stortingsrepræsentant Tor Mikkel Waara, som vil redegøre for, at en intellektuel libertarianer kun når 100 mennesker i et liv, mens en stortingsmand når tusind hver måned. »Frihet vedtas ikke - den skabes af den libertarianske forfatter Øyvind Myhre, som ville tale under mottoet: Hvis et valg ændrer noget som helst, ville det blive forbudt. »Tænkertanken - mellem offentlighedsstørt og massen« af FUI lederen Jan Arild Snoen, som vil tale på baggrund af, at en uintellektuel libertarianer er lig så værdifuld som en folketingsgruppe uden mål. Redaktør af »Idéer om Friheden« Jan Sommerfelt Petersen vil tale om »Først må vi vinne de intellektuelle« med udgangspunkt i, at en intellektuel er mere verd end en folketingsgruppe. Ideerne vil aldrig blive accepteret af et flertal, kun gennemført i praksis af en overveldende majoritet, vil direktør Tiny Budhiller komme ind på i sin tale benævnt »Aktivisme for folket«. Denne konference viser om FUIs utrolige effektivitet og partiets forståelse for intellektuelle emner.

I dette nr. introducerer tænkertanken Institute for Human Studies (IHS), som i øvrigt også har en afdeling i Paris. Velfærdstaten bygger på det fiktive gennemsnitsmenneske, og det betyder, at mennesket i sidste ende taber sig selv af syne, redigerer Benedicte Brøgger på strålende vis for i »Er velfærdstaten menneskelig?«

Laissez-Faire 3/90, Årgang 2.

Den sociale dimension, protektionisme for at beskytte europeisk industri og en regulert kollektivisme ser Martin Holmes som fremtidige tiltag for at dæmme op for det indre markeds konkurrence i artiklen »EF-Protektionisme eller fritt marked?«

Jan Arild Snoen fremhæver mulighederne for, at østeuropa vil erstattes med markedsøkonomi, og skriver bl.a.: »Craig Roberts talte til det sovjetiske videskabsakademiet, som havde ham taget beskedten med hjem om, at USA ikke behøver sende dem flere Galbraith - en henviisning til John Kenneth Galbraith, guru for amerikansk og europæisk venstre side og stark modstander af Reagans markedsreformer.«

FUI amer det som en af de vigtigste opgaver at spredde kundskab om klassisk og moderne liberalism og har derfor oprettet en boghandel, hvor man fødeligt kan købe liberal/libertariansk litteratur. Listen spredes sig over 3 sider.

Den sidste artikel præsenterer FUI-rapport nr. 3 »Privat flyplads - et realistisk alternativ«, af Jan Arild Snoen. Rapporten kan givtigt anvendes af politikere og opinionsdannere ang. fusionsatlasningen af Kastrup Lufthavn, foruden at den vil være anvendelig, når tiden uømtvisteligt kommer til andre offentligt ejede lufthavne.

Laissez-Faire 2/90, Årgang 2.

Myten om, at Vestens relative velstånd bygger på imperialisme, er ved at genopstå i forstørrelsen form, specielt set i lyset af miljøalarmen. Dette undersøges af professor David Osterfeld i artiklen »Resursutvinding og utvikling i den tredje verden: Har Vesten

skylden? Artiklen pejte ud, at ressourcene mangden ikke er bestemt af naturen, men er afhængig af menneskets kreativitet. Den teknologiske fremgang har netop bevirket en fordobling af anvendte ressourcer hver 30.-35. år.

En artikel redigeret for Micare reformen i USA i 1983, og endelig præsenteret i FUI-rapport nr 4 »Kultur uten politikk« af Hans Chr. Garmann Johnsen, Lars Per Nordbakken, John Harper-Nelson, Frederic Bastiat og Sigurd Knag. Rapporten gør op med, at kritik af offentlig kulturstøtte er et angreb på kulturens generel, og især på den del af kulturen, som ikke umiddelbart appellerer til markedet. Rudsden for, at kulturen underlegges folketæta etterspørgsel i stedet for de embedsmænd, som styrer staten, er det, som rapporten bl.a. beskæftiger sig med. En af hovedteserne er, at offentlig støtte ikke supplerer den private, men fortvivler den!

Laissez-Faire!, 3/90 Årgang 2.

Sigurd Knag undersøger i en lang og velskrevet artikel mulighederne for en anden politisk strategi, da politisk nærvær er farlig og udbredt. Politikere har simpelthen ikke overblik og sammenhæng, påpeger Knag i »Hva må gøres? Om en annen slags politisk strategi«. Det undentreges kraftigt, at den praktiske liberalismens historie er kampen mod statsmagten, og det generelle formål er til stadighed at mindsk statsmagten så meget som muligt og sikre maksimal frihed for alle frivillige handlinger.

En gennemgang af pressemeldingen vedr. FUI-rapport nr 4, sejstipendiater foruden de obligatoriske korte bogenmeldelser udgør resten af nummeret.

Laissez-Faire! 4/90, Årgang 2.

Den i USA kendte sorte frimarkedsøkonom Walter E. Williams, kendt for bl.a. bogen »The State Against the Black», giver i denneartiklen »Triumf over kapitalismen» udtryk for de antikapitalistiske strukturer, det hvide styre i Sydafrika gør i brug af i håbet om at oprettholde et hvidt hegemoni. Williams artikel er i øvrigt udgivet i en aktuel bog: »South Africa's War On Capitalism» (Praeger Publishing, 1989).

Jan Arild Snæs bidrager med 2 ganske interessante artikler om omformningen af østeuropa: »Har liberalistene kuppet Øst-Europa?« og »FIDESZ-erflighet i politikken.«

Laissez-Faire! 5/90 Årgang 2.

Et fyldigt interview med den tjekkiske Friedman Vaclav Klaus, som er finansminister i det af Vaclav Havel's Borgerforum dominerede parlament. Klaus er imidlertid ikke fortaler for en hurtig privatisering og overgang til markedsøkonomi, da det skal udføres til valgerne først. Klaus blev faktisk betalt af Husaks kommunistiske miuregimenter for at læse vestlige markedsøkonomiske bøger, for at være i stand til at kritisere dem!

Frihetsfronten er en svensk bevaringslo, tidligere centreret omkring det ganske udmerkede svenske tidsskrift »Nyliberalen«, som på radikal vis gør brug af aktionsformen; grundkurset i hjemmebrandning, salg af brennevin på Stockholms gader og formidling af sort arbejde. Bevarelsen gør flittigt brug af den trykte og elektroniske presse. Det er et påtrængende og yderst prisværdigt stykke arbejde, disse givne svenske gør mod den modbydelige og legnagtige stat.

Stat er lig undertrykkelse. Man kan rette henvisning til FRIHETSFRONTEN på denne adresse: Frihetsfronten, Box 2039, S-18302, Täby, Sverige.

Jan Arild Snæs tilbageviser i en artikel, at Walesa ikke deler personligheds tro på, at sterke og aktive fagforeninger skal styre samfundet, da han nyligt egenhændigt standsede strejker vendt mod de hårte markedsreformer. Walesa statter sig selv en strategi for et hurtigere reform tempo.

Allersidt præsenteres den 3. FUI-apport, »Fra maktpyramide til skoleselvtyste: Nye spilleregler for norsk skole«, som er forfattet af Sigurd Knag. Knag legger ud med, at skolens krise ikke skyldes for få økonomske midler, da den norske skole er blandt en af verdens dyreste, og man ikke internationalt kan påvise nogen sammenhæng mellem ressourceforbrug og kvalitet. Knag gør brug af den internationale trend mod friere skolevalg og større selvtyste i påvisningen af tiltrængte og praktisk mulige liberaliseringer-reformer i Norge.

Tidsskriftet Laissez-Faire er et velkommet, bydende nødvendigt og originalt tiltag i den politiske debat. Tidsskriftet giver en let indføring i den markedsøkonomiske tankesænk og bidrager som appetitvekker til, at læserne egenhændigt læser litteratur om emnet. Om feje år indgår FUI i den politiske historieskrivning som den institution og avantgarde, foruden tidsskriftet »Idéer om Frihet«, der lagde den åndelige ammunition til grund for transformeringen af Norge til et friere og rigere samfund.

Niels Erik Borges

UNDSKYLD!

Ved en beklagelig fejltagelse var navnet på oversætteren af professor Max Hartwell's artikel, »Can We Escape?«, i Libertas nr. 8 faldet ud. Oversætterens navn er adjunkt Gunnar Jacobsen.

